

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

- GARACZI LÁSZLÓ: Weszteg (*regényrészlet*) 273
DARVASI LÁSZLÓ: Ebédidő (*novella*) 278
FEKETE VINCE versei 282
KISS JUDIT ÁGNES verse 284
JÁSZ ATTILA versei 286
VISKY ANDRÁS versei 287
CSORDÁS GÁBOR: Miłosz. A szerencse fia (*fordítói előszó*) 291
CZESŁAW MIŁOSZ versei 292
TÁBOR SÁRA: Fordítói előszó 300
ABDULRAZAK GURNAH: Ketrecek (*novella*) 301
ÁDÁM PÉTER: Tocqueville és az amerikai irodalom (*fordítói előszó*) 306
ALEXIS DE TOCQUEVILLE: Az amerikai demokrácia (*részlet*) 307
SZEIFERT NATÁLIA: Örökpanoráma (*regényrészlet*) 313
NÓTÁROS LAJOS: Ébredés (*regényrészlet*) 320
TATÁR SÁNDOR versei 327
DEMÉNY PÉTER verse 329
VAJNA ÁDÁM versei 331
RAFFAY SÁRA versei 334
KÉPES JÚLIA: „Egyetlen vágyam, tudja meg: egy éjjel együtt hálni Önnel”
(*A legnagyobb trobairitz, Beatritz de Dia grófnő versei*) 336

Mészöly Miklósról

- KRASZNAHORKAI LÁSZLÓ: Mészöly szoborban (*Mészöly Miklós szoborrá avatására*) 347
SZÖRÉNYI LÁSZLÓ: Szoboravató beszéd 349
DANYI ZOLTÁN: Nyomozás 351

Wilheim András (1949–2022)

- VIDOVSKY LÁSZLÓ: Vorbei... (*Wilheim András halálának hírére*) (kotta) 354
MÁRTON LÁSZLÓ: Szemközt (*Wilheim Andrásról*) 355

*

- BEDECS LÁSZLÓ: Más behalt már (*Tatár Sándor: Haaladaas*) 358
ZSEMBERY BORBÁLA: A forradalom szerelmesei (*Szilasi László: Tavaszi hadjárat*)
361

2022

MARCIUS

JELENKOR

LXV. ÉVFOLYAM

3. szám

Főszerkesztő
ÁGOSTON ZOLTÁN

*

Főszerkesztő-helyettes
GÖRFÖL BALÁZS

Szerkesztő
MOHÁCSI BALÁZS

Tördelőszerkesztő
KISS TIBOR NOÉ

Szerkesztőségi titkár
KOZMA GYÖNGYI

A szerkesztőség munkatársai

PARTI NAGY LAJOS
főmunkatárs

BERTÓK LÁSZLÓ, CSUHAI ISTVÁN, HAVASRÉTI JÓZSEF, KERESZTESI JÓZSEF,
NAGY BOGLÁRKA, PINCZEHELYI SÁNDOR, SZOLLÁTH DÁVID, TAKÁTS JÓZSEF,
THOMKA BEÁTA, TOLNAI OTTÓ, VÁRKONYI GYÖRGY

*

Szerkesztőség: 7621 Pécs, Széchenyi tér 7–8.
Telefon (üzenetrögzítő is) és telefax: 72/310-673, 215-305, 510-752, 510-753.
A szerkesztőség e-mail címe: jelenkor58@gmail.com

Arra kérjük a folyóiratunkban még nem publikált szerzőket, hogy közlésre szánt műveiket kinyomtatva, postai úton juttassák el a szerkesztőség címére. Az elfogadott kéziratok szerzőit a küldeményhez mellékelt válaszborítékban vagy a megadott e-mail címen értesítjük. Kéziratot nem őrünk meg és nem küldünk vissza.

Kiadja a Jelenkor Alapítvány
(Pécs, Széchenyi tér 7–8. Telefon: 72/310-673),
a Nemzeti Erőforrás Minisztérium, a Nemzeti Kulturális Alap és
Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata támogatásával.
Felelős kiadó: a Jelenkor Alapítvány kuratóriumának elnöke.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Postacím: 1900 Budapest
Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu
WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen,
telefonon 06-1-767-8262 számon, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen.

Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban
(<https://eshop.posta.hu/storefront/>), 1900 Budapest, 06-1-767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu
Belföldi előfizetési díjak: előfizetési díj félévre 5940,- Ft, egy évre belföldre: 10 890,- Ft;

a Magyar Posta Zrt.-nél külföldre: az aktuális díjszabás szerint.
Lapunk előfizethető közvetlenül a szerkesztőségen keresztül is.

Számlaszámunk: Takarékbank Zrt. 50800111-11164573

Megjelenik havonként.

A szedés és a tördelés a Jelenkor szerkesztőségében készült.

Nyomtatta a Molnár Nyomda és Kiadó Kft., Pécssett.

Index: 25-906, ISSN 0447-6425

KRÓNIKA

ELHUNYT KABDEBÓ LÓRÁNT. Az irodalomtörténész január 24-én, nyolcvanöt éves korában halt meg. Kabdebó Lórántról *Mekis D. János* emlékezett meg honlapunkon (www.jelenkor.net).

*

MEGHALT BABARCZY LÁSZLÓ. A színházrendező január 31-én, nyolcvanévesen hunyt el. *Spiró György* nekrológiát honlapunkon adtuk közre.

*

ELHUNYT BEKE LÁSZLÓ. A művészettörténészt január 31-én, hetvenhét éves korában érte a halál. Beke Lászlóról a *Jelenkor* honlapján *Mélyi József* írt megemlékezést.

*

MEGHALT NAGY BÁLINT. Az építész, a FUGA vezetője február 4-én, hetvenkét évesen hunyt el.

*

PART. A horvát-magyar kulturális együttműködés keretében két új helyszínen is bemutatták az *Ami összeköt* című kétnyelvű irodalmi antológiát.

A kötet szerzői közül február 15-én a nagyatádi Bertók László Városi Könyvtárban *Horváth Viktor* és *Kiss Tibor Noé*, másnap a Szigetvári Városi Könyvtárban *Kiss Tibor Noé* és *Mohácsi Balázs* olvasott fel, a beszélgetőtárs mindkét alkalommal az antológia egyik szerkesztője, *Ágoston Zoltán* volt. Február 18-án tartották meg a projekt zárórendezvényét Eszéken, a *Jelenkort Ágoston Zoltán, Keresztesi József* és *Kiss Tibor Noé* képviselte.

*

LÁTTLAK. *Vonnák Diána* debütáló novelláskötetét mutatták be február 15-én a pécsi Művészetek és Irodalom Házában. A szerzővel *Mohácsi Balázs* beszélgetett.

*

A VÖRÖS HEGEDŰ. A Pannon Filharmonikusok koncertjén Bernstein, Corigliano és Dohnányi művei csendültek fel január 29-én a pécsi Kodály Központban, vezényelt *Bogányi Tibor*, hegedűn közreműködött *Elina Vähälä*.

Szerzőink

Garaczi László (1956) – író, Budapesten él.

Darvasi László (1962) – író, Budapesten él.

Fekete Vince (1965) – költő, szerkesztő, Budapesten és Kézdiszentkereszten él.

Kiss Judit Ágnes (1973) – költő, Budapesten él.

Jász Attila (1966) – költő, kritikus, az *Új Forrás* főszerkesztője, Tatán él.

Visky András (1957) – költő, drámaíró, dramaturg, Kolozsvárott él.

Csordás Gábor (1950) – költő, műfordító, a *Jelenkor* Kiadó alapítója és szerkesztője, 2015 óta többnyire Nyugat-Európában tartózkodik.

Czesław Miłosz (1911–2004) – lengyel költő, író, esszéista.

Tábor Sára (1981) – afrikánista irodalmár, Budapesten él.

Abdulrazak Gurnah (1948) – Nobel-díjas tanzániai író, irodalomtörténész, Angliában él.

Ádám Péter (1946) – tanár, műfordító, újságíró, Budapesten él.

Alexis de Tocqueville (1805–1859) – francia politikai gondolkodó, történész.

Szeifert Natália (1979) – költő, író, képzőművész, Budapesten él.

Nótáros Lajos (1953) – filozófianár, újságíró, Aradon él.

Tatár Sándor (1962) – költő, műfordító, az MTA Könyvtárának munkatársa, Törökbálinton él.

Demény Péter (1972) – író, költő, Marosvásárhelyen él.

Vajna Ádám (1994) – költő, a *Hévíz*, a *Versum* és az *Észak* folyóiratok szerkesztője, Budapesten él.

Raffay Sára (2000) – költő, a PTE BTK kommunikáció szakos hallgatója, Pécsen él.

Képes Júlia (1954) – műfordító, szerkesztő, Budapesten él.

Krasznahorkai László (1954) – író, Triesztben él.

Szörényi László (1945) – irodalomtörténész, Budapesten él.

Danyi Zoltán (1972) – író, költő, Zentán él.

Vidovszky László (1944) – zeneszerző, Budapesten és Pécsen él.

Márton László (1959) – író, műfordító, Budapesten él.

Bedecs László (1974) – kritikus, Budapesten él.

Zsembery Borbála (1987) – kritikus, Budapesten él.

Margócsy István (1949) – irodalomtörténész, kritikus, a *2000* szerkesztője, Budapesten él.

Urbán Bálint (1984) – luzitanista irodalmár, fordító, a *Versum* szerkesztője, Budapesten él.

Gyürky Katalin (1976) – kritikus, műfordító, Debrecenben él.

- MARGÓCSY ISTVÁN: Hogyan írjuk *újra* azt, amit tudunk az irodalom-
történetről? (Milbacher Róbert: *Legendahántás. 50+1 tévhit a magyar irodalomban*)
365
- URBÁN BÁLINT: Tragikus realizmus (Karina Sainz Borgo: *Megy le a nap*
Caracasban) 371
- GYÜRKY KATALIN: Mesés hedonizmus (Vlagyimir Szorokin: *Garin doktor*) 379

Folyóiratunk az Emberi Erőforrások Minisztériuma, a Nemzeti Kulturális Alap és Pécs Város Önkormányzata támogatásával jelenik meg. Köszönjük a Molnár Nyomda Kft. támogatását.

Petőfi
Kulturális
Ügynökség

nka
Nemzeti Kulturális Alap

A Jelenkor a LAPKER újságospavilonjain kívül a
következő könyvesboltokban is megvásárolható:

PÉCSETT: PTE Bölcsészkar, Ifjúság útja 6. –
Művészetek és Irodalom Háza, Széchenyi tér
7–8. – Líra Könyvesbolt, Széchenyi tér 7. –
Kiméra Antikvárium, Váradi Antal u. 5.

BUDAPESTEN: Írók Boltja, 1061 Bp., Andrassy út
45. – Ludwig Múzeum, 1095 Bp., Komor Marcell
u. 1. – Magvető Café, 1074 Bp., Dohány u. 13. –
Babérliget Könyvesbolt, 1073 Bp., Kertész u. 29

A LIBRI budapesti és vidéki könyvesboltjaiban:
Allee Könyvesbolt
Árkád Könyvesbolt, 1. emelet
Campona Könyvesbolt
Csepel Plaza Könyvesbolt
Duna Plaza Könyvesbolt, 1. emelet
Könyvpalota

Mammut Könyvesbolt
Oktogon Könyvesbolt
Stop.Shop. Könyvesbolt
Pólus Center Könyvesbolt
Sugár Könyvesbolt

Budaörs Könyvesbolt
Debrecen Könyvesbolt
Győr Könyvesbolt
Győr Plaza Könyvesbolt
Kaposvár Plaza Könyvesbolt
Miskolc Könyvesbolt
Nyír Plaza Könyvesbolt
Pécs Könyvesbolt
Szeged Plaza Könyvesbolt
Szolnok Plaza Könyvesbolt
Zala Plaza Könyvesbolt

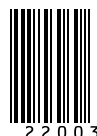
www.jelenkor.net

990,- Ft

JELENKOR

9 770447 1642002

2 2 0 0 3

Weszteg

részletek

1.

Vár a kihűlt lakás Sopronban. Falak, asztalok, székek. Ebben az ágyban aludtam, ezt a festményt néztem évekgig. Minták és lenyomatok. Ráarakódtak az új lakó jelei, egy másik réteg, alig láthatóan, de lekaparhatatlanul.

A küldetés Brúnóról szól, neki riszálom magam. Felhívni magamra a figyelmét, kikökönteni állati közönyéből. Nem csak neki, magamnak is be akarok valamit bizonyítani. Beástem magam, és most hirtelen elhagyom a biztonságos fedezéket, és elindulok a senki földjén. Ellenséges vonalak feltérképezése. Visszatérni a zsákmánnyal.

Mielőtt összepakolok, rendelek egy ajándékot neki. Sopronban nem illett volna a régi bútorok közé. Asztali és mennyezetre szerelhető típusok a Conrad webshopjában. A Klasszik nevűt választom: világító talp, percenként tizenegy fordulat. Holnapi kiszállítás. Úgy kell tennie a csaja előtt, mintha nem tudná, hogy én küldtem.

Fogkefe, töltő, fertőtlenítő, szalvéták, maszkok, Stroh rumos spricni. Becsúsztatom a kezem a kabátomba, nem találok a másik ujját a hátam mögött, megpördülök kétszer, mire sikerül fölvenni. Bezárom az ajtót, a kulcsot mintha el is dobhatnám.

Az utca végén a Hármashatárhegy: kanyargó utcák, piros háztetők, kémények, ablakok. Ijesztően közeli és éles kép. Sárga aranyeső a kerítés tövében, a függöny kacskaringós mintái. Kilép a bennszülött az őserdőből, és kinyújtott kézzel megfogja a hegyet.

Régóta nem volt cipő a lábamon, a fal mellett haladok tyúklépésben. Nedves foltok, repedések, átlépek a zebra fehér csíkjait. The floor is lava: csak bizonyos helyekre léphetsz, különben elmerülsz.

A büfében veszek három pogácsát. Úgy választok helyet, hogy minél messzebb legyek a többiektől. Fóbiás ültetés. Szalvétát terítek magam alá, fertőtlenítem a kezem. A maszkom máris lucskos belül. A kalauz a mobilról fogja leolvasni a jegyem QR-kódját. Kiszivárog a pogácsaillat a táskámból. Három óra cigi nélkül. A két sorral előttem ülő szakállas pasason nincs maszk. Nincs új üzenet.

Szerencsém van, Kelenföldön sem ülnek mellém. Brúnó tanácsa, hogy viselkedjek furcsán, morogjak, gyűröggessek zsebkendőm. A másik ablakhoz letelepedik egy nő szupermaszkban és fashion védőszemüvegben. Olyan, mint egy konaténeres járványkórház frissen kinevezett igazgatója. Maszkja csőrszerűen,

fenyegetően kiáll az arcából. Állítható gumiszalagok, mindkét oldalon szelep, százszázalékos szűrés. Azt suttogja a telefonjába, hogy át kellett ülnie, mert nem érezte magát biztonságban a kisebbségtől. Gyors oldalpillantást vet felém. Le-csavarja egy tubus kupakját, borsónyi masszát nyom a tenyerébe, körkörös mozdulattal bedörzsöli.

Egy kollégám Sopronban hirtelenszökének hívta a cigányokat. Soha nem költözne a Jerevánba, mondta, mert szereti a főtt húst, de utálja a füstöltet. Olyan kifejezéseket használt, hogy véleményes és nem látom jönni. Kitört a járvány, szerzett a feketepiacon egy pisztolyt, hogy ha elszabadul a pokol, le tudja löni, akik megrohamozzák a házat ételért. Magyarart és technikát tanított. A pincében gyakorolta a lelövést. A Jereván a soproni gettó.

Előveszek egy pogácsát. A maszkot letolom az államra, meztelen arcomat kiszolgáltatom a külvilágnak. Brúnó szerint a himlőhelyesek, kapafogúak és cserepes szájúak jártak jól a maszkkal. A kanccsalok viszont megszívták a lógó szemhéjúakkal és gülüszeműekkel együtt, belőlük csak a hiba látszik.

Bespriccelek a számba három adag Stroh rumot, a doktornő felnéz a szisszenésekre. Elfelejtettem a vírusradart bekapcsolni, a helymegosztót is aktiválom. Brúnó mostantól láthatja, merre járok. Nem érdekli, van jobb dolga. Nem is jelzi az alkalmazás, ha megnézi valaki az adatokat. Maszkot cserélek, elolvasom a híreket, az új mutáció pánikrohamot vált ki a betegekből. A külvárosi raktárakban rendezett illegális víruspartikon azok kapják a bevételt, akiket leghamarabb megfertőznek a beszervezett szuperterjesztők. Lesből támad a terézvárosi köpőrém, spermával impregnált spanglik, intimkehely-promóció.

A doktornő is a telefonját nyomkodja, kopog a körme. MÁV-logókkal pettyezett kék maszkban jön a kalauz. Szinte rám hajol, ahogy a jegykezelő terminált kezel. Ha itt lenne Brúnó, nem merné csinálni. Érzem a pulzáló auráját. Most kellene krárognom vagy zsebkendőt gyűrögetnem. Elköszön, továbbmegy a következő utashoz.

Kiderül, hogy a szakállasnak nincs jegye. Se jegye, se maszkja, se védettséggje. Nem magyarázkodik, láthatóan nem zaklatja fel, hogy lebukott. Számított ilyenmire. Profi bliccelő benyomását kelti. Nem izgatják a következmények, mi történhet. Végig kell csinálni a színjátékot.

A kalauz tekintete megkeményedik, kihúzza magát, bajsza előredomborodik a maszk alól. Fülön csípett egy potyautast, és ezzel a jegyellenőrzés lendülete drámai módon megtorpant. Nemsokára kávézhatott volna a kis fülkájében. Intézkednie kell a nyegle alakkal szemben, aki láthatóan semmibe veszi őt, és röhög a markába.

Miért nincs jegye, a pasas megvonja a vállát. Ha nincs pénze, miért ül vonatra, miért nem megy gyalog vagy stoppal, nem kötelező vonattal utazni.

Többen felfigyelnek, abbahagyják a bambulást, olvasást, szunyókálást. Történik valami. A bliccelő foghegyről válaszolgat a kérdésekre. Legyünk túl ezen a fölösleges huzavonán. Esze ágában sincs részvétet kelteni, nem akarja, hogy megértsék. Nincs magyarázkodás, meggömbülő hát, elkínzott hang, nincs bocsánatért esedezés, aláztatokodás.

A kalauz felállítja a helyéről: az ülés a MÁV tulajdona, és a kényelmi szolgáltatások csak érvényes jeggyel vehetők igénybe. A kalauz most már hozzánk is

intézi szavait, akik becsületesen jegyet vettünk, és nyilván az ő pártján állunk a kibontakozó konfliktusban.

Szóval szándékosan próbált jegy nélkül utazni, rögzíti a tényállást. A szakállas nem reagál. A közlekedőfolyosón áll várakozó tartásban. Nem érdekli, hogy közszemlére van téve, és mindenki őt bámulja. A kalauz folytatja a korholást, kiélvezi a nyilvános megalázás kényét.

Ha más tud jegyet venni, ő miért nem. Kivételes személynek gondolja magát, akire nem vonatkoznak szabályok, aki a törvények fölött áll.

Felszólítja, hogy vegyen pótjegyet. A bliccelő nem titkolja, hogy unja az egészet. Kibámul az ablakon. Mintha dúdolgatna magában. Leng a kezében a nejlonzsatyor. Ott tartja az értékeit. A vagyont. A kalauz az iratait kéri. Nincs joga elkérni, mondja a szakállas. Szusszantások hallatszanak, hitetlenkedő sóhajtozás, ingerült morgás. Ez már mindennek a teteje. Egy ilyen véglény. Lőjék már le, haladjunk. Lincshangulat.

2.

A kalauz a peronra tereli a szakállast. Nem lökheti ki a száguldó vonatból, de az utasokat megkímélheti, hogy egy légtérben tartózkodjanak vele. Győrben átadják a helyi hatóságnak, ők döntenek a sorsáról.

A doktornő közli, hogy végig érezte a bliccelő úr kellemetlen kipárolgását.

Nem volt jegye, maszkja, igazolványa, és még szagok is körüllepték. Mosdatlanság, sunyi kis szellentések. Foghagymát rágszál éhség ellen.

Gyanús lehettem én is a fenekem alatt zizegő szalvétákkal. Nem zárhatta ki, hogy én búzlók. Benne voltam a pakliban. Ha elmúlik a szag, mentesülök a vád alól. Tisztázódik ártatlanságom.

Nem volt semmilyen szag, én legalábbis nem éreztem. A doktornő orra az utazási stressztől hiperérzékennyé válva hamis üzenetekkel bombázta az agyát. Szaglólámgyulladás. Nem létező, de érezhető szagok. Fennakad a vírus a szupermaszk szűrőjén, de a szagok átszivárognak. Saját gyomrából és altestéből felszivárgó miazmák. Belső erjedés. A bomlás fanyar illatfelhői. Az a típus, aki alaptól hárit. Képtelen elfogulatlan önvizsgálatra, szembenézni a kínos tényekkel.

Fehér bogyókat gyömöszöl fülébe, és fölveszi a figyelő, de fontosságtudatát egy pillanatra sem elvesztő ember testtartását. Tiszti főorvosi eligazítás, belső terjesztésű podkászt az ajakfeltöltésről.

Nincs új üzenet, maszkos oltottak verekedtek össze maszk nélküli oltatlanokkal a Blaha Lujza téren. Házi készítésű tátrateás kézfertőtlenítőt árulnak a Facebook piacterén. A karanténkanosság lélektana. A nemzeti randiapp filterének segítségével már szőrzetre és világnézetre is lehet szűrni: kopaszság és sámánhit fül. A passzport funkcióval a világ bármely pontján kereshető online szexpajti. Disztópiás véleménycikk: kötelező hatósági kitűzők és karszalagok közterületen. Drónokkal juttatják be az ételt a hermetikusan zárt antivaxer gettóba.

Állati érdekességek, soha nem látott párzási időszak előtt állnak San Francisco madarai, mert nászdalukat nem nyomja el többé a dübörgő forgalom. Szétmarcangolta a cirkuszi medve a maszkos idomárt. A hangyák álmodnak, a pillangó a

lábával érzékeli az ízeket. Úgy jelzi a sáska, hogy fogadásra kész, hogy letépi a párja fejét. Lejebb görgetek: a jobbkezesek tovább élnek, mint a balkezesek, a legtöbbet használt szavunk az én, a nem és az idő. Eső, szél, vihar várható a hétvégén.

Lapos szántóföld, leeresztett sorompó, üres az út, nincsenek várakozó autók, buszok, biciklik, kamionok. Elragok még egy ízetlen pogácsát. Ketten maradunk a doktornővel. Szimatolok, hogy van-e rossz szag. Az út elején kialakítottuk a kölcsönös megvetés stabil légkörét, leszálláskor sem nézünk egymásra. Két cigány-szác megy előttünk a peronon. Fényes, fekete cipők, az egyiknek hegedűtok lóg a vállán. Ők nyugtalanították a doktornőt az út elején.

Az állomáson orrfacsaró fertőtlenítőszag. Az újságárus zárva, minden bolt és hivatal zárva, kivéve a jegypénztárt. Egy plakáton keresztben piros szalag, elmarad az előadás. Kidobom a használt szalvétát, fertőtlenítem a kezem. Beülök az egyetlen várakozó taxiba, jobb hátsó ülés, minél messzebb a sofőrtől. Figyelem, hogy bejelez-e a radar a mobilomon. Egy kinyaklott esernyő hever a lábamnál. Nem dőlök hátra, csak fenékkal érek az üléshez, megfeszülnek a farizmaim.

Bemondom a címet, bólint, indítja a motort. Lassan poroszkálunk, lehet nézeledni. Semmi mozgás, kihalt utcák. Nő ül egy piros padon, arcát a fénybe tartja. Megkérdi a taxis, milyen nap van, csütörtök. Bepárasodik a szemüvege a maszk fölött.

Nyirkos tömjénillat a lépcsőházban. Józsi a kulcsot a postaládában hagyta. Félek, hogy mit találok odafönt. Adós maradt az utolsó hónappal, de viszonylagos rendet és tisztaságot hagyott maga után. Bútorok, lámpák, tükrök, a játékhelikopter a szekrényen. A festményt sem lopta el, amit az ócskapiacra vettünk Brúnóval. Csak nagyapám illata tűnt el végleg a lakásból.

Tüskés szár mered ki a váza csücsörítő szájából, alatta elszáradt szirmok szív-alakban elrendezve. Működik a tévé, és ott a madárijesztő a balkonon. A konyhában is minden a helyén: tányérok, poharak, lábasok. A mosogatóban néhány hallott hangya. Otthonosan duruzsol a hűtő.

Szellőztettek, csilingel a szélharang.

Józsi áthelyezte az ágyat, mert varázsingája ártalmas vízeréket érzékelt, amik elszívták az életenergiáit. Nagyapám régi íróasztalán egy sárgaréz hamutartó. Nem hívom többé Józsit az elmaradt lakbér miatt. Megjavította a karnist, locsolta a virágokat, nem tűnik reménytelennek az állapotuk. A hibiszkuszról gondoskodom először. Vízet teszek alá, lespriccelem a leveleit. A fikusz, a filodendron és a vitorlavirág is mutat életjeleket.

Írok Brúnónak egy vibert, hogy megérkeztem. Nem várok választ vagy nyugtázó pipát. Nem érzé szűkségét, hogy reagáljon. Ilyenkor már szittyafighterezik vagy elkezdett inni. Onnan lehet tudni, hogy spicces, hogy emelgetni kezdi a szemöldökét. A szája közelebb húzódik az orrához. Csücsörítve készül a következő kortyra. A beszéd csak terelés, halogatás, időhúzás.

Kitakarítom a mosogatót, és lemegyek borért. Háromszáz lépés oda-vissza. Alkonyodik, egyre sötétebb van a lakásban. Lámpa, képernyő, kijelző, ezekből lesz a hangulatvilágítás. Kimegyek cigizni a balkonra. Páracsík a Dalos-hegy fölé. Józsi réztányérjába hamuzok.

Csöngetnek, kilesek a kukucskálón: Balog úr, az egyik szomszéd. Résnyire nyitom az ajtót. Kopaszodó ötvenes agyonmosott kezeslábasban. Amióta nem láttam, megszikkadt a feje. Vízszintes és függőleges árkok.

Motoszkálást hallott, mondja, és gondolta, ellenőrzi, nehogy betörő járjon a házban. Csak én vagyok, és nincs semmi, amiért érdemes lenne betörni. Az ördög nem alszik, mondja komoran.

A fejformája Nicolas Cage-re emlékeztet, és biztos van egy tetoválás a karján, a vállán, esetleg a lapockáján. Egy női név, Vera vagy Ági. Sas, koponya, magasfeszültség jel, zsötem. Kedvence a lebbencsleves, reggelire tömlős sajt. Nem hord maszkot, neki ne mondják meg, mit hogy kell csinálni. Ha mégis felteszi, kilóg az orra. Tokatakaró. Ez maradt a kamaszkori lázadásból. Emlékszem a feleségére, pici, riadt nő buggyos nadrágban.

Nemrég ellopták a biciklijét a tárolóból, lement reggel, és hűlt helyét találta. Úgy néz rám, mintha én loptam volna el. Ilyen, ha fájó veszteségre gondol vagy ámulást gyanít. Sajnálom, mondom, kellemetlen ügy. Eszembe jut, hogy Brúnó a pincében hagyta a bringáját. Megbeszéltük a Gázfröccsben, hogy elviszi, de nem jött érte. Nem tudom, milyen állapotban lehet. Felajánlom Balog úrnak, köszöni, nagyon kedves, de már vett egy újat. Tanult az esetből, a lakásban tartja.

A mellemre néz mohón és örömtelenül. Valamit még mondana, keresi a szót, köhint. Szivárgást észlelnek a házban, motyogja, és nem kizárt, hogy én szivárgók. Próbáltak értesíteni, de a közös képviselő nem adott elérhetőséget. Tapasztaltam-e valami szokatlant: beázás, csöpögő csap, vizes folt.

Nem, mondom, semmi ilyet nem tapasztaltam. Csuknám az ajtót, de nem adja fel. Körülnézne azért kicsit, ért hozzá, vízvezeték-szerelő.

Ahelyett, hogy elhajtanám, most nem érek rá, talán majd holnap, félreállok, és beengedem Balog urat a lakásomba, a legszemélyesebb intim terembe egy potenciális szuperterjesztőt.

Gyors leszek, mondja, egy percre zavarok. Csülökpörkölt- és cigiszagot sodor magával. Áll a konyhában, felméri a terepet. Megéri a csempét a mosogató alatt. Elővesz egy kalapácsot kezeslábasa óriászsebéből, és megkocogtatja a falat. Hallgatózik.

Négykézlábra ereszkedik, a járólpra tapasztja fülét. Csöpögés, bugyogás, kotyogás, vízerek patakzása, sziszegése. Széles háta a konyha közepén domborodik. Az a fajta, aki nem adja fel, maradék pár szál haját is varkocsba fogja a tarkóján. Ő gumival, mások megcsavarintva bogot kötnek rá.

Várom, mire jut. Csak a talpát látom, hátát, copfját, ziháló teste szelvényeit. Feltápáskodik, hümmög, homlokát ráncolja. Tudom, hogy minden lélegzetvétellel mikrobák és vírusok millióit röpíti a levegőbe. Még mindig nem közli a diagnózist. Nehéz bevallania, hogy semmit sem talált.

A végével és a fürdővel gyorsan végez, vizsgálódásai itt sem vezetnek eredményre. Már nem is rejtegeti csalódottságát. Búcsúzóul felszólít, ha nem tartózkodom életvitelszerűen a lakásban, hagyjak kulcsot valakinél, például nála. Tegyem lehetővé a bejutást. Mindannyiunk érdeke, különben előfordulhat, hogy erőszakkal kell behatolniuk.

Ebédidő

Megmondta a lányának, hogy nem kell. Hagyja őt ezzel, és a Terike se kell, mert leül és csak mondja, hogy így meg úgy. Mindig akkor jön, amikor a sorozat megy, ő nézné. Terike be van osztva, kilenctől kezdi a látogatásokat, halad végig a városon, van tizenhárom öregje, nem lehet neki azt mondani, hogy ne délben jöjjön, mert így van kiszámítva neki az útvonal, olyan ez, mint egy menetrend, ő az egyik megálló.

A hétre nem kapott étrendet. Nem tudta, mit hoznak. Tegnap gulyásleves és túróscsusza volt. Megszámolta. A levesben három körömnyi húskocka úszkált, a csuszán négy szalonnadarab didergett. Az ételhordóknak is megmondta, hogy ne fél tizenegykor jöjjenek, túl korán van, mert ha akkor jönnek, ő akkor fog ebédelni. Mégis akkor áll meg a furgon a ház előtt, a múltkor valami baj volt, és tizenegykor jöttek, ő meg nézelődött az ablaknál, és el nem tudta képzelni, mi lehet velük. Miért késnek. Volt egy kis baleset, a gondozóközpontban rosszul lett valaki. De ki. Mindegy, Fertődi néni, itt vagyunk, és már el is rohantak, nem mondták meg, de ő, mert néha azért följár a fájó lábaival, és hallt meg azt, meg is tudta, hogy a Csemányné lett rosszul, de nem fertőzés miatt, Csemánynének régóta baj van a szívével, fölment a vérnyomása, azért késtek. Orvos kellett Csemánynének. Nem jó, ha késnek. Ha egyszer fél tizenegykor vannak beütemezve, akkor jöjjenek. De mondjuk mégse kellene ez az egész. Mondta a lányának is, mert ő megcsinálja, meg tudná magának főzni az ebédet, annyira nem tehetetlen, csak néha úgy fájnak a lábai, hogy pisilni se tud kimenni, és Terike se igen kellene, bár rendes asszony, csak hát ne akkor jönne, amikor a sorozat tart, rendes asszony. El bírja magát tartani, ezt nem érti meg a lánya.

Fölvívta, hogy rossz idő lesz. És hogy tett a kártyájára ötezer forintot, de legyen óvatos. Ő igenis óvatos, csak a Juci nem az, ha rácsörög, mert hetente egyszer rá kell csörögnie, akkor csak beszél, mint a vízfolyás, nem tudja megállítani, ő meg nem tudja letenni. Fél óráig beszél a Juci, mert már nem lát, és akkor leszalad, mint az elszabadult harisnyaszem, mind az ötezer forint. De hát fel kell hívnia, meg kell mondania neki is, hogy rossz idő lesz, ami azt jelenti, hogy ónos eső jön, ónos eső fog hullani, kész életveszély. Na, most ilyenkor szoktak az öregek elesni. Mert csak elindul a bolondja. Combnyaktörés, ami lényegében véget is vet a dolognak. Az ónos eső nem is olyan igazi eső, az olyan, hogy esik is meg nem, azért alattomos, mert valójában csak szemerkélés, közben pedig jég fagy mindenhová, fénylenek a fekete, csupasz ágak, a cserepek, a kilincsekre is ráfagy, a járda is csak egy kicsit fényesebb, de csúszik, mint a halál, ilyenkor a kapuig is veszélyes eltapogatózni. Amikor igazi eső esett, közmunkások hozták az ebédet, megállt a furgon a ház előtt, dudáltak, mintha ő kutya lenne, a nagysága ki se szállt, neki kellett kicsoszogni, egy pillanat alatt elázott, a közmunkás meg ült a

melegben, és kiadta a rizses húst. Öt szem hús. Nagysága, ki se száll, derogál neki, nem is köszönt. Át kellett öltöznie, úgy elázott, még jó, hogy nem kapott tüdőgyulladást.

Azért telefonált a lánya, hogy most vigyázzon, ne menjen ki, két-három napig ne tegye, ígérje meg, hogy nem bőklászik a fájós lábával, és ő megígérte, de persze a lánya azt nem tudja, hogy friss kenyér kell, enne a lánya háromnaposat, majd megtudná, ki kell mozdulni, üljön csak ő egész nap a lakásban a fájós lábával, csinálja utána.

Az ebédet is csak azért nem mondja le, mert a lány cirkusozna, de enné a lánya ezt. A macskáknak se kell. Olyan a csusza, hogy nincs is rajta tejföl, dermedt tészta, langyos gulyás, enné a lánya ezt a szart, nem kellene neki ezt fizetni. Jucinak, aki tanító volt, és még nála is idősebb, mert kilencven körül van, meg kellett mondani, hogy rossz idő lesz, ónos. Föl kellett hívni. Igaz, Juci a hályog miatt már nem jár ki, de azért tudja csak meg, hogy milyen az idő. Persze, tudja, mert a televíziót, ha nem is látja, hallja, és az is bementa az ónos időt, de az élőszó mégis más. Juci fél óráig beszél megállás nélkül, szidja a kommunistákat, pedig azok küldték főiskolára, és akkor lemegy az ötezer forint. Most mondja neki azt, hogy tegyünk le? Milyen az idő, a kommunisták, te is grízes tésztát kapsz? Tegyük le, Jucikám?

Igen, mondd neki, anya.

De ilyet nem lehet mondani.

Akkor kapsold ki.

Hogyhogy kapsoljam ki.

Kapsold ki, és kész. Szakítsd meg a vonalat, nyomd ki.

De nem lehet, mert akkor is megbántódik a Juci, mert nincs kihez szólnia.

A lányának nincsenek olyan barátnői, akik nem teszik le? Akik csak mondják. Akik csak húzzák. Akik összevissza hablatyolnak, és se füle, se farka az egész szónoklatuknak. Hát hallotta ő, hogy beszél a lánya. Nem is lehet érteni, csupa kötőszó, ja, mikor, hát persze, ez nem igaz. Majd akkor holnap. Azok nem is igazi beszélgetések, és neki hiába mondja a lánya, hogy de a telefon nem is arra való, nem igazi beszélgetésre, az csak munkakommunikáció, de ha ő egyedül van, napról napra, és már ki sem mehet, akkor mit tegyen.

Fél tizenegykor jönnek az ebéddel, ezért fél tizenegykor ebédel, de csak a felét, a másik felét este eszi meg. Néha hozzá se nyúl. Este eszi meg az egészszet, vagy fél tizenegykor. Két konyha van a városban, amikor a Harmadik útról hozták, az ehetetlen. Grízes tészta. Káposztás cvekedli. Köménymagos leves? Ki eszi ezt meg. Mert az öreg szaroknak minden jó.

Most meg már tizenegy van és nem jönnek. Ónos eső esik. A fél országban figyelmeztetés. Biztosan lassabban járnak, hát persze, ki az a hülye, aki ónos esőben száguldozik. Állt az ablaknál, nézte a csúf, szürke eget, a szemközti házban, amit fiatal pár vett meg néhány hónapja, már fent voltak a cserepek. Nagy nehezen fölrakták őket. Hallott valamit. Nem tudta pontosan, mit, csattanás vagy robbanás volt-e, már rosszul hall, egyre rosszabbul, ha a lánya jön, mindig le kell halkítani a tévét, ha a sorozat van, akkor is, ő lehalkítja, aztán a lánya meg úgy beszél, hogy nem lehet érteni.

Mondd hangosabban, Judit.

Ordítok, anya.

Nem értem, mi van?

Ez nem igaz.

Valami nagy csattanás volt, talán baleset. Ónos eső esik. Az ablakból nem látott semmit, üres az utca. Délelőtt fél tizenegykor, tizenegykor, amikor az ebédet hozzák neki, üres az utca, elvétve halad el egy autó. Hatalmas csattanás volt, az biztos. Amikor az ablakhoz szokott állni, már a kezében van az üres ételhordó, ne kelljen felkapni vagy keresgélni, hogy minél gyorsabban történjen meg a cse-re, az ételhordók soha nem csevegnek. Jó napot, Füredi néni, hogy tetszik lenni, nem is vár választ, elveszi az üres ételhordót, odaadja a telit, a hideg tejbekásával. Hatalmas csattanás volt.

A kapuig el tudott menni. Nagyon óvatosan, a bottal araszolt, a kaput kinyitotta, de nem látott semmit. Illetve a távolabbi sarkon. Ott volt valami. Már embereket is látott. Átcsoszogott a járdás oldalra, és óvatosan elindult. A bot most is nagy segítség, gumi van a hegyén, az nem csúszik, kitámaszt. Nagyon lassan jutott el a sarokig, volt az húsz perc, régen kettő se kellett. Akkor már ott volt a mentő. Vijjogva érkezett. Az ételes kocsi borult fel, de nagyon csúnyán, előtte megdöntötte a villanyoszlopot, visszapattanhatott és fölborult. Széttört az eleje, kiszakadt a kereke. Kiesett belőle a vezető, hát nem volt bekötve, vagy mi a fene. Öt méterre feküdt a kocsitól, kicsavarodva. Mint akinek kitört a nyaka. Akkor már álltak ott öreg utcabeliek, a fiatalok dolgoztak, meg akadt egy-két éppen arra járó bámészkodó, meg a mentő, a kislányt éppen újraélesztették, nyomkodták a mellkasát. Térdeltek mellette, kicsapva az orvosi táska fedele. Hát ez szörnyű. Meghalt a Feri, mondta valaki, Feri a sofőr volt, aki kiesett a furgonból, hatalmas vértócsa alatta, kitört a nyaka. Rálebbentették a fekete nejlont, letakarták. Hogy lehet ekkorát ütközni ilyen időben, mennyivel haladtak. Biztosan túl sokkal. Az autó oldalára borult, látott néhány fasírtot a jeges úton, olyanok voltak, mint az elszórt székletek. Az egyik fasírt véres volt. Nagy zöld foltokban kifolyt a tökfőzelék, bennük satnya kis almák fürdöztek. Összekeveredett a levessel. Közelebb ment, aztán egészen közel merészkedett, állt egy mentős a kinyílt ajtó mellett, a szétszóródott élethordókat nézte, nem tudta, mitévő legyen. Ő közben kislábizált néhány nevet, amik az ételhordók gézzel átragasztott fogóira voltak filcelve, Kovácsék, Zanákné, Rapák Endre, Bezzegék, Sánta Frigyes, Tót Rózsi. A Gondáné még él? Nem ő halt meg tavaly? Vagy az a Dögei Erzsi volt?

A kislányt éppen megmentették, eszméletére tért, kiabáltak, ez az, ez az, lélegezz, drága, csak nyugodtan. Nincs semmi baj! Ne mozogj, jó, ne mozogj. Rátesszünk az ágyra, lehet, hogy kicsit fájni fog. Egy-kettő-három. Sikoltás. Jól, van semmi baj. Akkor ő odaszólt a mentősnek, akivel a fölborult ételhordó kocsi mellett álltak. De az is lehet, hogy tűzoltó volt, ezek mind olyan egyformák.

Fiatalember.

Igen, néni.

Az az ételhordó a sarokban az enyém, rá van írva a nevem, ott.

Igen? És?

Ideadná?

Azt?

Azt. Az ebédem.

Az egyenruhás úgy nézett rá, hogy nem lehetett eldönteni, ezt most rosszallja vagy csak nem érti. Az ő ebédje. Nem borult ki, épen maradt. Mit nem lehet ezen érteni. Ha kiborult volna, nyilván nem kérné. De nem borult ki. Jár neki, nem?

Vitte haza az ebédet, és mert erre a hétre nem kapott étlapot, pedig többször mondta, hogy hozzanak, ha nem történik ez a baleset, csak akkor tudta volna meg, mit fog enni, amikor fölnyitja a dobozt. De most már tudta. Tarhonyaleves. Tökfőzelék, fasírt. Egy alma, starking. Háromszor csúszott meg, a kerítéseken tapogatózott, ugattak bentről a kutyák, de nem esett el, hazaért a jégtükrön. Hallotta, szirénázva ment el a mentő. Hazahozta az ebédjét, az övét. Harangoztak. Ma tizenkettőkor fog ebédelni, és már biztosan tudta, hogy mit.

Halálgyakorlatok

(Seol)

„Az álmom létra, föl, s alá, a mélybe.”
Keresztes Szent János nyomán

Egy erdőben jár?, egy hegy tetején?, vagy egy végtelen kiterjedésű fennsíkon?, vagy egy sokszög alakú főtéren?, talán inkább egy téren, s mintha csak előre kirajzolt pályán haladna, követi a tér oldalainak vonalát, spirál alakban egyre beljebb és beljebb lépegetve, s amikor középre ér, pont a középpontba, néma biccentéssel megáll, látja, hogy az épületek fényben ragyognak, gyülekezni kezdenek az első kíváncsiskodók is, mint amikor kenyérért, kifliért megy az utca végére a minden reggel rendszeresen érkező kenyeres autóhoz, tisztas távolból megkerüli az oldalán hatalmas kifliket, péksüteményeket ábrázoló alkotmányt, emelkedik a nap, a forróság, széjjelfoszlanak a pára fátylai, a kíváncsiskodók, várakozók közelebb húzódnak a járgányhoz, amikor hirtelen felcsapódik az oldalán egy ajtó, és kihajol egy furcsa figura, hófehér arc bámul rájuk, rá is, a koponya közepéből kérdően meredő szemekkel, hófehér kesztyűs tenyerét feléjük fordítja, mintha mutatna nekik valamit, rezzenéstelenül bámul rájuk egy ideig, majd félrerántja a mögötte levő függönyt, ő pedig, és a kíváncsiskodók, várakozók hirtelen előreiramodnak, a jármű irányába, ő is tolakszik, kezében pénz helyett papírszalvéták, zsebkendők, a világ pedig mint egy gigászi léghajó, lassan elkezd lebegni körülöttük a végtelen úrben, miközben érzi, hogy ez a tér látható nyomokat hagyott rajta, látszik, honnan jön, de hogy pontosan miért, nem tudja, pedig amikor elindult, ahogy minden reggel, még tisztában volt vele, mit akar, de az biztos, hogy más ég alól jön, ez biztos, ide, egy olyan világból, ami megérett enyészetre, földrengésre, tűzvészre, rettenetes, mindent pusztító áradásra, dögvészre,

sáskák hadára, éhínségre, lassan elnyel mindent
ez a jelentés nélküli hely, hegytető, fennsík, spirál
alakú, magába szippantó főtér, ami számára rég
elvesztett már minden olyan jelentést, ami egykor
volt neki, sehol, semmiben van, kiürült, semmilyen
helyen, az átutazás, a megállás nélküli átutazás helyén,
ürességben, hiányban, jelentésvesztett, otthon nélküli
vidéken, hőttsűrű otthontalanságban, várakozásban,
csatlakozásra, továbbindulásra, mire?, és nem tud
kijönni, nem tud továbbindulni, beljebb, se mélyebbre,
se feljebb, áll bizonytalanul, fejét ide-oda kapkodva,
nem tudja, ki ő, mialatt Perszephoné már nyújtja
kezét, nyújtózkodik felé, talán, hogy átsegítse.

(Fehér árnyék)

„Omladozónék puha röggé,
foszladozónék futó köddé...”
Lator László: Hangpróba

Nem fázott, mert takarták, simogatták
a sűrű, csergés gyökerek, melengették
a föld gyomrából fölszálló, mofettákból
kiáramló melegítő áramlatok. Mellén
apró göröngyű, könnyű föld. Háta
alatt simuló füvek, kristályok, csomók.
Szájában kellemes ízek, fűszerek, húások
édeskeserű emlékei. Orrában selymes
illatok. Fülében mindenféle könnyű,
ringató zenék. És vizek is csordogáltak
körülötte, lassan pötyögő cseppek,
de szivárgó harmatok is, nedvek is,
rostokban, hajszálerekben szállított
csillámló esők. És fény is fentről,
a kristályok, rögök között átszüremelő,
gyengéden szétmálló pászmák,
balzsamos fénycsíkok, fehér árnyékok,
villogó szemekkel kacsintó zselék.
Könnyű porok és olajos nedvedzés.
És hernyók is, férgek is, bogarak is,
tekergő, kóstolgotató, csiklanto ernyedés.
Majd bábok robbantak belülről, magok
csattantak, sárgák, kékek, bíborszínűek.
Feszült a teste, duzzadtak, repedtek, hasadtak,
nyúltak belőle felfelé, emelkedtek, fúrták,

*nyújtották, vonták, taszították, lökték
magukat kifelé valamik, törekedtek fel,
ki onnan, valahová. Hangokat hallott,
ízeket érzett, és megmagyarázhatatlan,
boldog öröm áramlott szét egész testében.*

KISS JUDIT ÁGNES

Mind-mind alusznak a dombon

*Hol vannak, akik velem együtt látták
Brezsnyev halálát, a tévémacit,
még a KISZ-tábort, már a rendszerváltást,
hogyminden párt szakad és szétszakít,
hogymúj szöveggel ugyanaz az ének?
Mivisszahozza őket, nincs varázs.
Kortársaim, akik még élhetnének.
Egyik derűvel, lázadozva más,
viselte ki-ki, amit a sors rámért –
Imádkozz mindnyájunknak jó halálért!*

*Hol van Etienne, kinek ölelését
ha tangót hallok, a vállamon érzem?
És Jean-Baptiste, akinek azt a sértést
nem bocsátottam meg, nem tudom, mért nem?
Nathalie, kibenhaldokolva is
több erő volt, mint bennem bármikor?
Aznap csirke volt, hozzá barna rizs,
hónapokig vártam, hogy hívni fog,
hisz ő viselt rám gondot pótanyámként –
Imádkozz mindnyájunknak jó halálért!*

*Hová lettek, akikkel együtt éltük
az évezred utolsó éveit?
George, kivel, azt hiszem, utáltuk egymást,
én a megdönthetetlen érveit,
Philippe, akivel jártuk kézen fogva*

*húszévesen az őszi Budapestet,
úgy sirattuk verssel, dohánynyal, borral
a szerelmet, ami mellettünk elment.
„C'est la mort” – sóhajtott, és kért egy kávét. –
Imádkozz mindnyájunknak jó halálért!*

*Hol van Mattieu, ki épp órát tartott,
mikor a szíve hirtelen megállt?
Hol Françoise, ki sosem hordott maszkot,
neki a vírus – ha van is – nem árt?
Evangeline, ki maga volt a jószág,
önkívületben is imádkozott,
utoljára vittem neki egy rózsát,
rám mosolygott: a síromra hozod?
Azt kértem, szóljon vissza, hogyha átért –
Imádkozz mindnyájunknak jó halálért!*

*Nem tűntek el, csak hamarabb indultak
oda, hová mindenki egyszer elmegy.
Még itt vannak a gyászolók, feldúltak,
aztán nemsoká ők is útra kelnek,
ki egy-két évet, ki ötvenet vár még –
Herceg, imádkozz nekünk jó halálért!*

Felhőfoszlányok a hajnali fűben

A sötétség egy szükséges állapot,
*ki kell találni hozzá egy módszert,
ahogy túl lehet élni valahogy,
filmet nézni hajnalig, dobozos
sört inni közben, vagy olvasni
a ledeskék kislámpafényben és
hozzá gyömbéres, narancsos zöld
teát szürsölgetni, bámulni hosszan
az erkély előtti kisszékről a holdfény
által reflektorozott fákat a kertben,
aztán ugyanúgy és ugyanazt csinálni,
amikor elmúlik, mert vissza fog jönni
újra ez az állapot, ne szokjunk hozzá
a folytonos fényhez, mintha természetes
lenne, ezért is van szükségünk a télre.*

A meggyfa utolsó, vörös levelét büszkén
*tartja a legmagasabb ág végén, hegyével
fölfelé, tudja, érzi, ősz vége van, közelít
a tél, de bármi is legyen, még tartja magát,
ha közben kissé le is konyul, amíg át nem
adja helyét végleg az ürességnek, esetleg
egy újabb lehetőségnek.*

Addig nézni egy behavazott fát az ablakból,
*míg az összes havat le nem mossa ágairól
a szél, nem lassítani és nem gyorsítani a
folyamatot, csak nézni, részt venni benne,
madarakat küldeni a havasabb ágakra,
hogy a szotyit ott bontsák ki, miközben
az apró lábak kapaszkodásától a kitartóbb
hódarabok is lepotyognak, és a fehér nyírfa
meztelenül áll a körülötte lévő fehérségben,
éppen úgy, ahogy szerelmi bánatod tükröződik
éveid kiskertjének lassan szürkülő havában.*

Fényinstallációk Hervay-mondatokra

1.

*ne adj nevet a meg nem születettnek, még egyszer ne öld meg, énekelj,
sírj, énekelj, nézd végig, ahogy előbb a szeme folyik el, majd leveti
egyenként sebhelyes tagjait, azután a fejét, a bordákat és a bordák
hullámszását, eltűnik végül a zavaros vízben, idáig tart a hús, innen
kezdődik a lélek, beléd születik vissza egy elmondatlan történet*

ne adj nevet, fordulj el, idegen istenekkel se állj szóba

2.

*melegágyon fekszenek a törmelékek alatt, két kihűlt test, az egyik férfi
volt, a másik nő volt, primőrök kiontott vére közöttük a szerelem,
meztelen gyermekek rohannak föl a törmelékhegyre, a felszaggatott
beton lábnyomaiban, az egyik hegyen: akik egyszer már megszülettek, a
másik hegyen: akik sohasem, az egyikken: akik egyszer már feltámadtak,
a másikon: akik sohasem, ne faragj szobrot senkinek, kiáltják egymásnak
a gyerekek, és nevetnek, nevetnek*

3.

*nem kaparta el őket senki sem, sem Isten, sem az arra járó bundás
állatok, vasszerszámokkal a kezükben hulltak el, fölfelé fénylő fogsorok
szegélyezik a szélfújta ösvényt, mennyi bölcsesség- és tejfog!, mennyi
arany és ezüst és finom porcelán!, mennyi fogyatkozás!, mennyi vakító
lámpafény!, füstös üvegcserepekkel kémlelik őket az ég peremén
üldögélő angyalok*

*az ott egy küllős spirálgalaxis, korongjára ferdén látunk rá, a középén
végigfutó sáv a nyelv volt, most fekete csillagközi por, szép!, szép!,
szép!*

észak felé, a csákány mellett két araszra, gyermektenyérynyi tejút, mintha még lélegezne, pedig egy örvénylő fekete lyukat fog közre, néma kiáltás a sötét anyag, szép!, szép!, szép!

ne mondd ki a nevet, ne mondd ki, ne mondd ki, olyan alacsony az ég, mintha nem is lenne már, emlékezz

4.

nincs semmi dolgod, az anyaméhben mindent megtanultál, nincs semmi dolgod, anyád hangján szólítod a szerelmet, nincs semmi dolgod, apád hangján szólítod a halált, hó, hullj visszafelé, szél, fújj visszafelé, menyasszonyfátyol, takard be a csontra száradt kertet, pihenj le, elgyötört Isten, feküdj rám

5.

gyermekünk, szerelem kiskatonái, a hófúvásban tűnnek el, elnyeli kicsi piros hátizsákjaikat a vak mező, anyák és apák integetnek, csapkodnak ajtóknál, ablakok, szerelem árvái, kedveseink, boldogok, akik nem hagynak maguk után nyomot

6.

emlékszel még?, először volt az éjszaka, a halottak vize és a Lélek, azután a halottak vize az égben és a halottak vize a letarolt földön

emlékszel még?, először volt a beszéd, a halottak beszéde az égben és a halottak beszéde a földön, azután lett kóró, cikória és katáng, olajos gyomok az árokparton, vérnedves hajcsomók, téglatorlaszok

emlékszel még?, először volt a szél, utána az üregek a testben és a szerelem, Kain megölte Ábelt, Ábel megölte Kaint, a lovat verték, káromkodva verték a lovat, úgy hívták, Isten, a tettes ismeretlen

7.

háztetőkön fekszel, betonpincéken és háztetőkön, a háztetőkön háztetők, megcsúszott nappalik, hálószobák és fürdők, konyha elállt gőze, lépcsőházak zúzott csigolyái, egy épen maradt fémtükör

*dermedt testnedvek a padló kerámiáin és a párnán, semmi több, se
ébredlét, se másik álom, hold, halálraszántan, széljárta földéme,
cementtömbök*

kit árultál el, amikor lefeküdtél, egyedül, egy másik szobában?

8.

*hol vannak
a kislányok?*

elrabolták őket

*és hol vannak
a fiúk?*

elrabolták őket is

*hova tűntek az örökzöldek a sírokról
az azálea a babérsom a fagyal
a japán magyal és a madárbirs?*

kitépkedték valamennyit

*ne sírjatok
ne sírjatok
vasárnap feltámadás
gyertek el mind*

*nem tudjuk hol vagyunk
mindig pénteken ért véget a hét
mindig pénteken
és utána hétfő lett megint*

9.

*csak ő, senki más, egyedül ez a velünk együtt pusztuló tanú, csak a föld
emésztő kemencéje, ez a megállás nélkül lángható krematórium,
egyedül ő tudhatja, kik vagyunk mi, emberek, kik vagyunk mi,
szerelemtől nedves felebarátok, hol járunk, merre botorkálunk*

*csak ezek a huzatos járatok, ahol a Lélek bolyong süvítve, egyedül ő,
amikor felkérdezik*

és mégis, mégis, ahogy a fák levelei a levegőben elülnek

és mégis, mégis, ahogy a föld arcára rászárad a vér

és mégis, mégis, ahogy kavarog a por

10.

*egy bibliára emlékeztem, tele tintaceruzás
bejegyzésekkel és összefényképezett
testvérekkel a zsoltárok között, hűséges jószág,
alvadt vér színű bőrkötés, német szavak gót
betűkkel, elvetélt családfakezdemények,
az ágakon, a levelek helyén, kapitális betűk
és számok, F¹, a törzs, G³, M⁶, aki, zárójelben,
szűzen ment el, biztosan egy Máriát fed
a hatos jelzetű, sokgyerekes M, a többi meg
bizonyára Franz, később Ferenc, és Georg,
később György, egy oldalági L⁴, tenger fényű,
kalligráfiai remek, talán Lídia, nem tudom,
és így tovább, a teljes német–magyar ábécé
homokszemnyi hatványkitevőkkel, apám anyjának,
bibliás Anna, anyjái, bibliás Anna ő is, lehetett
a biblia, de lehet, hogy anyám apjának, bibliás
Ferenc, anyjái, bibliás Jozefinái volt, ki tudja,
vagy inkább apám apja apjának apjái, a másik
bibliás Ferencé, a legvalószínűbb mégis, hogy
anyám anyjának anyjái, vagy az ő anyjái, azaz
jó eséllyel az első bibliás Jozefina tulajdona volt,
akitől a szemem vízkék színét örököltem és az
arcomat, pedig nincs róla rajz, se könyvomat,
csak egy kézjegy a kézjegyek között, bibliások
mind, eltökélt felmenők, a gót betűk mindenesetre
az anyai vonalat erősítik, csupa ismeretlen név,
szétszéledt megszólítás, de annyi azért biztosan
tudható, hogy gyermekbőrbe kötötték a régi bibliát,
a finom művi kötés dolgában nem merültek fel
kételyek sohasem, különleges családi darab,
ölni tudnék érte, az elsőszülött örökli női ágon,
nem emlékszem, hogy valaha hagyatéki vitára
került volna sor, és abban is nagy az egyetértés,
hogy gyermek bőrével szabad felújítani csak,
szent könyv, ne kívánd, ne kívánd, ami a másé*

MIŁOSZ. A SZERENCSE FIA

Botrányosnak tűnhet a szerencse fiának nevezni valakit, aki a második világháborút Európa két szörnyállama, a náci Németország és a sztálini Szovjetunió által megszállt lengyel területeken élte át. A koncentrációs táborok, az NKVD tömeggyilkosságai, a varsói felkelés pokla – a háború előtti Lengyelország minden tíz lakosa közül nyolc élte túl ezt a hat évet...

De hát nem csak szép igazságok vannak, vannak botrányosak is. Ilyen botrányos igazság, hogy egy költő és gondolkodó számára az ilyen hat esztendő felbecsülhetetlen értékű tapasztalattal szolgál a nemzet és az osztályharc, a hit és az elköteleződés fogalmának, egyáltalán a kor valamennyi uralkodó eszméjének valódi tartalmát illetően. Miłosz az embernek nevezett lény viselkedését és lehetőségeit olyan széles skálán tanulmányozhatta a hősiés önfeláldozástól a végső lealjasodásig, amilyenre talán a római császárkor óta nem akadt példa Európa történelmében.

1939 októberében érkezett meg Bukarestbe, úttalan utakon kerülve el, hogy a lengyeleknek felállított menekülttáborokba zárják. A rádió többi alkalmazottjával együtt hamarosan továbbmehetett volna Franciaországba, neki azonban ki kellett mentenie a megszállt Lengyelországból szerelmét, Janina Duskát (aki akkor még Eugeniusz Cękalski filmrendező felesége volt). Janina, aki úgy tudta, hogy Miłosz is Lengyelországban van, visszautasította a svédországi emigráció lehetőségét, Varsóban ragadt. Miłosz elhatározta, hogy litván kapcsolatait kihasználva Wilnóból próbálja megszervezni Janina kimenekítését. A szovjetek ugyanis Wilnót visszaadták az akkor még független Litvániának. Miłosz litván papírjaival 1939 decemberében szovjet átutazó vízumot szerzett, és Kisinyovon, Kijeven, Vityebszken és Lettországon át megérkezett Wilnába. „A legrosszabb dolog, ami az emberrel történhet, hogy szovjet állampolgár lesz” – összegezte később úti tapasztalatait. Wilnában felújította kapcsolatait a baloldali-liberális litván értelmiséggel, egyszerre publikált litván és lengyel folyóiratokban, és közben Janina kimenekítését szervezte. Csakhogy 1940 júniusában a Vörös Hadsereg megszállta a három balti államot, és azok hamarosan „önként csatlakoztak” a Szovjetunióhoz. Így most már Miłosznak kellett eljutnia Varsóba. A Honi Hadsereg futárnője társaságában először a zöld határon át Suwalkiba szöknek, majd onnan hamis német papírokkal Kelet-Poroszországon át utaznak a Főkormányzóságnak nevezett megszállt lengyel területre. Útjuk egy pontján egy följelentőbe futnak bele, és Miłosz kénytelen megenni a litván útlevelét, nehogy megtalálják nála. Végül augusztus elején látja viszont Janinát Varsóban.

Akkori legközelebbi barátjával, Jerzy Andrzejewskivel együtt belép a Wolnoć (Szabadság) nevű szocialista ellenállási szervezetbe, de ott is elsősorban irodalmi tevékenységet fejt ki. Már 1940 szeptemberében megjelenik *Wiersze (Versek)* című, írógéppel sokszorosított, 28 oldalas verseskötete negyvenhat példányban. Ez az első irodalmi szamizdat a megszállt Lengyelországban. Munkatársa lesz az Oficyna Polska nevű illegális könyvkiadónak, amelynek első könyvei 1942-ben jelennek meg. Antológiákat szerkeszt, angol költőket – köztük T. S. Eliotot – fordít, esszéket publikál. A megszállás első éveiben írt ver-

---

Miłosz pályakezdéséről és az akkoriban keletkező versekből a januári lapszámunkban található összeállítás – *A szerk.*

sei furcsa ellentétben állnak tapasztalataival. A választékosan megformált, retorikus erkölcsi intelmek és idillikus gyermekkori visszaemlékezések közül egyedül a *Świat. Poemat naiwny* (*Világ. Naiv költemény*) ciklus emelkedik ki metaforái szépségével, formai eleganciájával, itt-ott felcsillanó iróniájával. Alkatának egyik később is megfigyelhető jellegzetességét érzük itt tetten: sok benyomásnak kell egymásra rétegeződnie, míg a megtapasztalt élet alakot ölt, formát talál költészetében. Az 1943–44-ben született *Głosy biednych ludzi* (*Szegény emberek beszélnek*) ciklussal következik ez be – talán az elioti *persona* példája, az eltávolítás, a más bőrébe bújás teszi lehetővé, hogy az elfogadhatatlan valóság elleni védekezés görcse feloldódjon. („Tollam könnyebb / A kolibri tollánál. Ez a súly / Meghaladja erőmet” – jellemzi utólag akkori lelkiállapotát.)

A varsói felkelés leverése után a németek a város megmaradt lakosságát igyekeztek foglyotáborokba zárni. Miłoszéknek sikerült kiszabadulniuk egy ilyen táborból, és Krakkó közelében, Goszycében találtak menedéket egy ismerős családnál, ott érték meg a szovjet hadsereg bevonulását. Krakkói évek következtek. Mindjárt 1945-ben megjelent a háború alatt írt verseket tartalmazó kötete *Ocalenie* (*Megmenekülés*) címmel. Hosszú ideig az egyetlen Lengyelországban hivatalosan hozzáférhető verseskötete lesz. Amikor már leírni vagy nyilvánosan kimondani sem szabad a nevét, „a *Megmenekülés* szerzője” egyezményes kóddal fogják emlegetni. Az összeállításunkban szereplő két utolsó vers természetesen csak következő, Párizsban kiadott kötetében jelenhetett meg.

C Z E Ś Ł A W M I Ł O S Z

Dal a világvégéről

*A világvége napján
A sarkantyúka fölött méh kering,
Hálót javítgat egy halász, fényeset.
A tengerben delfinek szökellnek szelesen,
Verébfiókák kapaszkodnak az ereszen
És a kígyó bőre csak aranyszínű lehet.*

*A világvége napján
Napernyős nők járnak a mezei úton,
Részeg férfi alszik a fűvön,
Az utcán zöltséget árulnak egyre,
Egy sárga vitorlás csónak odaér egy szigetre,
Hegedűszó áll a levegőben, jelezve,
Hogy csillagos éjszaka jön.*

*És akik villámlást, mennydörgést vártak,
Csalódnak.
És akik jeleket vártak, arkangyalt trombitával,
Nem hiszik, hogy már bekövetkezik.
Míg a nap és a hold ott van fölül,
S a rózsát poszméh dongja körül,
Míg rózsaszín csecsemők születnek,
Nem hiszik, hogy már bekövetkezik.*

*Csak egy ősz öreg, aki próféta lenne,
De nem próféta, mert más a mestersége,
Ő mondogatja csak, paradicsomot kötözve:
Nem lesz másik világvége,
Nem lesz másik világvége.*

Szegény emberek szólnak, Varsó, 1943–44.

Egy könyvre

*Jaj annak, aki gyors patakokra játékmalmot épít,
mikor üvöltő ár jön és sötétség.*

*Jaj annak, aki az ellentmondások fölé emelkedik,
Mondván: a víz rossz, és rossz a tűz is, csak az ég a jó.*

*Szerencsétlen a nyájias nemzet, mely felet lép gondolatban,
De a véráldozatban nem ismer határt.*

*

*Mélabúsak, becsületesen gondolkodók, szégyenlősek
A halál közepette emelnek sátrat korhadt csillogásból
És misztériumot mutatnak be Aquinói Szent Tamással,
Akinek Maritain tartja a kabátja szárnyát.
Ott lesz Bergyajev, az archimandritának öltözött majom,
Ördögsokaság mutatja be az újkori történelmet,
És a sarlatán színigazgató szörnyei láttán
Meggönnyebbülve sóhajt, hisz megmentette a világot.*

*És lesz aztán se bal-, se jobboldali kormány,
És lesz aztán fél oktatásügy és fél reform,
Fél szabadság, fél elnyomás és fél lemondás,
Hogy a megkeseredett költőknek legyen miért jajgatniuk.*

*Az arany közép állama! Mérsékelt emberiség!
Ó, ti nemesek, hadd mondjak egy mondatot csak:
A bölcsesség harag nélkül annyit ér, mint a harag bölcsesség nélkül –
Vagyis semmit sem ér.*

*Utánozzátok a franciákat, mindent átvéve tőlük a haragon kívül,
Utánozzátok az angolokat, mindent átvéve tőlük a haragon kívül,
Csak hogy a szlávok nyugodtan alhassanak
Méhdöngést hallgatva nyári délután.*

*És ha tenni kell majd egyet és mást,
Mondjátok: tenni kell egyet és mást,
Csakhogy: primo,
Csakhogy: secundo,
Csakhogy: tertio,
Tehát jobb, ha úgy marad, ahogy volt.
Filozofikusan ezt úgy mondják: distinguo.*

*Gyászos látvány ez a siránkozás Babilon vizeinél,
A lecsúszott nadrággal új középkort élesztgető értelmiségiek.
Mint asztal alatt hentergő részek a dús lakoma után,
Az abroszba kapaszkodva levonják a zászlót –
Így feküsztek a kappan Abélard maradványai közt
Arisztotelész szószával leöntve,
És lassacskán szétömlik
Nagy folttá
A vörösbőr.*

Szegény emberek szólnak, Varsó, 1943–44.

Külváros

*A kéz a kártyákkal lehull
Forró homokba.
A sápadt napkorong lehull
Forró homokba,
Felek tartja a bankot, Felek oszt,
Fény veri át az összeragadt paklit,
Forró homok...*

*Kémény törött árnyéka. Gyér fű.
Arrébb véres téglákkal kinyíló város.
Rozsdaszín halmok, kusza drótok a megállókban.*

Rozsdás autóváz száraz csontjai.
Csillogó bányató.

Egy üres kétdecis üveg
Forró homokban,
Esőcsepp porozta be,
Forró homok.

Janek tartja a bankot, Janek oszt,
Játszunk s nyár, tavasz elporoz,
Két éve játszunk, négy éve már,
Fekete lapokról fény szítál
Forró homokra.

Arrébb véres téglákkal kinyíló város,
Egy fenyőfa a zsidó ház mögött,
Síkság köröskörül, lábnyom a homokban,
Mészpor, guruló vagonok,
És elhaló panasz a vagonokban.

Fogj mandolint, a mandolinnal
Elnyered mindezt,
Visszhanggal csapj a húrba.
Szépséges dal,
Meddő mezők,
Üres pohár,
Több se kell.

Nicsak, egy vidám fruska jön erre,
Parafa papucsban, kifrizurázva,
Gyere, te lányka, velünk a táncba.
Meddő mezők,
Lemegy a nap.

Szegény emberek szólnak, Varsó, 1943–44.

Menekülés

*Mikor a lángoló városból kijöttünk,
Visszanéztem az első dűlőútra érvén,
S mondtam: „Fű nője be az ösvényt mögöttünk,
Tűz legyen úrrá a próféták üvöltésén,
Ami ott történt, holt holtnak jelentse,
Mi új, erős törzset nemzeni hívattunk,
Melyet nem érint volt baj, volt szerencse.
Menjünk.” S a tűz a földet megnyitotta alattunk.*

Goszice, 1944.

Varsóban

*Mihez kezdesz, költő,
A Szent János-székesegyház omladékán
Ezen a meleg tavaszi napon?*

*Mire gondolsz itt, ahol a Visztula
Felől fújó szél felkavarja
A romok vörös porát?*

*Megesküdtél, hogy soha nem lesz
Belőled siratóasszony.
Megesküdtél, hogy soha nem érinted meg
Nemzeted nagy sebét,
Nehogy szentséggé váljon,
Átkozott szentséggé, amely századokon át
Üldözi majd a leszármazottakat.*

*De a fivérét kereső
Antigoné panasza
Tényleg túl van minden
Elviselhetőn. A szív meg
Egy kő, amely rovar gyanánt
Zárja magába a legszerencsétlenebb
Ország iránti sötét szerelmet.*

Nem akartam ennyire szeretni,
Nem állt szándékomban.
Nem akartam ennyire szánni,
Nem állt szándékomban.
Tollam könnyebb
A kolibri tollánál. Ez a súly
Meghaladja erőmet.
Hogy lakjak ebben az országban,
Ahol a láb temetetlen
Szeretteink csontjaiba botlik?
Hangjukat hallom, látom mosolyukat.
Nem tudok írni, mert öt kéz
Ragadja meg tollamat,
És történetüket íratná velem,
Életük és haláluk történetét.
Talán arra születtem,
Hogy siratóasszony legyek?
Ünnepélyekről akarok énekelni,
Boldog ligetekről, amelyekbe
Shakespeare vezetett. Hagyjátok meg
A költőnek a boldogság pillanatát,
Mert elpusztul világotok.

Őrületség mosoly nélkül élni,
És két szót mondogatni
Nektek, halottak,
Nektek, akiknek kijárt volna
A szellem és a test öröme,
A dalok és lakomák
Vigalma.
Két megmentett szót:
Igazság, igazságosság.

Krakkó, 1945.

Portré a XX. század közepéről

*Testvéri mosoly mögé bújva,
Megtetve az újságolvasókat, a politikai dialektika áldozatait,
Kacsintva mondja ki a demokrácia szót,
Gyűlöli az emberiség testi örömeit,
Jól emlékezve azokra, akik zabáltak, ittak, közöszültek, és elvágják a torkukat a következő
pillanatban,*

*A kerti táncmulatságokat dicséri, mint a nyilvános gyűlölet alkalmait,
Kultúra és művészet, kiabálja, de cirkuszi előadásokra gondol,
Halálosan unja,
Álmában vagy altatásban Istenről motyog.*

*A rómaiakhoz hasonlítja magát, akiknél Mithrász kultusza keveredett Jézus kultuszával.
A régi hitek nem haltak ki benne. Néha azt hiszi, démonok hatalmában van.
A múltat ostromozza, és fél, hogy így nem lesz hová lehajtania a fejét.
A legszívesebben kártyázik vagy sakkozik, hogy el ne árulja saját titkait.*

*Marx írásain tartja tenyerét, de otthon az Evangéliumot olvassa.
Gúnyosan nézi a szétvert templomból induló körmenetet
A háttérben a város lóhús színű romjaival.
Kezében emléktárgy egy fasisztától, aki a fölkelésben esett el.*

Krakkó, 1945.

Nemzet

*A legtisztább nemzet, villámok fényében megítélve.
Esztelen, de hétköznapi bajokban találékony.*

*Özvegyekkel, árvákkal könyörtelen, öregekkel ugyancsak,
A kenyérhéjat is képes egy kisgyerek elől elorozni.*

*Fömlaldozza az életét, hogy az ég haragját ellenségére vonja,
Árvák és asszonyok sírásával győzi le ellenségeit.*

*A hatalmat aranykufárnak látszó emberekre bízta,
Kuplerájós erkölcsű emberek lelkesítik.*

*Legjobb fiai homályban maradnak,
Egyszer bukkannak csak föl, meghalni a barikádokon.*

*E nép keserű sírása félbeszakítja a dalt,
És mikor elhallgat a dal, harsányan viccelődnek.*

*A szobák sarkában ott áll egy árny, és szívére mutat,
Láthatatlan bolygóra vonít az eb az ablak alatt.*

*Nagy nemzet, legyőzhetetlen nemzet, gúnyos nemzet.
Képes felismerni az igazságot és hallgatni róla.*

*Piacokon portyázik, a viccből is ért,
Romokból lopott régi kilincseket árul.*

*Gyűrött sapkában, hátán az egész vagyonával
Keres lakóhelyet délen és nyugaton.*

*Se városai, se emlékművei, szobrai, festészete,
Csak szájról szájra járó szavak és költők jóslatai.*

*Áll fia bölcsőjénél e nemzetből egy férfi,
És a remény máig hiábavaló szavait mondogatja.*

Krakkó, 1945.

FORDÍTÓI ELŐSZÓ

Abdulrazak Gurnah Zanzibáron született 1948-ban, a hatvanas évek végén Angliába menekült a zanzibári forradalom elől. Egyetemi tanulmányait is ott végezte, majd a kenti egyetemen oktatott irodalmat. Annak ellenére, hogy az írással Angliában kezdett komolyan foglalkozni, Afrika szerepe meghatározó a műveiben. Tíz regénye mellett novellái és tanulmányai jelentek meg angolul.

Afrika hagyományos irodalmát áthatja a szóbeliség. A 19. századi európai gyarmatosításig a jóval kevésbé jellemző írásbeliség nyelve az iszlám afrikai térhódításának következtében nagyrészt az arab volt, vagy az arab írásjelekkel lejegyzett törzsi nyelvek. Bár a kontinensen a szóbeli irodalomban évszázadok óta elterjedt műfaj az eposz, a regény csak az európaiak térhódítása után alakult ki. A szuahéli anyanyelvű Gurnah *Writing place* című rövid esszéjében (*World Literature Today* 78/2, 2004) megemlíti, hogy a szuahéli ugyan rendelkezik írott hagyománnyal, de ő fiatalkorában csak morális tanulságú vagy szóra-koztató kortárs versekkel és kis történetekkel találkozott.

A gyarmati időkben az oktatás angol nyelven zajlott és angol tananyagon alapult. Gurnah emellett mecsetbe és Korán-iskolába járt, ezenkívül saját mindennapi tapasztalatai is hozzájárultak ahhoz, hogy megkérdőjelezze az oktatás által közvetített európai értékrendszert. Ahogy a fent említett esszében írja, rájött, hogy a különböző narratívákat egymással szembeállítva alaposabb tudásra és mélyebb megértésre tehet szert. Az angol nyelv lehetőséget adott számára, hogy széles olvasóközönséggel ismertesse meg a műveit. Az olvasók jelentős része azonban nem afrikai, és Gurnahnak mérlegelnie kellett, mennyi háttértudást feltételezzen róluk a minél teljesebb megértés érdekében.

Miután arab származása miatt el kellett hagynia Zanzibárt, Angliában könnyen hozzáférhető olvasmányok széles tárházával találkozott. Az idegen környezet, a különbözőség élménye arra ösztökölte, hogy írni kezdjen. Az emlékezés kulcsszerepet játszott ebben. Gurnah saját bevallása szerint a távolság felerősítette afrikai emlékeit, amelyeket az íráson keresztül elevenített fel, az ábrázolt világ messzesége az elfogulatlanabb megítélésben is segítette. Nobel-díjas beszéde, mely a *Writing* [Írás] címet kapta, íróvá válásának okáról és folyamatáról szól.

Gurnah regényeinek fő témája, a bevándorlás rendkívül aktuális (különösen Európában), stílusa nagyban hozzájárult a rangos elismerés elnyeréséhez. Nagyfokú érzékenységgel ábrázolja a különböző kultúrák viszonyrendszerében élő, otthonától távol került ember egyetemes problémáit, ugyanakkor írásai mélyen gyökereznek a szuahéli kultúrában és a kelet-afrikai történelmi valóságban.

A *Cages* [Ketrecek] először 1992-ben jelent meg a Heinemann antológiájában (*The Heinemann Book of Contemporary African Short Stories*). A novellában Gurnah árnyaltan, gazdag szókinccsel, minden apró részletet gondosan kidolgozva, ugyanakkor letisztultan és lényegre törően festi le az idegenben élő ember magányát.

Tábor Sára

Ketrecek

Hamid úgy érezte néha, mintha kezdetektől a boltban lett volna, és élete hátralevő részét is ott töltené. Már nem nyugtalankodott, és nem hallotta azokat a rejtélyes mormogásokat sem az éjszaka legsötétebb óráiban, amelyekről korábban félelmében megdermedt a szíve. Mostanra már tudta, hogy arról az időszakosan mocsaras területről jönnek, amelyik elválasztja a városközpontot a lakónegyedektől, és amely nyüzsg az élettől. A bolt jó helyen volt, a külváros egy nagyobb útkereszteződésénél. A nap első sugarával nyitott, amikor a legelső munkások arra csoszogtak, és addig nem is zárt be újra, míg a késő éjjeli csavargókat leszámítva mindannyian haza nem vonszolták magukat. Szerette azt mondani, hogy a helyéről látja az egész életet elhaladni maga előtt. A legnagyobb forgalom idején végig talpon volt, beszélgetett és évődött a vásárlókkal, udvarolt nekik, kedvét lelve abban a képességében, ahogy a vevőkkel viselkedett, és ahogy a portékáját eladta. Később kimerülten lerogyott egy párnázott székre, ami egyben a kasszájául is szolgált.

A lány a boltban egy késő este tűnt fel, épp akkor, mikor arra gondolt, hogy ideje lenne bezárni. Kétszer is azon kapta magát, hogy lecsuklik a feje; veszélyes dolog ez ilyen nehéz időkben. Másodszorra összerázkódva ébredt fel, azt képzelte, hogy egy hatalmas kéz a torkát szorongatva emeli fel a földről. A lány előtte állt, és undorodó arckifejezéssel várt.

– Ghít, tisztított vaját – mondta, miután egy szemtelenül hosszú percig várakozott.

– Egy shilling. – Beszéd közben félig elfordult, mintha a férfi látványa idegcsillapító volna. Egy hónaljánál betűrt vászon volt körbecsavarva a testén. A puha pamut hozzásimult, kiemelve kecses alakjának körvonalát. Csupasv válla ragyogott a sötétben. Hamid elvette tőle az edényét, és lehajolt a vaját tartalmazó bádogdobozhoz. Vágyakozás töltötte el, és váratlan fájdalom hasított belé. Amikor visszaadta az edényét, a lány alig nézett rá réveteg szemekkel, tekintete fátyolos volt a fáradságtól. Egy fiatal, kis kerek fejű és karcsú nyakú lányt látott, aki egy szó nélkül megfordult, és visszatért a sötétségbe, egy nagy lépéssel átszökkenve a járdaszegélyt az úttól elválasztó vizes árok felett. Hamid a távolodó alakját nézte, és utána akart kiabálni, hogy figyelmeztesse: vigyázzon magára. Honnan tudja, hogy nincs ott semmi a sötétben? Csak erőtlen morgás jött ki belőle, mivel elfojtotta ösztönösen feltörő kiáltását. Várakozott, félig reménykedve, hogy a kiabálását hallja, de csak a lány szandáljának távolodó kopogása hallatszott, amint egyre messzebb haladt az éjszakában.

Bájos lány volt, és valamiért, amint ott állt róla ábrándozva, és a sötét lyukat nézte, amelyen keresztül eltűnt az éjszakába, megundorodott saját magától. Igaza volt a lánynak, hogy megvetéssel nézett rá. A testén és a leheletén érezni

lehetett az áporodottságot. Kevés oka volt rá, hogy gyakrabban mosakodjon, mint kétnaponta. Az út az ágytól a boltig körülbelül egy percig tartott, és soha nem ment máshova. Minek mosakodott volna? A lába formátlan volt a rendszeres testmozgás hiánya miatt. Helyhez kötve töltötte napjait, hónapok és évek múltak el így, egy bolond, aki egész életét az aklában tölti. Kimerülten zárta be a boltot annak tudatában, hogy éjszaka majd természete minden mocskának átadja magát.

Következő este újra megjelent a lány a boltban. Hamid egy visszatérő vevőjével beszélgetett, egy nála sokkal idősebb, Mansur nevű férfival, aki a közelben lakott, és néha esténként átjött a boltba beszélgetni. Félig vak volt a hályogtól, és az emberek a betegségével bosszantották, kegyetlen tréfákat űztek vele. Némelyek közülük azt mondták Mansurról, hogy azért vakul meg, mert a szeme tele van szarral. Nem tudta távol tartani magát a fiúktól. Hamid néha azon töprengett, hogy Mansur valamilyen céllal lézeng a bolt körül, utána járkal, de ez talán csak rosszindulatú pletyka volt. Mansur elhallgatott, amint a lány a közelébe ért, aztán nagyot hunyorított, ahogy megpróbálta kivenni őt a gyenge fényben.

– Van cipőkrém? Fekete színű? – kérdezte a lány.

– Igen – mondta Hamid. A hangja ridegnek tűnt, ezért megköszönte a torkát, és megismételte: – Igen. – A lány elmosolyodott.

– Üdvözöllek, drágaságom! Hogy vagy ma? – kérdezte Mansur. Annyira hangsúlyosan, mély hangon és cirkalmasan beszélt, hogy Hamid azon gondolkozott, vajon viccnek szánja-e. – Milyen csodálatos szagod van, micsoda illat! A hangod, mint a *zuwarde*, tested, mint a gazelláé. Mondd, *msichana*, mikor vagy szabad ma este? Szükségem van valakire, aki megmasszírozza a hátamat!

A lány átnézett rajta. Hamid nekik háttal állva is hallotta, ahogy Mansur tovább beszél a lányhoz, összevissza dicséri, miközben megpróbál egy időpontot megbeszélni vele. Zavarában nem talált egy cipőpasztás bádogdobozt sem. Amikor végre megfordult eggyel, azt gondolta, hogy a lány végig őt nézte, és azon szórakozott, mennyire zavarban volt. Hamid rámosolygott, de a lány szigorúan nézett rá, majd fizetett. Mansur közben mellette állva beszélt, hízelt neki, meg-megcsörgetve a kabátzsebében lévő érméket, de a lány megfordult, és szó nélkül távozott.

– Nézz rá: mintha a napra lehetne nézni, de rá nem. Milyen büszke! De az igazság az, hogy könnyű préda – mondta Mansur, és a teste rázkódott a visszafojtott nevetéstől. – Hamarosan megszerzem. Mit gondolsz, mennyit kér? Mindig ezt csinálják ezek a nők, ez a kényeskedés, az undorodó tekintet... de ha egyszer ágyba viszed őket, és beléjük hatolsz, akkor megtudják, hogy ki az úr.

Hamid azon kapta magát, nevet, hogy megtartsa a férfiak közötti békét, de nem gondolta, hogy a lány megvásárolható. Minden tette olyan magabiztos és nyugodt volt; nem tudta elhinni, hogy elég hitvány lenne Mansur szándékaihoz. Gondolatai minduntalan visszatértek a lányhoz, és amikor egyedül volt, meghitt helyzetben képzelte el kettejüket. Miután éjjel becsukta a boltot, pár percet az öreg Fajir mellett töltött, aki az üzlet tulajdonosa volt, és a bolt mögött lakott. Már nem volt képes ellátni magát, és nagyon ritkán hagyta el az ágyát. Napközben egy közelben lakó asszony jött át, hogy gondoskodjon róla, és cserébe ingyen élelmiszert kapott a boltból, de éjszaka a betegeskedő öregember szerette, ha

Hamid odaül egy kicsit mellé. Miközben beszélgettek, a haldokló ember szaga lengte be a szobát. Általában nem volt túl sok mondanivalójuk: szertartásos panaszkodás a rosszul menő üzletre és könyörgő imák az egészség visszanyeréséért. Néha, amikor Fajir nagyon maga alatt volt, könnybe lábadt szemmel beszélt a halálról, és arról az életről, ami majd odaát várja. Aztán Hamid kivitte az öregembert a mosdóba, megbizonyosodott róla, hogy az éjjeliedénye tiszta és üres, majd otthagya. Késő éjjel Fajir magában beszélt, néha halkán felemelte a hangját, és Hamidot szólította.

Hamid kint aludt a belső udvaron. Az esős időszakok alatt helyet szorított magának a pici boltban, és ott aludt. Egyedül töltötte az éjszakákat, soha nem járt el. Bő éve egyáltalán nem lépett ki a boltból, és előtte is csak Fajirral járt ki, mielőtt az idős férfi ágyhoz lett kötve. Fajir minden pénteken elvitte a mecsetbe, és Hamid visszaemlékezett az emberek tömegére meg a megrepedt kövezetre, ahogy párolog az esőben. Hazafelé elmentek a piacra, és az öregember megnevezte neki a zamatos gyümölcsöt és az élénk színű zöldségeket, néhányat felszedett, hogy Hamid megszagolhassa vagy megérinthesse őket. Mióta tizenévesen először megérkezett a városba, az öregembernek dolgozott. Fajir nekiadta az asztalát, és a boltban végezte a munkáját. Minden nap végén egyedül töltötte az éjszakát, és gyakran gondolt az apjára és az anyjára, meg a szülővárosára. Bár nem volt már kisfiú, az emlékek sírásra készítették, és elgyengült az érzésektől, amelyek nem hagyták nyugton.

Amikor a lány ismét betért a boltba babért és cukorért, Hamid nagylelkűen bánt a mérőedénnyel. A lány észrevette, és rámosolygott. Hamid ragyogott az örömtől, még ha tudta is, hogy gúny vegyül a lány mosolyába. A következő alkalommal már szolt is valamit Hamidhoz; csupán köszöntés volt, de kedvesen beszélt. Később megmondta neki, hogy Rukiyának hívják, és nemrég költözött a környékre a rokonaihoz.

– Honnan való vagy?

– Mwembemaringóból – válaszolta, és szélesre tárt karokkal érzékeltette, hogy milyen messze van. – De mellékutakon keresztül vezet az út, a hegyeken át.

Hamid a napközben viselt kék pamutruhájából láthatta, hogy szolgáló. Mikor megkérdezte, hol dolgozik, a lány először halkán horkantott egyet, mintha a kérdés lényegtelen lenne. Aztán elmondta, hogy amíg jobbat nem talál, addig szobalány a város egyik új szállodájában.

– Az Equatorban, az a legjobb – mondta. – Van uszoda is, és tele van szőnyegekkel. Majdnem minden vendég, aki ott száll meg, *mzungu*, európai. Van néhány indiaink is, de senki azok közül a bozótlakók közül, akik összebüdösítik a lepedőket.

Miután Hamid este bezárta a boltot, lecövekelt a hátsó udvari hálószoza kapualjában. Abban az órában az utcák üresek és csöndesek voltak, nem a nappal nyüzsgő, veszélyes helyei. Gyakran gondolt Rukiyára, néha kimondta a nevét, de attól, hogy rágondolt, még inkább tudatosodott benne magánya és nyomorúsága. Visszaemlékezett arra, hogyan nézett rá először a lány, amikor a késő esti homályba távozott. Meg akarta őt érinteni... Azt gondolta, hogy a sötét helyeken eltöltött évek tették ezt vele, így most kinézve az idegen város utcáira azt képzelte, hogy az ismeretlen lány érintése fogja őt megváltani.

Egy este kilépett az utcára, és behúzta maga mögött az ajtót. Lassan elindult a legközelebbi lámpa felé, aztán pedig a következő irányába ment. Meglepődve tapasztalta, hogy nem érez ijedtséget. Valami mozgást hallott, de nem nézett oda. Mivel nem tudta, merre megy, nem volt értelme félnie, hiszen bármi megtörténhetett. Ez megnyugtatta.

Befordult a sarkon egy boltokkal szegélyezett utcába, egy-két üzlet ki volt világítva, majd befordult egy másik sarkon, hogy elmeneküljön a fények elől. Nem látott senkit, még rendőrt vagy éjjeliőrt sem. Egy tér szélén pár percet üldögélt egy fapadon, és azon töprengett, hogy minden annyira ismerősnek tűnik. Az egyik sarokban toronyóra állt, halkan ütött a csöndes éjszakában. Fémpóznák sorakoztak szabályszerűen és közömbösen a tér mellett. A tér egyik végén egymás mögött buszok parkoltak, a távolból a tenger moraja hallatszott.

Elindult a hang felé, és rájött, hogy nincs messze a vízparttól. A víz szaga hirtelen apja szülőföldjét juttatta eszébe. Az a város is a tenger mellett volt, és egyszer régen úgy játszott a parton és a sekély vízben, mint az összes többi gyerek. Többé már nem az otthonaként gondolt vissza rá, nem olyan helyként, ahova tartozik. A víz halkán csobbant a gát tövében, Hamid megállt, és figyelte, ahogy fehér habba tört a betonnak ütközve. Az egyik mólón még ragyogtak a fények, és egy gép berregése hallatszott. Nem tűnt valószínűnek, hogy azon a kései órán bárki is dolgozna.

Fények világítottak az öböl túloldaláról, különálló, magányos pontok, láncra fűzve lógtak a sötétség függőnye előtt. Azon gondolkozott, hogy vajon kik laknak ott. Összerezzent a félelemtől. Megpróbálta lefesteni magának azokat, akik a városnak abban a sötét szegletében élnek. Kegyetlen tekintetű, erős emberek képe jelent meg a szeme előtt, akik jól megbámulják, és kacagnak. Gyéren megvilágított tisztásokat látott, ahol árnyak leselkednek az idegenre várva, és ahol később férfiak és nők tolonganak a holttest fölött. Hallotta lábuk dobogását, ahogy egy ősi rituális táncot járnak, és hallotta örömujjongásukat, miközben ellenségeik vére áztatja a szikkadt földet. De nem csak a fizikai veszély miatt félt a túloldali öböl sötétjében lakó emberektől. Hanem azért, mert ők tudták, hogy hol vannak, ő meg a semmi közepén volt.

Visszaindult a bolt felé, és mindennek dacára képtelen volt ellenállni annak az érzésnek, hogy valamit tenni mer. Szokásává vált, hogy tett egy sétát a vízpartra, miután este bezárta a boltot, és meglátogatta Fajirt. Fajir ezt nem szerette, és arra panaszkodott, hogy egyedül hagyja, de Hamid elengedte a füle mellett a zsörtölődéseit. Időnként embereket látott, de rá se nézve mentek el mellette. Napközben fél szemmel mindig azt leste, hogy jön-e a lány, aki immár minden idejét teljesen kitöltötte. Éjszakánként elképzelte magukat együtt. Ahogy a csendes utcákon sétált, arra gondolt, hogy ott van vele, beszélget és mosolyog, néha a tenyerét Hamid nyakára teszi. Ha a lány a boltba jött, mindig adott neki valami különlegeset, és várta a mosolyát. Gyakran váltottak néhány baráti üdvözlő szót. Mikor hiány volt valamiből, a titkos tartalékából szolgálta ki, amelyet a különösen fontos vevőinek tartogatott. Amikor volt bátorsága, bókkolt neki, dicsérte a megjelenését, és mikor a lány ezért sugárzó mosolyával jutalmazta, zavarba jött, és vágyakozás töltötte el. Hamid magában nevetett, ahogy visszagondolt Mansur hetvenkedésére a lánnyal kapcsolatban. Ez nem olyan lány, akit néhány shilling-

gel meg lehet venni, hanem akinek szerenádót kell adni, aki határozottsággal és merészséggel nyerhető el. És sem a szartól félig vak Mansur, sem Hamid nem rendelkezett méltó szavakkal vagy a megfelelő hanggal egy ilyen tethez.

Egy késő este Rukiya cukorért jött a boltba. Még mindig a kék munkaruhájában volt, hóna alatt izzadságfolttal. Nem volt más vevő a boltban, és nem tűnt sietősnek neki. Kedvesen ugratni kezdte Hamidot azzal, hogy milyen keményen dolgozik.

– Nagyon gazdag lehetsz a sok átdolgozott óra után. Ástál egy lyukat az udvaron, amiben rejtegeted a pénzed? Mindenki tudja, hogy a boltosok titokban vagyontokat halmoznak fel... Arra gyűjtesz, hogy hazatérj a szülővárosodba?

– Nincsen semmim – tiltakozott Hamid. – Itt semmi sem az enyém.

A lány hitetlenkedve felnevetett. – De akkor is túl keményen dolgozol – mondta. – Nem szórakozol eleget. – Aztán rámosolygott, amint a férfi ráadás-képpen még egy kanálnyi cukrot adott.

– Köszönöm – mondta, és előrehajolt, hogy elvegye a csomagot. A szükségesnél egy pillanattal tovább maradt ebben a pozícióban, aztán lassan felegyenesedett. – Mindig adsz nekem mindenféle dolgokat. Tudom, hogy cserébe akarsz majd valamit. Mikor azt akarod, többet kell majd adnod nekem ezeknél a kis ajándékoknál.

Hamid nem válaszolt; elöntötte a szégyen. A lány könnyedén felkacagott, és elindult. Egyszer körülpillantott, és Hamidra vigyorgott, mielőtt belevetette volna magát a sötétbe.

TÁBOR SÁRA fordítása

TOCQUEVILLE ÉS AZ AMERIKAI IRODALOM

Az *amerikai demokrácia* – amelyet a mai Egyesült Államokban furcsamód a konzervatívok és a liberálisok egyformán maguknak vindikálnak – a közhiedelemmel ellentétben nem egy könyv, hanem kettő: az elsőt a szerző 1835-ben, a másodikat 1840-ben adta közre. Míg az első könyv az amerikai intézményrendszer leírása, a második kevésbé leíró jellegű; sokkal inkább látomás, mint szociográfia. Míg az első az amerikai alkotmányra és a politikai intézményekre összpontosít, a második még nagyobbat markol. A szerző ebben a kötetben a demokratikus ember antropológiáját igyekszik felvázolni: azt, hogy milyen hatással van a „demokrácia” a szellemi életre, az érzelmekre meg az életformára. Így kerül szóba a második *Amerikai demokrácia* első részének XIII. és XIV. fejezetében az amerikai irodalom is.¹

Tocqueville korántsem volt olyan közönyös az irodalom iránt, mint egyesek állítják.² Már fiatalkorában is jól ismerte a XVIII. századi szerzőket, és a korabeli irodalom sem volt előtte ismeretlen. Amikor – az itt bemutatott szemelvényben – az „arisztokratikus idők” irodalmát szembeállítja a „demokratikus idők” irodalmával, valójában a klasszicizmus meg a romantika oppozíciójára gondol. (Tocqueville, ne feledjük, korántsem kiegyensúlyozott parlamentáris rendszert ért a „demokrácia” fogalmán, hanem olyan társadalmat, amelyben, miután leomlott a feudalizmus merev hierarchiája, az egyén – elvben legalábbis – felfelé is meg lefelé is szabadon mozoghat a társadalomban.) Tocqueville-ban, semmi kétség, nagy a nosztalgia a XVIII. századi írók kristálytisztá nyelve iránt. Jóllehet a XVIII. századi irodalom a tökéletesség modellje volt a szemében, arról is meg volt győződve, hogy a romantika olyan irodalmat kínál a „demokratikus” társadalomnak, amely nagyon is megfelel az elvárásainak.

Jóllehet Tocqueville egyetlen amerikai íróat sem említ név szerint, jól ismerte Washington Irving vagy Fenimore Cooper munkáit, akik Európában is nagy népszerűségnek örvendtek. Emellett amerikai utazása során a bostoni *North American Review* körül csoportosuló írókkal is megismerkedett. Megjegyzendő, hogy Franciaországban *Az amerikai demokrácia* megjelenésének idején sokat vitáztak arról, hogy van-e egyáltalán amerikai irodalom. Philarète Charles például a *La Revue des Deux Mondes*-ben közreadott 1835-ös

¹ A XIII. fejezet címe: *Physionomie littéraire des siècles démocratiques* [A demokratikus évszázadok irodalmi arculata]; a XIV. fejezeté pedig *De l'industrie littéraire* [Az irodalom mint iparág]. L. Tocqueville, II., Édition publiée sous la direction d'André Jardin, Paris, Gallimard, Bibliothèque de la Pléiade, 1992, 566–573. Az itt bemutatott rész az Európa Könyvkiadó által közreadott 1993-as könyvben (Alexis de Tocqueville: *Az amerikai demokrácia*, Európa Könyvkiadó, 1993, fordította Frémer Jusztina, Kiss Zsuzsa, Martonyi Éva, Miklós Livia, Nagy Géza, Schulteis Gyula, Szabolcs Katalin) a 656–663. oldalon található. A szöveg értelmezésében két angol fordítást is használtam: Gerald E. Bevan (Alexis de Tocqueville: *Democracy in America*, Penguin Books, 2003), valamint Arthur Goldhammer fordítását (*Democracy in America*, The Library of America, 2004).

² Például a nem mindig szavahihető Antoine Redier: *Comme disait M. de Tocqueville*, Perrin, Paris, 1925, 40–41. Lásd még R. Virtanen: „Tocqueville and the Romantics”, *Symposium*, 13, nr. 2, 1959, 167–185.

tanulmányában³ sorra veszi azokat a tényezőket, amelyek útját állják egy sajátosan amerikai irodalom kialakulásának. Tocqueville barátja és útitársa, Gustave de Beaumont pedig, ugyancsak 1835-ben, a néger-kérdésről szóló regényében egész fejezetet szentel annak, hogy miért olyan meddő az Egyesült Államok mind irodalmi, mind művészeti szempontból.⁴ Tocqueville itt kifejtett álláspontja azonban Charles cikkeihez képest óvatosabb, visszafogottabb az amerikai irodalom jövőjét illetően.

Befejezésül pár szót a fordításról. Tocqueville-nak egy számára ismeretlen társadalmat kellett a rendelkezésére álló francia szókészlettel leírnia. Meglehet, az is ennek a ténynek a következménye, hogy nemegyszer egészen sajátos jelentésben használja a szavakat és szókapcsolatokat. Az Európa Kiadó által közreadott 1993-as *Az amerikai demokráciának* talán az a legnagyobb baja, hogy a hét fordító túlságosan is híven (de mondhatnám azt is, hogy „tapadva”) tolmácsolta a szöveget, holott Tocqueville esetében mindig el kell gondolkodni azon, hogy a szerző – a szorosan vett szótári jelentéstől eltérően – milyen jelentést tulajdonít a szavaknak. Nagy segítségemre volt a szöveg értelmezésében a Francia Akadémia egynyelvű szótárának 1835-ben (tehát az első könyv megjelenésének évében) közreadott és ma már szerencsére az internetről is elérhető hatodik kiadása.

ALEXIS DE TOCQUEVILLE

Az amerikai demokrácia

(részlet)

Elég belépni egy amerikai könyvkereskedésbe és tüzetesen szemügyre venni a polcokon sorakozó könyveket, máris látja az ember, hogy bár igen sok könyv jelenik meg, az ismert szerzők száma nagyon kevés.

Mindenekelőtt ott a rengeteg ismeretterjesztő mű, ami a lehető legegyszerűbben próbálja beavatni az olvasót a legkülönbözőbb tudományágak alapfogalmaiba. Ezeket a könyveket jórészt Európában írják. Az amerikaiak csak újranyomják, és saját szükségleteikhez igazítják őket. Ezek után következik a vallással foglalkozó művek – bibliák, prédikáció-gyűjtemények, jámbor olvasókönyvek, vitairatok, jótékonsági intézmények által közreadott beszámolók – megszámlálhatatlan sokasága. Végül a nagy számban megjelenő politikai pamflettek zárják a sort. Amerikában ugyanis a politikai pártok nem könyvekkel hadakoznak egymással, hanem brosúrákkal; ezek a brosúrák elképesztő iramban követik egy-

³ Philarète Charles: „De la littérature dans l’Amérique du Nord”, *La Revue des deux Mondes*, 1835. július 15. Charles a Collège de France-ban tartott 1841-es előadás-sorozatában odáig ment, hogy az amerikai irodalomnak még a létezését is tagadta.

⁴ Gustave de Beaumont: *Marie ou l’esclavage aux États-Unis*, Paris, Gosselin, 1835. Lásd a XII. fejezetet (i. m., 233–266.) Már Beaumont is megállapítja, mint később Tocqueville, hogy valójában az újságírás az amerikaiak igazi irodalma.

mást, és jóformán csak megjelenésük időpontjában aktuálisak, másnap már a kutya sem emlékszik rájuk.

A sok nevenincs író szellemi termékei közt azonban – ha nem is szép számmal, de – olyan figyelemre méltó művek is akadnak, amelyeknek szerzőit Európában is ismerik vagy legalábbis illene ismerni.

Jóllehet az összes civilizált ország közül legkevésbé az amerikaiakat érdeklí az irodalom, sokakban azért ott is eleven az igény valamilyen szellemi tevékenység iránt, és ha nem is szentelik ennek egész életüket, szabadidejüket legalább megszüpítik vele. Ezek az amerikaiak Angliának köszönhetik a legtöbb könyvet. Ami jelentős mű Angliában megjelenik, azt újra kiadják az Egyesült Államokban. A nagybritanniai irodalomnak akkora a presztízse, hogy fénysugaraival még az Újvilág sűrű erdőségeinek mélyére is behatolnak. Nincs olyan telepeskunyhó, amelyben az ember ne találna egy-két salátává olvasott Shakespeare-kötetet. Emlékszem, az *V. Henriket*, ezt a komor feudális drámát először egy *log-house*-ban⁵ olvastam.

És nemcsak arról van szó, hogy az amerikaiak úgyszólván naponta merítenek az angol irodalom kincsesládájából; teljes bizonyossággal állíthatjuk, hogy az angliai irodalmat immár saját földjükön is megtalálják. Amerikában igen kevesen foglalkoznak szépirodalmi művek alkotásával, ezeknek a szerzőknek a többsége azonban – legalábbis a művek tartalmát és főleg stílusát illetően – angol. Ami annyit jelent, hogy demokratikus társadalomba ültetik át az arisztokratikus Anglia – általuk modellnek tartott – irodalmi témáit és műfajait. Ezek a szerzők, mindent összevéve, idegen világot mutatnak be, ráadásul idegenből vett színekkel, és úgyszólván sohasem ábrázolják azt a társadalmat, amelyben születtek; nem csoda, hogy csak legritkább esetben népszerűek.⁶

Az Egyesült Államok polgárai is tudomásul veszik, hogy a kiadók nem nekik jelentetik meg a könyveket, és az amerikai írókról általában csak az után alakítják ki véleményüket, hogy azok már megnyerték az angliai olvasók tetszését. Mintha a festészetben azt a jogot is biztosítanák az eredeti kép alkotójának, hogy méltasága a másolat érdemeit.

Amiért is az Egyesült Államoknak, legalábbis a szó szoros jelentésében, még nincs irodalma. A magam részéről egyedül az újságírókat tekinteném ízig-vérig amerikai szerzőnek. Ezek, igaz, semmiképpen sem nevezhetők nagy íróknak, viszont az ország nyelvét beszélik, és az olvasók figyelnek rájuk. A többi szerző olyan, mintha nem is amerikai volna. Olyanok ők az amerikaiak szemében, mint a mi szemünkben a görög-római auktorok reneszánsz kori epigonjai – kuriózumként számontartjuk, de különösebben nem kedveljük őket. Elszórakoztatni elszórakoztatnak, de semmilyen hatással sincsenek az életünkre.

Arról már volt szó, hogy mindez korántsem csak a demokrácia következménye, mindebben több más – a demokráciától független – sajátos körülmény is jócskán szerepet játszik.

Ha az amerikaiak – társadalmi berendezkedésüket és törvényeiket változtatnának feltételezve – történetesen máshonnan jöttek volna, vagy ha másik országba telepítenénk át őket, akkor nyilvánvalóan nekik is volna irodalmuk. És egy napon ebben a jelenlegi helyzetükben is lesz, abban biztos vagyok. De ez az

⁵ Gerendaház.

⁶ A XIX. század harmincas éveiben csak Washington Irving és Fenimore Cooper híre jutott el Európába, kizárólag a két író művei keltek el nagyobb példányszámban.

irodalom – sajátos karakterét illetően – aligha fog hasonlítani napjaink amerikai irodalmára. Hogy pontosan milyen lesz, azt már ma is fel lehet vázolni.

Képzeljünk csak el egy arisztokratikus társadalomban élő népet, amely nagy becsben tartja az irodalmat; ebben a társadalomban a szellemi tevékenység is, meg a kormányzati munka is az uralkodó osztály előjoga. Ami annyit jelent, hogy az irodalmi életnek és a politika világának szereplői csaknem kizárólag ebből az osztályból, illetve a vele szomszédos osztályból kerülnek ki. És ennyit elég is tudnunk, mert az összes többi megértésének is ez a kulcsa.

Amikor egy kisebb csoport tagjai – mindig ugyanazok az emberek – egyidejűleg azonos tevékenységet folytatnak, félszavakból is értik egymást, és közösen olyan alapszabályokat dolgoznak ki, amelyeket mindannyian elfogadnak. És ha ez a tevékenység történetesen irodalmi művek alkotása, akkor ezt a szellemi munkát csakhamar olyan aprólékosan kidolgozott törvények szabályozzák, amelyeket senkinek sem szabad figyelmen kívül hagyni.

És ha ezek az emberek örökletes helyzetet foglalnak el hazájukban, ez a pozíció nemcsak arra hajlamosítja őket, hogy önmagukra nézve fogadjanak el megváltoztathatatlan szabályokat, de arra is, hogy mindazokat a szabályokat is tiszteletben tartásuk, amelyeket elődjeik dolgoztak ki maguknak. Mindez annyit jelent, hogy ez a szabálygyűttes egyrészt a hagyomány tiszteletén alapul, másrészt szigorúan betartandó előírásokat tartalmaz.

Mivel sohasem voltak olyan helyzetben, hogy a megélhetés mindennapos gondjaival is foglalkozniuk kellene (ilyen helyzetben nemcsak ők, de atyáik sem voltak soha), minden lehetőségük megvolt rá, hogy több nemzedéken át valamilyen szellemi tevékenységet folytassanak. Elsajátíthatták a szépírási technikáját, sőt, az alkotás örömeibe is belekóstolhattak, és nem kis élvezettel tölthette el őket a szabálykövető irodalmi művek olvasása.

De még így sem teljes a kép: akikről beszélek, mind jólétben vagy gazdagságban kezdtek és jólétben vagy gazdagságban fejezték is be az életüket; volt tehát bőven lehetőségük, hogy megkedveljék a rafinált gyönyöröket, a könnyed és kifinomult élvezeteket.

Mi több, a jómódnak köszönhető hosszú és nyugalmas életnek szellemi és érzelmi elkényelmesedés volt a következménye, ez pedig arra készítette őket, hogy semmi szokatlant, semmi felkavarót ne tűrjenek az élvezeteikben. Ők a felszínes szórakoztatást mindig többre becsülték a mély megrendülésnél. Csak azt kedvelték, ami érdekes, azt viszont nem szerették, ha hatni akarnak az érzelmeikre.

Mármost képzeljük csak magunk elé azt a temérdek irodalmi művet, amelyet vagy ezek az emberek hoztak létre, vagy mások, de ennek az olvasóközönségnek, és rögtön látjuk, csakis olyan művekről lehet szó, amelyek aggályosan betartják az előre lefektetett szabályokat, és amelyekben még a legjelentéktelenebb részlet kidolgozására is igen nagy figyelmet fordítanak; meg is látszik ezeken a nagy műgonddal kivitelezett alkotásokon, hogy nem csapták össze őket. Minden egyes műfajnak megvannak a maga külön szabályai, amelyektől nem ildomos eltávolodni, és amelyek az adott műfajt megkülönböztetik az összes többitől.

A stílus itt legalább olyan fontos, mint a téma, a forma legalább annyira fontos, mint a tartalom; a nyelv pedig csiszolt, visszafogott, választékos. Az ilyen művekben a cselekmény méltóságteljesen halad előre, nem pedig sietősen, az írók pedig inkább tökéletességre törekednek, ha kell, hát a mennyiség rovására.

Mivel a művelt osztály tagjai egymás közt élik le életüket, és egymásnak szánják műveiket, néha az is előfordul, hogy szem elől tévesztik a világ többi részét; nem csoda, hogy ezek a művek mesterkélték, hiteltelenek. Saját használatra jelentéktelen kis szabályokat erőszakolnak magukra, és miközben maguk se veszik észre, hogy ezek a szabályok egyre távolabb viszik őket a józan észről, minden kapcsolatuk megszakad a valósággal.

Ezek az irodalom természetes problémái az arisztokratikus társadalmakban.

Ha az arisztokrácia teljesen elkülöníti magát a néptől, annak gondolatszerénység a következménye. Ez a megállapítás az irodalomra legalább annyira igaz, mint a politikára.⁷

Most fordítsuk meg, és nézzük visszajáról a képet.

Képzeljünk el egy demokratikus társadalmat; ebben a társadalomban a régi tradíciók meg a műveltség aktuális szintje nyilván megteremti az intellektuális élvezetekre való igényt. Csakhogy az ilyen társadalomban a különböző osztályok már nemhogy nem válnak szét, de teljesen összekeverednek egymással. Ennek következményeként pedig a tudás – ahogyan a hatalom is – a végtelenségig elaprózódik, és – ha lehet így mondani – minden irányban szétszóródik.

Kapunk egy igen vegyes összetételű tömeget, amelynek ki kell elégíteni a szellemi szükségleteit. Mindössze az a baj, hogy a szellemi élvezetek újonnan jött kedvelői korántsem részesültek egyforma nevelésben; arról nem beszélve, hogy tudásuk, műveltségük is erősen különböző; nemcsak semmiben sem hasonlítanak az előző nemzedékre, de – mivel más és más helyet foglalnak el a társadalomban – korábbi önmagukhoz képest is folyton változnak, ahogyan érzésviláguk és vagyónuk sem marad mindig ugyanaz. Ezeknek az embereknek a hagyományok meg a közös szokások nem csiszolták egyformára a gondolkodását, és sohasem volt elég hatalmuk, akaratauk vagy idejük ahhoz, hogy megegyezésre jussanak egymással.

Pedig a szerzők ebből a tarkabarka és izgága tömegeből kerülnek ki, és ez a tömeg osztja el közöttük mind a profitot, mind a dicsőséget.

Aligha szükséges különösebb magyarázat ahhoz, hogy – ha egyszer így állnak a dolgok – a fent említett nép irodalmában csak igen kis számban fogunk olyan szigorú előírásokat találni, amelyeket az arisztokratikus évszázadokban az olvasók is, meg az írók is tiszteletben tartanak. És ha mégis előfordul, hogy adott korszak írói néhány szabály elfogadását illetően egyetértésre jutnak, az még nem jelenti azt, hogy a következő korszak írói is el fogják fogadni ezeket a szabályokat. A demokratikus nemzetek esetében ugyanis minden nemzedék külön népnek számít. Mindennek következményeként ezeknél a nemzeteknél nem nagyon lehet szigorú szabályoknak alávetni az irodalmat, az pedig teljesen lehetetlen, hogy az irodalmat valaha is állandó szabályok kalodájába zárják.

---

⁷ [Ez a megállapítás főleg azokra az arisztokratikus országokra érvényes, amelyek sokáig nyugalomban éltek a királyok fennhatósága alatt. Amikor egy arisztokratikus társadalomban szabadság van, a felsőbb osztályok folyton arra kényszerülnek, hogy szolgálatukba fogadják az alsó osztályokat. Ezzel pedig közelednek is hozzájuk. Ami azzal jár, hogy valamennyi demokratikus szellemiség mégiscsak beszivárog a soraikba. Abban a kiváltságos testületben, amely vezeti az országot, olyan energia, olyan vállalkozó szellem fejlődik ki, amely szükségszerűen az irodalmi tevékenységre is hatással van, ahogyan hatással van az a tény is, hogy az ilyen testületek tagjainak a szellemi pezsgés meg a hírnév is nagyon fontos. – Tocqueville jegyzete.]

A demokratikus társadalmakban az irodalommal foglalkozó ember csak leg- ritkább esetben folytatott irodalmi tanulmányokat, és még azok között is, akik- nek van azért valami felszínes irodalmi műveltségük, legtöbbször vagy politikai pályára adják fejüket, vagy olyan hivatást választanak maguknak, amelynek gyakorlásából csak időnként tudnak – és akkor is csak rövid időre – kiszakadni, hogy átadják magukat az intellektuális örömök élvezetének. Ami annyit jelent, hogy nem ezt az élvezetet helyezik megélhetésük középpontjába; és hogy mind- ebben csak átmeneti kikapcsolódást látnak, nélkülözhetetlen időnkénti felüdü- lést a pénzkeresés nehéz munkája közepette: az ilyen emberek sohase tudnak szert tenni mélyebb irodalmi műveltségre, nem is nagyon érzékenyek a kifino- multabb művészeti megoldások iránt, észre se veszik az árnyalati különbsége- ket. Mivel csak igen kevés időt fordíthatnak irodalomra, igyekeznek ebből az időből a lehető legtöbb hasznot kipróbálni. Ők azokat a könyveket szeretik, ami- ket mindenhol megvásárolhat az ember; az ilyen könyveket gyorsan el lehet ol- vasni, és nem kell tudományos műveket bújni a megértésükhöz. Ők a hatásva- dász könyveket szeretik, azokat, amik könnyen érthetőek, olvasmányosak, és lekötik az embert. Főleg az újdonságot értékelik, meg a váratlan fordulatokat. Ők már hozzászórtak a gyakorlatias mindennapok harcaihoz és monotonijához, amiért is sok izgalomra van szükségük, váratlan felismerésekre, vagyis arra, hogy a szerző látványosan megmutassa nekik, hogy mi helyes és mi helytelen, hogy elfeledtesse velük a hétköznapiakat, és erőnek erejével belevesse őket a cse- lekmény kellős közepébe.

Kell-e ennél többet mondanom? Hiszen anélkül is mindenki meg fogja érteni, mi következik mindebből, hogy tovább részletezném.

Az arisztokrácia uralkodásának idején az irodalom csupa rend és szabályos- ság, csupa művészet és szakértelem; a demokratikus évszázadokban viszont az irodalom egészen más képet mutat majd; a formai tökélyt ezekben az évszázá- dokban nemcsak nem tartják majd fontosnak, sőt, néha le is fogják nézni. A stílus pedig sokszor groteszk, szeszélyes, túldíszített és erőtlen lesz, és csaknem min- dig harsány, különködő. A szerzők a mű minden részében nem is annyira tö- kélyre fognak törekedni, mint inkább a minél gyorsabb kivitelezésre. A rövidebb írások gyakoribbak lesznek, mint a vastag könyvek, és sokkal gyakoribb lesz az ötletesség meg a fantázia, mint a műveltség meg az elmélyültség; a könyveket, amelyekben műveletlen, csaknem vad erő irányítja majd a gondolatokat, nagy változatosság és különleges termékenység fogja jellemezni. A szerzők nem is annyira tetszeni akarnak majd, mint inkább ámulatba ejteni, és nem az lesz a cél, hogy megfeleljenek a jó ízlésnek, hanem hogy felkorbácsolják az érzelmeket.

Hébe-hóba nyilván olyan írók is akadnak majd, akik egészen más utat vá- lasztanak maguknak, és ha megvan hozzá a tehetségük – hibáik és erényeik el- lenére –, nyilván el is fogják fogadtatni magukat az olvasókkal. De ezek az írók ritka kivételek lesznek, és még azok is, akik műveikben szakítanak ezzel a csak- nem mindenkire jellemző tendenciával, a részleteket illetően mindig követni fogják a többséget.

A fentiekben az irodalom két szélsőséges állapotáról adtam képet; csakhogy a nemzetek korántsem egyik napról a másikra lépnek az első állapotból a máso- dikba, az átmenet – végtelenül sok árnyalaton át – mindig fokozatos. Az átmen- etben pedig csaknem mindig eljön a pillanat, amikor – miután a demokratikus

nemzetek irodalma találkozik az arisztokratikus nemzetekével – mintha csak egyezséget kötöttek volna, mindkettő egyszerre akar uralkodni a közízlésen.

Ezek azonban csak átmeneti – de ettől függetlenül csodálatos – időszakok: termékenyek, de nem bőbeszédűek, dinamikusak, de nem zavarosak. Ilyen volt például a francia irodalom a XVIII. században.⁸

Ha többet mondanék, mint ami eredetileg szándékomban állt, úgy fogalmaznék, hogy egy nemzet irodalma mindig alá van rendelve a nemzet társadalmi körülményeinek és politikai rendszerének. De biztos vagyok benne, hogy ezek mellett a tényezők mellett van több más tényező is, amely szintén meghatározza az irodalmi művek jellegzetes jegyeit. De véleményem szerint az előbb említettek a fontosabbak.

Adott nép körében a társadalmi körülmények meg a politikai élet, valamint az írók tehetsége közti viszonyok mindig sokfélék; és aki az egyikkel tisztában van, annak a másik sem lehet teljesen ismeretlen.⁹

*

A demokrácia nemcsak elülteti az irodalom iránti igényt az iparban dolgozó társadalmi osztályokban, de – ezzel egyidejűleg – az iparra jellemző gondolkodást is meghonosítja az irodalomban.

Az arisztokratikus társadalmakban az olvasók kevesen vannak és rendkívül igényesek. A demokráciákban viszont sokkal könnyebb megnyerni a tetszésüket, és óriási az olvasók száma. Mindebből az következik, hogy az arisztokratikus népek körében igen nagy erőfeszítések szükségesek a sikerhez, és ezek az erőfeszítések, bármilyen nagy dicsőséggel jár is a siker, sohase hoznak sok pénzt a szerző konyhájára; míg a demokratikus nemzetek körében, épp ellenkezőleg, az író, minden különösebb erőfeszítés nélkül, még középszerű hírnévvel is komoly vagyont tehet szert. Ehhez még arra sincs szükség, hogy az olvasók csodálják, épp elég, ha kedvelik az írásait.

Az olvasók egyre növekvő tömege, valamint az állandó igény az újdonságra – ez a biztosíték, hogy még az a könyv is gyorsan elkel, amelynek pedig nem is volt különösebb sikere.

A demokratikus időkben az olvasóközönség gyakran ugyanúgy bánik az írókkal, mint ahogy királyok bánnak az udvaroncokkal; nem sajnálják tőlük a pénzt, de mélyen megvetik őket. Kell-e ennél több az olyan pénzsóvár embernek, aki vagy udvaroncna született, vagy méltó rá, hogy udvaronc legyen?

A demokratikus irodalmakban se szeri, se száma az olyan szerzőknek, akik csak kereseti lehetőséget látnak az irodalmi tevékenységben,¹⁰ és ha akad is néhány nagy író ezekben az irodalmakban, ezernél is több gondolatokat árusító kereskedő jut mindegyikre.

ÁDÁM PÉTER fordítása

⁸ A dicséret csak a XVIII. századi francia irodalomra vonatkozik, a filozófiára nem.

⁹ Vö. Madame de Staël: *De la littérature considérée dans ses rapports avec les institutions sociales*, I-II., Paris, 1812.

¹⁰ Tocqueville elsők közt teszi szóvá az irodalom „iparosítását”, vagyis azt, hogy a könyvből árucikk lesz.

Örökpanoráma

Az elemek változtathatatlansága – Jusztin forgatta a fogai között a szavakat, sokadszor mormolta el, mint egy isteni törvényt, és azon tűnődött, hogy valóban az-e, és ha igen, miért nem tudunk róla a Szentírásból, hogy amikor megszegjük, pontosan úgy járunk el, ahogy az összes többi törvéynél, amely abban a pillanatban, amikor kimondatik, még törvény, de az emberi fülbe már csábításként kígyózik be. Igen ám, hiszen dehogynem tudunk róla, ez volna hát az örökké enfarkába harapó magyarázat: a tiltott fa, a legelső törvény, és azóta akárhány nemzedék, már nem szabadulhat az első ember átkától. Mégsem találta ezt a magyarázatot kielégítőnek. Nyugalansága tompa hátfájássá változott, belenyilallt a térdébe, forgatta a könyvet a kezében, becsukta, ujjával megjelölve az oldalpárt, aztán újra kinyitotta, de nem olvasta, csak nézte a szavakat.

Nehéz napja volt, sőt nehéz hete. Feltette a könyvet az asztalra, kopasz homlokát a tenyerébe támasztotta. Mit hete, hónapja, éve, nehéz évtizede volt. Nem gondolta volna, hogy számukra – és itt úgy gondolt magára, mint az otthon maradtak közül egyre, nem mint papra vagy az egyház tagjára –, szóval, hogy az otthon maradtak számára még csak a háború után jön a neheze, a nyomorúság éveit után jönnek az évek, amelyeket ugyanolyan szívesen elfelejtene, és végül mégis ezekre fog emlékezni, ezeknek az éveknek is csak pillanataira. Már nem találta furcsának, hogy legtöbbször egy-egy kis képben sűrűsödik egy egész év, néha egy egész élet, egy mozdulatban, egy tekintetben, mint amikor Somogyiné megkapja a táviratot, és felnéz. Ő nem volt ott, a szomszédasszonya mesélte el, hogy éppen ott állt a kapuban, és a Somogyiné ki se nyitotta, tudta, mi áll benne, a postás is tudta, csak a sapkájához emelte a kezét, és ment, a Somogyiné meg tovább állt ott, rátámaszkodott a kiskapura az egyik kezével, elsőnek az égre, aztán a földre tekintett, és abból már lehetett tudni, hogy ennek az asszonnak vége van, mert nem mindenki olyan erős, hogy tovább csinálja az életet akkor is, amikor vége van. Patkánymérget meg még valamit kevert a híg levesébe aznap este, és megette minden undor nélkül, ahogy az ura meséli, aki az egészségből semmit nem vett észre, nem csoda, az ő levese üres volt, nemcsak úgy, ahogy akkoriban mindenkinek a levese, víz, valami fonnyadt gyökérrel felfőzve, hanem tiszta, mérgezetlen, csak arra emlékezett, hogy az asszony már a levestányért vette föl, kiitta, az lett gyanús, hogy mi ez a mohóság, amikor őneki alig megy le a torkán a falat, csak azért eszik, mert tudja, hogy holnap is valahogy föl kell kelni hajnalban. Hanem aztán csúnya halál az, mesélte a szomszédasszony, az orrából meg a szeméből is vér folyt, annyit kevert a levesbe, hogy azt képtelenség megenni, de úgy látszik, nagyon el volt szánva a szerencsétlen, mindenáron halni akart, nem törődött már se ízzel, se búzzal.

Jusztin addigra rég nem gondolkodott olyasmin, kinek milyen temetés jár, eltemette a Somogyinét tisztességgel, engesztelő szentmisét is mondott érte, úgy

utalt rá, hogy az asszony, akinek megszakadt a szíve az elvesztett gyermek után. Nem volt ez hazugság. Ez nem volt hazugság, pedig nem találta már olyan világosnak azt a határt, amelyet korábban biztos kézzel meg tudott volna húzni, biztos szívvvel tudott megítélni, amelynek egyik oldalán a hazugság, másikon az igazság van, mert minden igazságba keveredhet hazugság, mint gyökérlevesbe a patkányméreg, hol több, hol kevesebb, hol halálos dózis, de megfordítva is lehet, a hazugság sem mindig az ördög sugallata. A maga részéről például hitt a kegyes hazugságban, hitt a jó szándékú kis ferdítésben, apró csalásban, ami valami jót hozhat, és feltétel nélkül hitt a lélek megváltásában és az örök életben, amelyért öneki mindent meg kell tennie, és végső soron, mi az örök élethez az a kis apróság, hogy eltemet egy asszonyt, akinek mindene odalett, amiért élni próbált, és azt mondja a temetésén, hogy megszakadt a szíve.

Jusztin fáradt volt, mintha éveken át csak temetést tartott volna, alig emlékszik keresztelőkre és esküvőkre, de világosan itt van előtte az a két hét, amit Mariana a kocsmáros ágya mellett töltött.

Bart lába akkor sérült meg, amikor tüzet raktak a hátsó udvaron, hogy minden vacakot elégessenek, többek között az összegyűjtögetett pénzt, ami jóformán egyik napról a másikra nem ért semmit. Bartné a párnacihába varrva tartotta egy részét, másik részét fémskatulyában a pincében a homokba elásva, meg volt valamennyi a kamrában a demizsonok mögött egy száraz kukoricacsuhéval kitömött zsákban, de jött a világvége, mondta. Vehettek volna belőle házat, földet vagy lovakat, de már nem kapott érte a vasárnapi piacon Kistrenken tíz tojást, aztán már egyet se, az egész élet gyűjtögetése nem ért egy szelet kenyeret, úgyhogy dühében a tűzre hányt a őszi levelekkel együtt. Az ura a kidőlt hátsó kerítés léceit törögette ketté, dobálta a máglyára, a lábát, ami amúgy is mindig fáj, végigsebzette az egyikkel, amikor rároppantott, hogy eltörje. Megmosta a lábszárát kútvízzel, aznapra beült a kocsmába, és meg se mozdult, de másnap nem tudott ráállni.

Mariana ült Bart ágya mellett, zárt szájjal, mint egy szobor, és kétóránként kicserélte a kötést a fekélyen, Bartné meg idegesen rohagált a kocsmára, a szomszédok meg a templom között, közben mesélte, hogy az ura olyan bűdös, hogy nem lehet a házban megmaradni, az ördög búze van rajta, meg hogy Mariana egy szent, hogy ott ül, gyűjtött is neki fizetségül innen-onnan egy kis élelmiszert, mézet az alvégről, kenyeret Sztunneréktől, mindenki tudta, hogy ők sütik a legjobbat, egy negyed oldal szalonnát is kikuncsorgott valakitől, és egy hét múlva már azzal a hírrel szaladt körbe, hogy nem is érezni a szagot. Bart fölült az ágyban. Két hét múlva Bartné kivette a mézet az ajándékok közül, hogy azt talán mégis megtartaná, aztán Bart egy nap már maga ment ki a budira, onnan tudták, hogy megmarad, Mariana pedig hazament, de kétnaponta visszajött, hogy ellenőrizze. Bart még dolgozni is visszaállt. Megérte, hogy az új villanyvezetékét behozták a faluba, és rákötöttek egy drótot a kocsmára is a póznáról. Nagyon büszke volt arra az egy szál villanykörtére, amit a plafonról lelógattak, aztán Misi valahogy ügyesen összedolgozta a régi lámpával, így a villanykapcsolóval egy kattintásra világítani kezdett, mintha föl lenne töltve állandóan olajjal. Kicsit máshogy világított, nem lehetett szabályozni a kanócot, merthogy nem volt benne kanóc, de nem zavarta meg a huzat, ontotta magából a világosságot, és Bartné is néha elüldögélt az ajtó mellett este, és azt mondta, hogy hát hiába, azért csak

jó dolog a villanyáram emitt is. Addig csak egyetlen oszlop volt a faluban, a templom alatt, mert modern ember volt a régi gazda, hiába, hogy kimérette a földet, előtte még idehúzatta a drótot egész lentről, Trenktől, de azon az egy oszlopon már évek óta nem égett a lámpa. Bartnak volt még egy jó éve, csak aztán ütötte meg a szél. Akkor három napig nyomta az ágyat, de negyednapra már nem nyitotta föl a szemét, Mariana egyszer ott járt, azt mondta, hogy az Isten kezében van, ő nem tud érte tenni semmit, úgyhogy Bartné Jusztinért szaladt. Semmi sem állt meg, meghalt az egyik legrégebbi falusi, Karpen Misi átvette a helyét a kocsmában. Bartné, ha kellett, el-elmosogatott, de legtöbbször behúzódtott hátra a házba, egyre kevesebbet járkált át a szomszédokhoz.

Van mégis egy esküvő, amelyre Jusztin emlékszik, pedig nem is Szegélyen volt, hanem Kistrenken. Sose hitték volna, de Graber megnősült, egy sváb leányt vett el, akinek a családja elköltözött a háború után, de ő nem akart velük menni, behurcolkodott Graber viskójába, tavasszal kimeszelte, még arra is rávette Grabert, hogy valamivel kevesebb bort öntsön le a torkán, és alig egy évvel később fiút szült neki. Erős, szőke kisgyerek volt, minden asszony úgy tekintett rá, mintha a falué lenne, minthogy az anyja nem idevalósi, Graber meg továbbra is folyton úton volt, hol itt, hol ott dolgozott valami kútásáson, árokmunkán, temetésen, és hát, nem volt éppen fiatal. Ölükbe vették a kicsit, pogácsával, kásás almával etették, ha betévedt hozzájuk, mert ment az is, amint megtanult járni, akár az apja, mondták.

Azt is beszéltek, hogy a kastélyból kiköltöztették odalenn az urat, akié annakelőtte ez a föld is volt, mielőtt valami vasúti ügy miatt eladta az új gazdának, aki azután kimérette, szóval kiköltöztetik, mert nem járja, hogy egy embernek akkora háza legyen, övé legyen a jó föld, amíg itt a legtöbbször csak vályogviskó jut, meg sziklarakás. A forrongó változásban Jusztin hol az isteni igazságosság eljövételét látta, hol meg valami homályos félelem kerülgette, amelyre nem volt orvosság semmiféle imádság, úgyhogy arra fordult, amerre korábban mindig, ha meg akart tudni valamit a világról, amely körülveszi, az újságokhoz és könyvekhez. A Standardot ismét tekergette néha, hogy valamiféle híreket halljon.

Egy tavaszi csütörtökön szánta rá magát, hogy elutazzon a fővárosba, próbaszerencse alapon, hátha megtalálja a könyvárust, akiről annak idején az öreg Gede beszélt. Még a papiros is megvolt, a bolti tömbből való lapocska, rajta tintaceruzával vázlatos vonalak, egyértelműen látszott, melyik a Lipót körút a vasútállomástól, úgyesen jelezve volt, hány utcát kell menni a sarok után, melyiken kell befordulni. Az új pénzből az emberek óvatosabban dobtak vasárnaponként a perselybe, már akik egyáltalán eljöttek, de azért így is összegyűlt szép lassan a vonatjegy ára, az ultiból meg néhány könyvre valót remélt.

Hajnalban indult, Tár Pista vitte a trenki vasútállomásig. Pista arca akkoriban kezdett, ha lehet, még jobban becsukódni. Jusztin úgy látta, mintha távolodna, hiába áll közvetlenül mellette. Már azt a keveset se mondta, amit addig, és amit mondott, azt sem mondta végig, elharapta a dicsértesséket is, tessék lett belőle, ha Jusztin szólt hozzá, biccentett, hogy megértette, de nem felelt. A kocsmába egy évig nem járt, mostanában néha bedobott valamit, és ment. Mondták, hogy van otthon egész jó pálinkája, mindent összeszedett bele, de rendesen megvágotta, a rohadtat kidobta a cefréből. Nem ad senkinek, egymaga issza, reggel egy

decit, este meg amíg ki nem dől. Nem jött haza a szép fia, tudta mindenki. Néha megverte a kis sántát, többször inkább a kutyát. Jusztin egy este látta, amikor az alvégről jött fölfelé, ahol egy vénséges vén asszonyhoz járt gyóntatni, aki annyira öreg volt, hogy már a templomig sem tudott elmenni, a lánya magukhoz költöztette, se villany, se víz a házban, csak éppen tető volt a fejük fölött, ők maguk is csak a háború után jöttek a kőbánya miatt, és az öregasszony, aki valami kevert nyelven beszélt, azt kérte, még egyszer meggyónhasson, mert nem soká él már. De élt még pár évig, és Jusztin minden héten meglátogatta, aztán nagy szuszogva, gyakran megpihelve ballagott vissza a templomba. Fölfelé már neki is nehezen esett a menet, meg-megállt, leült egy kerítés szélére, vagy csak megkapaszkodott, és az egyik pihenőnél látta, hogy a Tár Pista egyik kezében egy friss ággal nagyokat suhintgat, a másikkal a láncot markolja, a végén meg ott nyüszít a kutya. Akkor odáblépett, hogy a Pista észrevegye. Nem szólt egy szót se. Pista fölneézett, inas karja még a levegőben volt, a vézna ág mintha egyenes folytatása lett volna, úgy maradt, a következő suhintás hangjának hiányával a feje fölött, aztán eldobta az ágot, elengedte a láncot. A kutya eltakarodott a szilvafa mögé, Pista meg elfordult, Jusztin hallotta, hogy sípolva sír.

Mentek hajnalban szóltanul Trenkig, Jusztin csak annyit mondott, hogy az utolsó vonattal hazajön, Tár Pista bólintott, hogy megértette, ott lesz az állomásnál este. A vonat бүdös volt, és hirtelen úgy tűnt, sokkal több ember zsúfolódik fel, mint amennyi elférhet, de lehet, gondolta Jusztin, hogy csak az ő szeme szokott el attól, hogy ilyen kis helyen ennyi embert lásson. Végül ülőhely is jutott. Áldotta az esztét, hogy nem reverendában jött. Így is azt érezte, hogy mindenki bámulja. A ruhája tiszta volt és szinte újnak tűnt, hiszen alig hordta. A hosszú úton nem kellett szóba elegyednie szerencsére senkivel. Legalább tizenöt éve járt utoljára a fővárosban, akkor is egyházi ügyben, nem igazán tudta, mire számíson. A háború nyilvánvaló nyomain kívül. A pályaudvarról kilépve leginkább az lepte meg, hogy milyen sűrű az élet. Nem emlékezett, hogy azelőtt látott volna villamost, és soha ennyi autót. A körúton a házasságkötő teremből kilépett egy fiatal pár, a menyasszony nagy fehér ruha helyett drapp szoknyában és blúzban volt, meg férfizakóra hasonlító kiskabátban, amelyet másokon is látni lehetett az utcán. Hogy éppen most ment férjhez, csak a karján tartott fehér szekfűcsokor jelezte, és persze a fotográfus, aki a lépcső előtt várta a nagyjából tízfős násznépet. Nem sokáig vacakolt, a nyakában lógó kamerájával kattintott néhányat, az újdonsült férj és feleség a járda mellett álló automobil hátsó ülésére huppant. Se harangszó, se ének. Csak egy hétköznapi, gondolta Jusztin.

Előkotorta a zsebéből a papírt, és pontosan a rajz szerint haladt tovább, csodálva, bámulva a leomlott vakolatok helyén maradt csupasz téglákat, foghíjakat a házak között. Néhány felállványozott, tető nélkül maradt házat nem számítva idelent az utcán minden olyan természetességgel és sietséggel vagy lassúsággal, de mindenképpen hétköznapi zajlott, hogy ha nem tudta volna, el sem hitte volna, hogy pár éve még bombák csapódtak be itt, ezek ültek a nyirkos pincékben, nem remélve, hogy megérik a holnapot. Abban azonban már nem bízott, hogy megtalálja a kis üzletet, nem maradhatott meg ekkora fölfordulásban. Szinte könnybe lábadt a szeme, amikor meglátta a szuterénajtó fölött a zománcos táblát: KÖNYV.

A pult mögött a fiatalember egészen biztos, hogy nem a jó Gede barátja, ahhoz túl fiatal és kelletlen, azért Jusztin mégiscsak elmondta, hogy kinek az utasításai alapján talált ide. A fiatalember blazírt képe kissé felengedett, szinte barátságossá simult. Kiderült, hogy ő is ismerte az öreg Gedét, a bolt az apjáé volt, de sajnos az öreg még a felszabadulás előtt meghalt. Ő vette át, tiszteletből, de nem soká lesz már itt, mondta, és finoman elterelte a szót, arról kezdett beszélni, hogy nem olyan könnyű hozzájutni ma jó olvasmányhoz, de sem az apját, sem Gedét többé nem említette. Jusztin értett a szóból, és a tárgyra tért, habár maga sem gondolta, hogy ilyen nehéz megmagyarázni egy idegennek, mit is szeretne, pláne, hogy maga sem tudja. A magas ablak alatt kerek asztalon nagy stósz újságot látott, mondta, belelapozna. A fiatalember biztatta, el is vihet belőle, ezek mind megvannak már bekötve a polcon is. Jusztin lapozta a halmot, régebbi dátumokat keresett, a háború vége környékéről. Leült az asztalka melletti félkarú fotelba, hogy átolvasson hirtelen, amit tud. Akkor talált rá a bombára. Csak utalásokból tudott róla a rádióból, mire áram lett, már más híreket mondtak, minden a szovjetekről meg a pártokról szólt, egyenhangú közlemények, mintha idegen nyelven volnának. A pusztító erejű bomba az amerikaiak fegyvere, olvasta most. Ami véget vetett a háborúnak. Tömegmészárlásra képes egyetlen pillanat alatt, írták. Tömegmészárlás. A szótól kirázta a hideg. A dolog felfoghatatlan. Végképp érthetetlen, hogyan történt. Hogyan hozhatott létre az ember az összes eddigi szörnyű fegyvernél szörnyűbbet. Hogy lehet, hogy a pokoli pusztulásnak köze van ahhoz, hogy odakint most nyugodtan furikáznak az autókkal, hogy a villamos fut a sínen, tetején az ÖTÉVES TERV felirattal, házasságot kötnek fiatal nők fehér szekfűcsokorral a karjukon, építőmunkások ebédelnek az állványok tövében arcukat a tavaszi napba mártva, a hirdetőoszlopon arasznyi betűkkel az áll, hogy az Opera a *Cigánybárót* és a *Lammermoori Luciát* adja, hogy ő idevonatozhatott két és fél óra alatt Trenkről, és most itt ül, és olvasgat.

Észre sem vette, hogy a többi lapot már csak átfutja, és tekintetével az atom szót keresi, atomenergia, atomkorszak, atomtudomány, és minden cikket, amelyben előfordul, akármilyen rövid, elolvas. A fiú azonban szemfüles volt, és megkérdezte, hogy az atombomba érdekl-e. Hangja olyan hűvös volt, hogy Jusztin elszegeyellte magát, mintha csak arról kérdezték volna, akar-e otthon összeeszkábalni egyet, hogy kiirtsa az emberiséget. Mielőtt válaszolhatott volna, már a kezében is volt egy kötet *A bűvár könyvei* sorozatból. Az atombombáról szólt.

Ez igen érdekes, ezt ajánlom a témában, a tudósok írták, akik az egészséget csinálták – mondta a fiatalember, ezúttal a vérbeli kereskedő behízelt hangján. Jusztinnak egyszerre szabadulhatnékja támadt, megnézte a könyv árát, gyors fejszámolással levonta az erszényében található összegből, még éppen elég lesz a vonatra a maradék, úgyhogy azonnal ki is fizette, és elköszönt. Soká járta még az utcákat, magába akarta szívni a város minden illatát és szagát, megjegyezni a ruhákat, cipőket, kalapokat, a mankóval bicegő férfiakat, a boltoskisasszonyok sápadtságát, a trafikokból kitekintő üveges szemeket, elnézte hosszan az emberek, a leomlott meg a kijavított homlokzatokat, munkára szólító falragaszokat, a csillagokat a középületek homlokán, járta az utcákat, mint aki most van itt először, mint aki most van itt utoljára.

A vonaton homály ült a szemére, a könyvet a papírzacskóban a hóna alá szorította. Azt tervezte, majd egy kényelmes estén nekifog otthon, de hetekig sem akadt ilyen estéje, pedig kártyázni is már csak keddenként ment el, és csak akkor, ha nem volt haláleset vagy temetés.

A megYES püspöknek fogalmazott szép leveleket arról, hogy miért is hasznos a plébánia itt fõnn a hegyen, azután valami megújult igyekezettel próbálgatta, mit is mondjon a prédikációban, mibõl idézzon, mi kóré épüljön a mise. Szeretett volna valamit igazán adni azoknak, akik még nem fordítottak hátat a templomnak, akik nem gondolták a vörös csillagot fényesebbnek a betleheminél, Zárodra is ugyanolyan lelkesen akart menni, mint amilyen lelkesen otthon állt a hívek elébe. Azt akarta, hogy ne az öregedést, a fáradságot, hanem a változatlanságot lássák rajta, biztos kezet akart nekik nyújtani, megõlelni õket a szavakkal. Nem rémíteni és fenyegetni, inkább vinni õket arra, amerre talán a nagyváros ment, valami épülésbe, talán valami másba, bizásba, ahogy régen õ tudott bízni a holnapban, az Úrjézusban, és bármiféle kétségbeesésnek képes volt ellentartani, mert kétségbeesés az mindenestre volt, talán másból sem táplálkozott az igyekezete.

Egy este aztán végre úgy érezte, hogy itt az ideje megnézni, milyen is az a világ, amelybe kézenfogva meg õlelgetve akarja vezetni a fogyatkozó hitközséget, és elõvette a könyvet. Még mindig a bolti papírzacskóban pihent a könyvespolcon sorakozó könyvek tetejére fektetve. Órákon át tanulmányozta. Eleinte biztos volt, hogy nem fogja megérteni egy szavát sem, de szerencsére olvasott õ már a tudományról, volt a polcán, betéve a látszó könyvek mögé egy természet-tudományos enciklopédiája, mert úgy vélte, hogy az Úr nem azért adott szemet és fület az embernek, hogy mindkettõt szorosra zárja. Némi fogalmat alkotott arról, hogy miként képzelik és nevezik meg a tudósok a világot, hogyan épül föl minden élõ és élettelen teste a parányi alkotórészekbõl, és jó fantáziával le is képzelte magának, így aztán tudta, hogy létezik atom, habár ez már-már meghaladta a képzelõerejét.

ÉS most itt álltak elõtte a leghíresebb tudósok szavai, és éppen egy honfitársnak volt különösen hálás, Wigner Jenõnek, akit a könyv Eugene Wignerként jellõlt, hogy olyan szépen, érthetõen magyarázta el, mi a csuda is az atomenergia. Miután egyszer átszáguldott a kötetben, visszatért hozzá, hogy a Wigner szövegének segítségével pontosabban tudja maga elé képzelni a szemmel nem is látható történéseket, hogy például a szén és az oxigén miképpen lép egymással reakcióba, ami azt jelenti, hogy a szén elég, és szén-dioxid gáz keletkezik. Ez egészen egyszerűnek tûnik, csak átrendezõdnek, egymáshoz ragadnak az atomok, de az, amit atomi reakciónak nevez, már egészen más lapra tartozik. *Az egyik atomfajta átalakulása a másikba ellentétben áll a közönséges kémia elveivel* – írta Wigner. Igen ám, itt maga az atom változik meg. Még mélyebbre kell hát hatolni a képzelettel a parányi világba. *Olyan eredmény ez, melyet a középkori alkímisták hiába kutattak évszázadokon keresztül és csak miután felhagytak minden reménnyel, akkor fogalmazták meg ezeknek az erõfeszítéseknek hiábavaló voltát, mint általános alapelvet. Ez az alapelv, amelyet most feladtunk, az elemek változtathatatlansága.*

Az elemek változtathatatlansága – mormolta Jusztin. Sokáig hittük, hogy az atom tovább nem osztható, ez a világ legkisebb építõköve. Azután láthattuk, hogy az atomot még kisebb részek alkotják, de Jusztin továbbra is bonthatatlan dolog-

nak gondolta. De most már ezt is meg akarják, mi több, meg tudják változtatni, és a maga részéről úgy vélte, hogy ezzel az emberiség túlmegy valamiféle határon, amelyen talán nem volna szabad túlmenni. Az elemek változtathatlanságának isteni törvénynek kell lennie. Kellene. Csakhogy csiklandozta a kérdés, ugyan miért kellene annak lennie, csak mert sokáig úgy hittük, hogy lehetetlen.

Amikor mindezt úgy húsz év múlva elmeséli Valternak, aki minden héten legalább kétszer fölkeresi a magnetofonjával a hóna alatt, és szinte áhítatos figyelemmel hallgatja, akkor neki majd lelkesülten teszi fel újra és újra a kérdéseit, szinte provokálja az író urat, szálljon vitába, mondja meg, szerinte isteni törvény-e vagy sem, és hogy az ember tudása lehet-e bűn. De végül csak beszélgetnek majd, nem vitatkoznak, nincs köztük igazi nézeteltérés, legalábbis a tudomány kérdéseit illetően, minthogy egyiküknek sincs határozott válasza. És habár Jusztin megsejti, hogy az író meg Isten között talán nincs minden rendben, nem kérdez rá. Tudja, hogy egy pappal mindenki úgy beszél, mintha ő maga is hívő volna, legalábbis a szemérmesebbje, amelyik úgy tartja, hogy nem illik megkérdőjelezni azt, amire egy másik ember fölteszi az életét. Valaha kissé sértette az ilyesmi, addigra azonban rég nem bántja.

De azon az estén, amikor először elgondolkodott rajta, eszébe sem jutott, hogy valakivel beszélgessen róla, vagy hogy húsz év múlva megkérdéz róla valakit, akit akkor még nem is ismer. Ha gondolt volna rá, azt mondta volna, húsz év múlva már rég a földben porlad majd a teste. A lelkére nézvést persze mindkét időpontban egyformán remélte a legjobbakat.

Ébredés

részlet

Kevés olyan férfi van, akivel meg lehet beszélni a dolgokat, találkoztam néhány-nyal, akiről az elején azt hittem, aztán mindig kiderült, tévedtem. Egyet akartak csupán, de azt sem igazából, csak úgy, mint a vadászok a trófeát, hogy felakaszt-hassák férfiasságuk előszobájában. A férfiak sosem tudják, mit akarnak azon kí-vül. Minden pillanatban azt akarják, a természet azonban figyel a részletekre, nem adott nekik olyan erőt, mint a fáknak, hogy állhassanak rendületlenül szél-ben-esőben, erejük teljében szüntelen, szaporodva és növekedve, míg ki nem száradnak. A férfiasság potencia csupán, ami azt jelenti, hogy állandó lehetőség, de semmi egyéb pusztá lehetőségnél. Meg kell várni, ki kell koplalni az aktust, el kell valamivel ütni az időt két megvalósulás között. A hímoroslánok tudják a legjobban ezt, nem törik magukat, ásítognak tétován és ügyetlenül, ami itt pon-tosan ezt jelenti, nincsenek ügyek, amelyek elvonnák figyelmüket a lényegről: lesni, mikor tüzel a nőstény, hogy akkor a lehető legjobb formában lehessenek. Az oroslán-nőstények kielégíthetetlen némberek, napokon át csúszkálnak a hím előtt, tízpercenként követelve az újabb aktust. Aztán elmennek felhajtani a vadat, a hím pedig fetreng lustán potenciájának romjain. Nem kell azonban félnie, a nőstényeknek gondjuk van rá, vadásznak neki, ritkán kérik a segítségét, főként nagyvadak esetében, hogy súlyával essen nekik, nem munka az, inkább a teljé-ben lévő hímerő, a hatalom fitogtatása. Hol van ez már a férfiak esetében?

Alig múltam tizenhét, amikor az idős orvos mintegy véletlenül a mellemlre tette a kezét. Nemrég hagytam abba az úszást, hivatalosan mert az egyetemre készültem, valójában mert meguntam, hogy sosem az történik, ami nekem is jó lenne. Alig volt kimutatható ez a rossz érzés, valójában élveztem a nyers, tömény testek mozgását, még az edző otromba vicceiben is találtam mulatságosokat, de valahogy elegem lett az egészszől. Valami megmagyarázhatatlan nyugtalanság úzta a lelkem, a versenyek még jók voltak, de sosem sikerült a dobogó legfelső fokára állni. Nincs rosszabb, mint másodiknak lenni. Annál még a harmadik is jobb, kerek és majdnem olyan egész, mint az első. A harmadik helyről könnyebb elsőnek lenni, mint a másodikról. Megmagyarázhatatlan, de így van. Akkor, ott a kórházban, könnyebb műtéten estem át, az orrommal már kislány korom óta gondok voltak, semmi komoly, nem vették ki a polipot, ehhez ragaszkoztam, hogy a testem maradjon olyan, ahogyan a világra jött, ne vegyenek ki sem-mit, ne is tegyenek be semmit, ezért feküdtem be a híres orr-fül-gégész profesz-szorhoz egy korrekciós beavatkozásra. Talán ha nem sportoltam volna, erre sem lett volna szükség. Már lábadoztam, melegítőszerű, testre feszülő pizsamában tébláboltam a folyosókon, olvastam az ágyban, kint megállás nélkül esett az

eső. Izgalmas volt mászkálni a pizsamás emberek között, akkor még nem tudtam, mennyire izgató lehet egy kórházban lábadozni, magamat nem észleltem kívülről, azt hittem, mindenki kislánynak néz, vidám voltam és készséges, segítettem a néniken, bácsikon, nem töltöttem többet egy hétnél ott, de három nap után már mindenki ismert, és mosolygott rám üdvözülten. A professzor közelebb volt a hatvanhoz, mint az ötvenhez, hogy vagyunk, kisasszony, kérdezte minden találkozásunk alkalmával, jól, feleltem én harsányan, akár haza is mehetnék, tettem hozzá nevetve, de a fehér köpenyében kortalan professzor ilyenkor azt mondta, nem olyan egyszerű az, kedves, komplikációk léphetnek fel, még néhány napot itt kell töltenie, hogy felügyelet alatt legyen, jöjjön csak be az irodámba, nézzem azt a fitos orrát. Az első vizitnél a professzor kifogástalan szakmaisággal ellenőrizte művét, igazán jól sikerült, mormogta maga elé elmulyultan, nem lesz itt semmi baj, az orra szebb lesz, mint azelőtt. A megjegyzésben nem volt semmi mellékszöveg, a műtétnek semmi köze nem volt az orrom külsejéhez, tán csak nem látszik, futott végig az agyamon, miért, azelőtt nem volt szép? Az orvos válasz helyett felnevetett. A nevetése már cseppet sem volt szakmai és elvont. No hiszen, tért át a szavakra, de úgy, hogy a nevetést vitte tovább mesterségesen, a kisasszony nem is annyira kisasszony már. Éreztem, hogy elpirolok, fejemet gyorsan lehajtottam, néztem a doktor fehér köpenyét, ahogy szétválnak a lába között. Közben ő kezébe vette az állam, fölemelte, s megvárta, míg én is ránézek. Azt akartam mondani, hogy semmi sem fog látszani, olyan szép lesz, amilyen az lehet, két ilyen szép kék szem alatt. No, holnap majd többet mondhatunk, fejezte be hirtelen, és hátralépett.

Ahogy megfordultam, és lassan az ajtó felé indultam, szerettem volna, hogy a professzor kövessen tekintetével egészen addig, amíg el nem hagyom az irodát. De nem néztem vissza még akkor sem, amikor kívülről becsuktam az ajtót. Egyenesen az ágyamhoz mentem, kint zuhogott, a terem mindkét magas ablaka remegett a becsapódó esőszemektől, addig észre sem vettem, most olyan erősen dobolt az eső, mintha bennem zuhogna. Eszembe jutott, milyen nagyot nevettek a fiúk az osztályból, amikor megkérdeztem tőlük, hogy mi abban a jó, ha a lányok a szájukba veszik. Röhögtek, és néztek közben egymásra, aztán rám, aztán a többi lányra: ez nem igaz, mondta az egyik, ilyen nincs, képzeljétek, mit kérdezett a Bea. Nevettem én is, őszintén és kíváncsian, na, mondtam közben, mit röhögtek, talán nem tudjátok, mert sohasem volt még szerencsétek. Erre még nagyobb lett a röhögés, páran már valósággal nyerítettek, mire bejött a tanár, az osztály teljesen kikészült idegileg. Az óra alatt csak egymásra néztek, s fojtogatta őket a nevetés. Mi van veletek, kérdezte a tanár, nagy, kopasz ember volt, úgy tűnt, a deriváltakon és az integrálokon kívül nem hatja meg semmi. A tavasz, tanár úr, mondta kuncogva az osztály bohóca, erre mindenki elkezdett röhögni megint. Nevetett a tanár is, igen, mondta, tavasszal minden megtörténhet, de most nézzük csak meg ezt a szép kis formás függvényt. Nézzük, tanár úr, egyezett bele az osztály, nézzük, míg nem késő, mondta az osztály bohóca. Bea, szólt a tanár, mit szólsz hozzá. Az osztály majdnem kiesett a padból. Mi van, mi történt, nézett rám a tanár komolyan. Miért sírsz, tán csak nem rajtad nevetnek ezek az idétlenek, kérdezte aztán már a pad mellől. Nem, mondtam, de már álltam is fel, félretolva a mellettem tornyosuló meghökkent tanárt, és kirohantam az osztályból.

tályteremből. A vécében sírtam ki magam. Aztán visszamentem, és csak annyit mondtam: Elnézést, tanár úr. Nem történt semmi, szólt a matektanár, és folytatta a táblán a függvényábrázolást.

Hogy miért jutott pont ez most az eszembe, ezen gondolkoztam, és azon, hogy milyen jó lesz holnap, amikor bemegyek a professzor irodájába.

Arra ébredtem, hogy a kórterem izzik a napsütésben. Mintha a sarkokból jönne a fény, s megállna valahol a szoba láthatatlan közepén, amely most így tapinthatóvá vált. Lassan félretoltam magamról az otthonról hozott virágmintás plédet, amely alatt a lepedő a lábam közé csomósodott az éjjel, zaj nélkül kiültem az ágy szélére, s vártam, hogy meghalljam a madárcsicsergést. Ehelyett halk neszezést hallottam, amely mintha az ágy alól jönne, de az is lehet, hogy valahonnan a szoba egyik sugárzó sarkából bugyogna föl, mint a fény hangja. Fölkálltam, elindultam az ablak felé, arra gondolva, hogy onnan majd jobban belátom a termet, benézhetek a szoba sarkaiba vagy az ágy alá. Már közel jártam az ablakhoz, amikor hirtelen elkezdtem félni. Ezzel egy időben döböntem rá arra, hogy egyedül maradtam. A kórteremben hat ágy volt, abból három vetetlen, mióta megérkeztem, az enyémen kívül még kettő foglalt. Az egyikben egy falusi néni aludt éjt nappal egybetéve, a másikban egy váradi fiatalasszony várt a polipműtétjére. Úgy nézett ki, az éjszaka valaki kivitte az ágyakat, egyedül hagytak a hidegen izzó teremben. Mert ez nem napfény, most már láttam, az ablakon túl nincs semmi, mintha a szobát egy hatalmas tejesmedencébe süllyesztették volna, az ablakon túl a fény összeálló masszává változott, még csak nem is kavargott, mint a köd, olyan volt, mint a vajjá keményedett bivalytej. Ágyamon kívül nem volt más a szobában, hirtelen összerántott a semmiből érkező félelem, az ajtó felé fordultam, de az sem látszott, eltakarta előlem a sarkokból özőnlő sugárzás. Már már rohanni kezdtem a feltételezett irányba, amikor valami megmozdult előttem, s valóban, mintha a semmiből öltene testet, megjelent a professzor. Mosolyogva nézett rám, kezeit összefogva maga előtt tartotta, mint a szabadrúgás előtt a sorfalban álló futballisták, de még mielőtt ezt végiggondoltam volna, rájöttem, hogy az nem lehet, mivel a focisták nem meztelenek. A professzor keze eltakarta a lába közét, nem volt egészen világos, hogy van-e mögötte valami, még az is lehet, hogy olyan apró fürdőgatyában van, ami épp csak a férfiaságát rejtje el, egyébként olyan, mint a bikini, testszínű gatyá háromszöggel elöl és hátul. Félelmem alábbhagyott, de nem tűnt el teljesen. Léptem volna a doktor felé, valami megállított mégis. A professzor mosolyában nem volt semmi megértő és szeretetre méltó. Inkább szemrehányó, számonkérő volt, és valóban, amikor megszólalt, nem hagyott efelől semmi kétséget: Elmulasztotta a vizitet az irodámban, drága kisasszony. Ezért magam jöttem ide, hogy lássam, mi történt. Ezt nem vártam volna magától, fejezte be, és eltűnt a semmibe, amelyből érkezett. Néztam magam előtt az ürességet, és akkor már tudtam, hogy álmodom, és hogy fel fogok ébredni mindjárt. Már nem féltem, de a feszültség ott volt továbbra is az egész testemben, különösen a lábam között összenyomódott lepedő körül. Amikor kinyitottam a szemem, még ziháltam ütemesen, ez zavart nagyon, körülnéztem, s megnyugodva vettem észre, hogy a két szobatársam még alszik. Az eső lágyabban, mint az este lefekvés előtt, de jól hallhatóan verdeste a sötét ablaküvegeket.

Lassan becsuktam a szemem, hallgattam az ébredező kórház zajait, a csoszogást a folyosóról, a pléhkannák koccanását, amint az ápolók elkezdték széthordani a vajas-dzsemes-teás reggelit, félfüllel szobatársaimat figyelem, biztos vagyok benne, már fenn vannak, várják a csőrömpölő kocsikat és a lepattogzott zománcú tálcákat, amin a reggelijüket kapják, de még nem akarok körülnézni, jó így a saját melegemben, az éjjel kisimított lepedő tüzes ölelésében, felidézve a nyugtalan, mégis igéző álmot, a professzort, ahogyan előtűnt a tejszerű ködből, ahogyan rám nézett komolyan, feddően, és el is tűnt rögtön, miután felhívta figyelmemet a délutáni vizitre, amelyre nem ő jön, hanem nekem kell mennem az irodába, először át a titkárnő szobáján, hogy miután halkán bekopogok, belépjek a professzor elé, aki ilyenkor, feltételezhetően, az asztalnál ül, elmélyülten tanulmányoz valamit, lehet, éppen egy röntgenképet, amelyből számára sok minden kiderülhet, és amely a pácienseknek nem mond semmit, olyan, mint egy királyi levél, amely lehet jó vagy rossz, attól függően, hogy adomány vagy ítélet, lehet épp az én röntgenképemet tanulmányozza, mivel rám vár, és szeretne minél jobban felkészülni erre a találkozásra, még akkor is, ha neki nem jelent sokat, játék, közönséges kis évődés, hány ilyen esete volt már, fel sem tudná idézni, a legtöbbszörre nem is emlékszik, ösztönből viselkedik így a vonzó, fiatal hölgypáciensekkel, elvégre férfi, még ha doktor is, és ezeknek a nőknek éppúgy kijár a bók, az udvarlás, mint azoknak, akik most történetesen nincsenek kórházban, talán még jobban is, mivel itt ki bókolhat ezeknek a megrettent nőknek, ha nem az orvos, teljesen mindegy, hogy milyen orvos, fiatal vagy idős, kopasz vagy szakállas, ami fontos, hogy ő itt a biztonság és a védelem, a szenvedő nők gyámolítója, és ez így természetes, nincs benne semmi különös vagy elítélendő, nincs elesettebb és támaszra, vizsgálatra szorulóbb, mint egy kezelés alatt álló nő, mivel a nők, szemben a férfiakkal, mégsem a harcra, hanem az életre teremtettek, a sérülés, a seb, a test baja nekik nem természetes, legfeljebb akkor, amikor szülnék, vagy megjön a havi bajuk, minden más zavar és félelem, hogy megroggyan a test, és nem lesz többé vonzó, nem kelti fel a férfiak érdeklődését, elismerő, vágyakozó pillantásukat, és ezzel vége is a nőiességüknek, nincs ezzel mit vitatkozni, a nőiesség alapvetően testiség, olyan hiánysugallat, amely a testen keresztül jelenik meg, míg a férfi számára a test legfeljebb jelkép, eszköz, amely attól függően kerül használatra, hogy mit akar éppen a benne meghúzódó hím: támadni vagy pihenni, meghatványozni jelenlétét vagy eltűnni önmagában, mint az éjjel a professzor, a nő jelenlét, a férfi lehetőség, ezt már egész kislány korában fölfedezte, amikor azzal próbálta büntetni anyját, hogy világgá ment, de senki sem rémült meg ezen igazából, csak ő maga, ahogyan kiért a sarokra és várta, jöjjenek utána, az anyja főként, de nem jött senki, még a szomszédasszony is, a kertből, mosolygott sejtelmesen, hogy na és akkor mikor jössz vissza, Beácska, soha, mondta ő, de tudta, hogy nem lesz ebből semmi, és sietett tovább, nehogy meglássák, amint kirobban belőle a sértett-kétségbeesett zokogás, aztán megállt a második sarkon, visszaneézett lopva, és annyira megkönnyebbült, amikor meglátta apját, amint mosolyogva jön feléje, meg is fordult nyomban, nem indult el, kivárt, mint minden nő, miután a férfi mozdul irányába, akkor már lehet várni, akkor már nincs minek sietni, a gond csak addig létezik, amíg mozdul a férfi, utána már mindent rá lehet bízni, vezetni őt a megfelelő irányba, még akkor is, ha a nő ritkán van

tisztában ezzel, és úgy általában az irányokkal, igen, ahogy most ő sem tudja, mit tegyen, hogyan viselkedjen, mert egyszerre izgató és nyugtalanító, kényelmes és félelmetes mindez, nem maga a helyzet, hanem az érzés, egészen pontosan az a meghatározhatatlan készlet, hogy ne féljen, ne óvatoskodjon, menjen a dolgok elébe, ne szalassza el az alkalmat, ne törődjön azzal, hogy nem is látja tisztán, milyen alkalomról lenne itt szó, mihez kezdene vele a professzor, igazából eszébe sem jutott eddig ez, őszintén, és amikor erre gondolt, összeszorult a torka, azt sem tudja, mit jelenthet egy férfi, mit lehet vele tenni, alig volt néhány pillanat eddigi életében, amikor olyan helyzetbe került, pár kényszeredett csók a vízparton vagy a házibulik sötétebb zugaiban, túlhevült testek összekeveredése tánc közben, fiúkezek, amelyek csecsei környékén matatnak bénán, vagy a lába között keresik óvatosan, mintha csak véletlenül tévedtek volna oda, nem mindig volt jó érzés, de mindig izgató és követelődő, aztán volt, amikor valami történt, megpattant, elolvadt, valami nagyon finom és hívogató, forró és lüktető, és ilyenkor mindig közbejött valami vagy valaki, vagy ha más semmi, hát a hirtelen megjelenő félelem, hogy ezt nem szabad, mi lesz ebből, ez veszélyes, és jó lányok nem tesznek ilyet, ilyenkor az anyja tekintete jelent meg előtte, egy óvatos-huncut kuncogás, hogy na-na, gondoljuk meg jól, mielőtt végleg elengedjük magunkat, mert a nők élete attól függ, milyen okosan bánnak a minduntalan felseljő alkalmakkal, a csábító helyzetekkel, és ilyenkor mindig elhúzódtok, s elűtötte valami viccessel a dolgot, persze, nem volt abban semmi vicces, amikor ilyeneket mondott, hogy vigyázz, nehogy eltörjön az ujjad véletlenül, de hatott mindig, a kezek megálltak, ő hátrébb húzódkhatott, vagy mehetett kacéran a táncba, hogy lássák a többiek, van neki magához való esze, annak ellenére, hogy nem egy buja fiúbolond, tudja, mitől döglök a légy, beleváló csaj, akivel lehet szórakozni, de ahhoz, hogy levegyék a lábáról, nahát, ahhoz nem elég néhány heves mozdulat, egy-két pohár émelygős likőr vagy lihegő, nyelves puszi, ahhoz valami más kell, és most úgy érzi, igen, ez a legizgatóbb a dologban, hogy megtalálta azt a valamit, azt a mást, ami épp arra jó, hogy egyszer és mindenkorra nővé változzék, és ez a valami nem egy csók a varangyos béka homlokára vagy valami ehhez hasonló, hanem a meglett férfi nyugodt és magabiztos férfiassága, mert, és ezt most itt a meleg takaró alatt, a körülötte egyre növekvő kórházssivajban értette meg végre, a gond a fiúk korával volt, az abban megnyilvánuló éretlenséggel, a kétbalkezes esetlenséggel, ahogyan közeledtek, és próbálkoztak hehegve és kuncogva kényszeredetten, szögletes mozdulatokkal riasztva fiús eleveisége mögé rejtőzött lebegő nőiességét, ez az, amit a professzor, már koránál fogva, jobban tud, ezt érezhette meg ő, és várja türelmetlenül a délutáni látogatást az orvos külön irodájába, ezért bújik ki most a takaró alól, és siet a mosdóba, ahol alaposan megzuhanyozik, szemügyre veszi bimbózó testének összes látható és tapintható részletét, tökéletesen ívelt köldökét benne az anyajeggyel, két ágaskodó melle közt combjainak tövét, a völgyet, ahogy kirajzolódik összeszorított izmos lábai között, csak azok a pattanások ne lennének ott közel a popsijához, nem látszanak, de ő tudja, hogy ott vannak, most már nem fogja kinyomogatni őket, mert annál rosszabb, este kellett volna, hogy legyen idejük lappadni, nem nagy baj, de most a legkisebb zavar is végzetes lehet, a szeme csillog, a haja rövid, de selymesen vastagszálú, egészen fiús, ám ez annál érdekesebb lehet, mivel az orvos tudja,

hogy ő nemrég még versenysportoló volt, ezüstérmes országos bajnok az ifiknél, egyelőre jól van így, ebéd után még tesz egy kis krémet az állára, van ott is néhány kinyomott pattanás, alig látható kéket a szeme köré, van még egy tiszta, egészen szexi hálóinge, milyen jó, hogy az anyja erősködött, tegye csak oda, nem járkalhat egész nap mackókban a kórházban, mint egy kisgyerek, hiába mondta ő, hogy azok nem mackók, hanem pizsamák és melegítők, most jól jön, hogy becsomagolta mégis, azt veszi majd a narancssárga köpeny alá, amin ott van a klub címere, ez egészen vidámmá tette, mire visszaért a terembe, ahol már várja a reggeli, a néni hunyorogva kérdezi, hol volt, aranyom, kihűl a teája, legalább forró legyen, ha már alig tesznek bele teafüvet, a váradi fiatalasszony felnevet, füvet azt alig, annál inkább mást, ő néz rájuk nagy bociszemekkel, nevetnek mind a ketten, na mi az, nem tudod, mit, persze nem mindenkinek, mondja a kis váradi bögyös, csak az ilyeneknek mint te meg én, a fiatalabbjának, nem úgy, mint a fiúknak a bakaságban, azok épp ellenkezőleg, jó adag brómot kapnak, hogy csillapodjanak, a szép nők a kórházban meg serkentőporokat, hogy ne tudják, mi a bajuk, miért hevülnek váratlanul még a legtoprongyosabb ápoló megjelenésére is, ezért nem iszom én teát, csak amit magam csinállok otthon hozott zacskókból, nekem is van, mondom én, többféle is, de szerintem nincs ebben semmi por, a kórház hangulata az, amiről beszélsz, nézek a váradira, persze, mondja az nevetgélve, ezt jól kitaláltad, a kórház hangulata, hát mi lehet egy kórházban, ami még a nénit is megvadítja, ugye, Annus néni, vagy azt hiszi, nem láttuk, hogyan nézett arra a fiúra, amikor bejött, hogy megjavítsa az elromlott rolót, már hogyne, kedveskéim, máson se jár az eszem, csak azon, nem is lenne rossz így távol az öregemtől egy utolsó kaland, de hát ki néz már énram mint asszonyra, nevet a néni, s így már nem is annyira néni, arca ugyan nem hamvas már, de telt és vidám, hálóinge alatt azonban még feszül a hús, dús ott még minden, ki figyel arra, hogy mellei nem állnak az égnek, de lógnak ott bizony súlyosan, amikor előrehajol, lenyúlnak szinte a padlóig, el lehetne azokkal szórakozni egy mindenre elszánt férfiembernek, és Annus néni nevet önfeledten, s akkor kinyílik foghíjas szája, nahát így már nem az igazi, mennyire fontos a tömött száj, a tökéletes fogak, ezt azért megköszönhetem anyának, aki erre eleitől fogva nagy gondot fordított, saját fogorvossal és az evés utáni kötelező fogmosásokkal, nincs is azokkal semmi baj, ragyognak szemtelenül, felvillannak a legkisebb mosolyban is, mosolyogj mindig, mondogatja az anyja, egy nő nem gubbaszt, nem szomorkodik, hanem mosolyog kedvesen vagy csábosan, ezt a kettőt a férfiak úgyszemint tudják megkülönböztetni, ezt ne feledd, használd ki a férfiak ügyetlenségét a vágyott női test előtt, ezt nem pontosan így mondta az anyja, de erre gondolhattott, mi másra, elvégre láttam a fiatalkori fotókon, formás teste volt, még most se folyik szét egészen, néha, amikor összekapja magát, s kibújik belőle a rakoncátlan kislány, annyira szeretetre méltó, kár, hogy ritkán ilyen, mintha valamiből nagyon kiábrándult volna, talán épp a férfiakból, az apjából, mert el sem tudta képzelni, hogy apján kívül lett volna másik férfi az anyja életében, annak ellenére, hogy a papa nem lehetett nagy szám, legalábbis idegen női szemmel nézve, de az is lehet, hogy ez nem így van, az apja minden nőnek olyan szimpatikus és jópofa, mint nekem, ezt nem tudhatom, sejthetem csupán a félszavakból, az ugatásokból, anya felhős tekintetéből, összeszorított ajkaiból, s abból a heves gesz-

tikulációból, ami előjön mindkettőjükből pár sör után a társaságban, amikor a kétértelmű beszéd átveszi a mindennapi fecsegés helyét, sosem fog elállni most már ez az eső, hallom Annus néni, ösztönösen az ablakra nézek, szemerkél a súlyos ég alatt, a neoncsövek fénye kizárja a külső sötétséget, szeptember eleje van, lehetne meleg, tűző nap és madárcsicsergés, mondjuk, az talán nem, a vándormadarak elrepültek, a verebek pedig nem csicseregnek, azért lehetne még nyár, igen, az indián nyár, az ő indiánjainak bíbor, simogató nyara, Annus néni nyara, mondom is rögtön, ne féljen, Annus néni, lesz még nyár az idén, vigyázzok, nehogy vénasszonyokat mondjak, de Annus néni sem ma jött le a falvédőről, nevet karcosan, igen, az én nyaram, azt akartad mondani, ugye, nem baj, az vagyok, vénasszony, akinek homlokürege tele van takonnyal, agya tán sosem volt, ami meg volt, az most takonnyá változott, tudod, kedves, az a legszörnyűbb egy nő életében, amikor észreveszi, hogy puhul és folyik szét, miközben belül egyre keményebb és szárazabb lesz, miket nem mond maga, Annus, emeli fel fejét a váradi fiatalasszony, honnan szorult magába ennyi bölcsesség, nem bölcsesség ez, Erika, válaszol Annus néni kiegyenesedve, miután alaposan ellapogatta az akkurátusan bevetett ágyat, szomorú valóság, én se így láttam ezelőtt még tíz évvel, de negyven után az asszony rohamosan folyik szét kívülről és szárad ki belülről, nem lehet ez a szabály, mondja félszeg mosollyal Erika, nem tudom, hagyja rá Annus néni, aki most már nem néni, hanem büszke és vonzó matróna, az élet ismerője, a férfiak ápolója s a nők bizalmasa, velem így történt, én sem voltam mindig ilyen savanyú öregasszony, ezt elhíhetitek, de hát most se az, mondtam akkor én, Annus néni egyáltalán nem öregasszony, és nem savanyú, ezt csak azért mondja, hogy mi jól érezzük magunkat, á, dehogy, nevet fel Annus néni, ha azt akarnám, hogy jól érezzétek magatokat, nem mondanék ilyen öreges nyavalygásokat, tudjátok, mit, délután, ha jobb lesz az idő, kimegyünk fagyaltozni, tudok itt nem mesze egy remek kis cukrászdát, békebeli receptjeik vannak.

„Más csak öregszik, te szenvedsz is”

A rideg döbbenet.
Amint épp átjár.
Mily rég az ötvenet!...
(De mi mást vártál?!)

*Fogy, fogy, hogy beleszédülök.
Tudtam bár, de ez durva.
Maholnap, mint a dédszülők,
magam is földbe gyúrva.*

*Semmi trükk, fohász nem segít:
nincs mutyi, nincs „...okosba”.
Az élet félrehergerít,
és távozik, robogva.*

*A zsoldár is csak hulladal.
(Teszek a művigaszra!)
Hajad, sőt fogad hulldogál,
s már nem segít Viagra.*

*(Átkozott rímkényszer, no lám!
Lett itt hamis coming out;
merthogy azt még megoldom ám
[bár nem sólymot, flamingót].)*

*Átölelhetn’ az Úr nagyon;
nem csak pálinka fér rám.
Rágódhatok bár múltamon,
de ki bagóz még énrám?*

*Ez persze únt jeremiád’.
És póz is ráadásul.
Elfogadsz szomjat vagy piát:
mi épp jön, folytatásul.*

„Csak az ősz fordultán, / Leveleid hulltán / Ne kívánj nyarat”

*Te folyton siránkozol, vazzé!
Hogy „régén jobb volt”. Hú, ne bassz’!
Ki nem volt szívesebben virgonc?!
(olyan nagyobbforma kamasz)
Könnyebben izgalomba jönni:
abból származott pár előny
– de a vége csak ugyanaz volt
park zugában vagy heverőn.
Rejtett esélyeket a holnap;
nem volt ciki, ha képzelegsz –
ma már oly rosszul áll a szénád,
hogy inkább nem vonsz mérleget.
Nincs klub, hová belépni vágynál;
míg kint vagy, meg nem szégyeniülsz
(derűs fölényrel fintorogsz csak,
ha ácsingóznál még belül).
De ha rinyálsz, azzal a múltból
semmit vissza nem hódítasz;
önsorsrontásod hajtogatja,
hogy minden csak olcsó vigasz!*

*Lásd, bor van most is, s alkonyfelhők,
és sárgán csorran még a méz.
Visszér és prosztata „jelez”, de
szolgál a smartphone, database.*

Tenger

Hol ér véget a tenger?

*Az egyik végén én vagyok a parton,
egyedül hallgatom a tenger mormolását,
körülottem izzadt nyüzsgés,
a boldogság folyamatos bizonygatása.*

*Hullámok jönnek,
híreket hoznak az ötödik égtájról,
ahol még soha nem jártam.*

*Repülni nem tudok,
életemet újrakezdeni hiába próbálkozom,
mindenképpen kimaradnak belőle szakaszok,
benne parázslik a kráter.*

*Előttem a tenger,
mögöttem a szállodák a maguk kis all inclusive-jaival,
a fánk körülhordozásából élő magyarok és románok,
önáltatás porcukra száll, mogyorókrémet kenek szét magamon.*

*Ostorom nem volt Rodostó,
és nem Zágonba vágyom,
csak egy helyre, ahol otthon lehetnék,
és nem az ékezetekben lesnék az otthonom.
Ugyan hová vezetett, ha másokkal nyaraltam,
hittem a kagylókban, homokban, gyöngyben,
a napolajokban, melyektől soha nem égek le?
Bronzos sem lettem sohasem.*

Hol végződik a tenger?

*Ne próbálj elhíttetni semmit,
ne mutass hajókra, kardszárnyú delfinekre:
még egy kicsi, s a szépségben sem hiszek.*

*A szörfözőket látom én is,
palackba rejtett üzenetek között lebegnek,
minden szárnyaló deszka egy-egy elpusztult remény.*

*A nyakuk vajon miért oly ösztövéér,
miközben mellük meg herkulesi,
hogy szinte-szinte, pedig á, dehogy.*

A túlsó partot hozd ide nekem!

*Vagy inkább ne, csak mutasd meg, hogy hol van,
melyik irányban, mégis ugyan merre:
rosszul tájékozódok, de mindent megteszek, hogy megtaláljam.
Erről a partról már mindent tudok.*

*Papírhajóm, bukdácsolj hát tovább
hullámokon és szigeteken át,
az életemtől és az életemből,
míg odatúl a másik semmi megtör,
és megvethetem benne lábamat:
végre szemembe néz és rám mutat.*

nagyanyád a riviérán (1937, utólag színezett)

*áll
combtóig
a meghatározhatatlan
színű tengerben,
szerelmes.*

*a parton
férfi,
nyelvét szája
bal sarkánál
kidugja,
koncentrál.*

*a szél
földhöz vág
egy sárga
napernyőt.*

*az öltözőkabinban
valaki
röfögve
nevet.*

*nagyanyád
mögött
nem várt
méretűre
duzzadt
hullám.*

*a horizont
gyengén
lüktető
vérömleny.*

*továbbá
nemsokára
háború.*

szerelmes férfiak

*a börtönigazgató,
míg a raborvos
megcsókolja
titkárnőjét,
kávégépet
válogat
egy túlméretezett
elektronikai bolt
második emeletén.*

*nagyon sok
a kávégép,
még legalább
húsz percet
eltölt
az üzletben,
így aztán
nem látja,
amikor a raborvos
megcsókolja
a titkárnőjét.*

*a raborvos
gondolatban
elhárítja magától
a felelősséget,
a titkárnő
gondolatban
elhárítja magától
a raborvost.*

*a börtönigazgató
vesz egy
kávégépet,
leül a folyóparton,
és elvállik
a feleségétől.*

*a raborvos
hazamegy
lezuhanózni.*

*a titkárnő is
nyilvánvalóan.*

*a börtönigazgató
kávézik.*

*a folyóparton
tollászkodó
dögmadarak
őrzőjáratba
indulnak.*

hagyom magam

tegnap azon kaptam magam, hogy
 le akarom írni a neved, szépen
 megformálni a betűket, és gyönyörködni
 bennük, hiszen olyan csinos szavakká
 állnak össze egymás mellett.
 végül csak a monogramodat firkáltam
 a padra, és tudtam, hogy ebből baj lesz,
 de nem úgy, mint általában, a
 padfirkálás miatt – az egyetemen nem
 sikálják le minden nap az asztalokat,
 és a monogramod ma is rám mosolygott,
 nekem meg szaltót ugrott a pulzusom.

ma azt játszom, hogy szeretlek.
 kíváncsi vagyok, át tudlak-e verni. te
 ügyesebben hazudsz, mint én, játszol velem,
 én hülye meg hagyom magam. pedig
 játszhatnánk együtt, mondjuk azt,
 hogy a vakmerő hős meghódítja a hercegnőt,
 és a változatosság kedvéért megpróbálja
 megtartani. máshogy nincs kedvem,
 az örökös monogram-firkálásból
 valamikor gimnáziumban nőttem ki,
 ahhoz meg, hogy főzzek neked és sírjak
 miattad, azt hiszem, még fiatal vagyok.

egyszer minden egészséges férfi
 meg akar dugni egy színes hajú, tetovált,
 pirszinges bölcsészlányt, és neked pont
 én voltam kéznél. mennyivel egyszerűbb
 lenne az életem (de nem csak nekem,
 minden színes hajú, tetovált, pirszinges
 bölcsészlánynak), ha megtanulnám
 kihasználni ezeket az egészséges férfiakat.

holnap, ha találkozunk, majd azt játszom,
 hogy nem hittem el neked, amikor
 szépeket mondtál, addig a tükör előtt

*gyakorlom, hogyan kell nem megkívánni téged.
sokat gyakorlom majd, hogy amikor azon
kapod magad, hogy le akarod írni a nevem,
olyan hercegnő lehessen, akiért a
vakmerő hősnek (életében először)
egy picit küzdenie kell.*

Huszonegy

*Ha jól számolom, hat napja vagyok huszonegy
éves. A huszonegy hárommal, héttel és önmagával
osztható, páratlan természetes szám.*

*Valahol azt olvastam, hogy hétévente cserélődnek
ki az ember sejtszejtjei. Ha ez igaz, nekem épp most
esedékes a sejt szintű újjászületés, bár nem olyan
látványos, mint a fénixmadaraknál, azért egy
kicsit bennem is elhamvadt valami.*

Sajnálom, hogy épp ez a valami kötött hozzád.

„EGYETLEN VÁGYAM, TUDJA MEG: EGY ÉJJEL EGYÜTT HÁLNI ÖNNEL”

A legnagyobb trobairitz, Beatritz de Dia grófnő versei

A trubadúrokról és költészetükről még azok is egészen biztosan hallottak már, akik az irodalomban nem különösebben jártasak. Azon viszont olykor még a francia irodalom szakosok is elcsodálkoznak, hogy a trubadúrok mellett léteztek és alkottak *trobairitz*ok is, azaz trubadúrnők. Ez a reakció azért valamelyest érthető: a *trobairitz*okról, köztük a legjelentősebbikről, de Dia grófnőről, akiről a következőkben szó lesz, hihetetlenül kevés adat áll rendelkezésünkre, ráadásul ezek nem egy esetben egymásnak – legalább is részben – ellentmondóak.

Előjáróban néhány szó a *trobairitz*okról: az utókor által ismert nagyjából négyszázhatvan trubadúrnak csupán a töredékét, hozzávetőlegesen öt százalékát tették ki. Az elnevezés először a *Flamenca* című XII. századbéli verses regény 4577. verssorában fordult elő,¹ a költőnők azonban soha nem használták magukra a *trobairitz* szót. Magyarul jobb kifejezés híján trubadúrnőknek szokták nevezni őket, bár ha jobban belegondolunk, maga a *trobairitz* szó is egy szinte kizárólag férfiakra használt szó nőnemű alakja. A trubadúrszelem szereposztása közismert (szándékosan festem a képet jóval sematikusabbra, mint amilyen a valóságban lehetett): a trubadúr reménytelenül, minél messzebből imádtá szíve hölgyét, akinek minderre a lehető legvisszafogottabban illett reagálnia, s ha a távolból futólag rámosolygott a trubadúrra, netán még integetett is neki, akkor a trubadúr elmondhatta, tényleg elért mindent, amit csak el lehetett érni.

A helyzet azért ennél persze jóval árnyaltabb és bonyolultabb volt, mégis felmerülhet bennünk a kérdés: beleillettek-e egyáltalán ebbe az „alapképletbe” a női trubadúrok? Vajon ha egy nő trubadúrverseket írt, nem veszítette-e el a trubadúrok által oly sokszor megénekelte legfőbb női vonzerejét, a kiismerhetetlen titokzatosságát?

Amennyiben valóban a titokzatosságot tekintjük a nőiesség legfontosabb jellemzőjének, a legkiválóbb *trobairitz*ről, Beatritz de Dia grófnőről verseinek nem kevésbé feltárulkozó volta ellenére is megállapíthatjuk, hogy nőiessége ebből a szempontból a legkevésbé sem csorbult: máig megmaradt távolinak és titokzatosnak – az irodalomtörténészek nagy bánatára.

Meglehetősen kevés a rendelkezésre álló életrajzi adat. Sem a provanszálul írott élettörténete, a *vidája*,² sem a többi forrás nem feltétlenül biztos támpont, és közelítőleg sem ad kielégítőnek mondható információt a költőnőről. A *vida* szűkszavúságának érzékeltetésére legjobb, ha idézem a szöveget magyarul teljes egészében: „*De Dia grófnő, Guilhem de Peitieu hitvese,*³ *szép és jóra való hölgy volt. Beleszeretett Raimbaut d’Aurengába, és több tetszetős dalt írt hozzá.*” Ennyi az egész. A *vidák* hosszúsága egyébként változó, és nem feltétlenül függ az

¹ *Flamenca* (ed.: P. Meyer, Paris, 1901): 4576–4577: „Margarida, tro ben t’es pres / e ja iest bona trobairitz.”

² *Anthologie des Troubadours, textes choisis, présentés et traduits de Pierre Bec*, 10.18, 1979, 242.

³ A de Dia grófnő férjeként számontartott Guilhem de Peitieu nem azonos az ugyanezen a néven ismert trubadúrral, Aquitánia hercegével, IX. Vilmostal (1071–1127 – de Dia grófnő később, 1140 táján született).

adott trubadúr vagy trubadúrnő költői nagyságától, hiszen de Dia grófnőt például a legkiválóbb *trobairitz*ként tartják számon. Még az sem minden esetben igaz, hogy a *trobairitzok vidája* eleve rövidebb, mint a trubadúroké, bár több esetben ez a helyzet, például Azalais de Porcaraiges vagy Na Castelosa *vidája* csupán másfél, illetve egyetlen sorral hosszabb a de Dia grófnő háromsoros *vidájánál*⁴ (ami azért azt jelenti, hogy az egyik huszonöt, a másik harminc százalékkal hosszabb, mint de Dia grófnőé, tehát arányaiban azért mégsem elhanyagolható a *vidák* közti, első pillantásra talán jelentéktelennek tűnő terjedelembeli különbség). Érdekes adalék, hogy Azalais de Porcaraiges *vidájában* maga a *trobairitz* szó ugyan nem fordul elő – ahogy más trubadúrnőkében sem –, a *trobar* szó, amelyből a trubadúr szó származik, azonban Azalais-re vonatkoztatva igen. A de Dia grófnővel kapcsolatos eleve minimális adat bizonytalanságát jól érzékelteti az, hogy bár a keresztneve nagy valószínűséggel Beatritz lehetett, de még ez a lehető legtényszerűbb adat sem teljesen biztos – *vidája* például, mint az előbb láttuk, meglepő módon nem is említi keresztnevét. Ne feledjük, hogy a középkori költőket keresztnéven szokták számontartani – gondoljunk például Thomas d’Angleterre-re vagy Marie de France-ra, akik a vezetéknev helyett lakhelyüket (az előbbi esetében) vagy éppen származási helyüket használták (mint az utóbbi esetében);⁵ Gottfried von Strassburgra és Chrétien de Troyes-ra. Így ez a bizonytalanság a költőnő keresztnevével kapcsolatban még inkább különös. Feltűnhet a szikáran szűkszavú *vidában* még az is, hogy feketén-fehéren leírja a *trobairitz*ről, hogy férje és szerelme tárgya két különböző férfi volt. (A trubadúrköltészetben a trubadúr szíve hölgye legtöbbször a hűbérúr hitvese volt, akibe, kis túlzással, szinte kötelező volt beleszeretni – tehát semmiképpen sem olyan hölgy, akihez a költő házassági szándékkal közeledett volna, hiszen akkoriban a szerelem és a házasság csak egészen ritkán járt együtt. Valószínűsíthető azonban, hogy egy *trobairitz* esetében mindez azért kevésbé volt nyilvánvaló, bár ez a „kétlakiság” többnyire az ő esetükben is megfigyelhető). Abban mindenestre megegyezik a *vida* és az irodalomtörténészek véleménye, hogy a *trobairitz* Guilhem de Peitieux felesége volt, és hogy Raimbaut d’Aurengába, a híres trubadúrba volt szerelmes – utóbbi egyébként igaz rajta kívül néhány más *trobairitz*ra is, például feltehetően a több ízben megemlített Azalais de Porcaraiges-re, akitől mindössze egyetlen vers maradt fenn.⁶

Maga az a tény, hogy női trubadúrról van szó, különlegessége miatt már önmagában is eleve nyomós érv lehetne amellett, hogy alaposabban foglalkozzunk Beatritz de Dia grófnővel, költészeté azonban sokkal több, mint pusztán irodalomtörténeti érdekesség, noha mindössze öt, pontosabban négy és fél verse maradt fenn: négy dal, továbbá a *Vita* (ennek írta nagy valószínűség szerint de Dia grófnő a „női hangját”). Az alábbiakban a *Vita*ról és további két versről fogok beszélni, címük: *Nagy bánat nyomja szívemet (Estat ai en greu consirier)* és *Úgy bánt... (A chantar m’ér...)*; mindhárom saját fordításomban fogom bemutatni. A három vers teljes egészében írásom végén található. Az itt nem tárgyalt két dal (*Fin joi mi don’ alegransa; Ab joi et ab joven m’apais*⁷) formailag ugyan érdekesnek tűnhet, ám könnyed és vidám hangvételük merőben eltér a tárgyalandó három verstől, ezért velük most nem kívánok bővebben foglalkozni.⁸

⁴ *Anthologie des Troubadours, textes choisis, présentés et traduits de Pierre Bec, 10.18, 1979, 160, 283.*

⁵ Érdekes lehet, hogy mindkét említett szerző francia származású volt, de Angliában élt. Névhasználatuk arra utal, hogy Thomas d’Angleterre egyértelműen jól érezte magát Angliában, Marie de France azonban boldogtalan volt ott, és visszavágyott hazájába.

⁶ *Anthologie des Troubadours, textes choisis, présentés et traduits de Pierre Bec, 10.18, 1979, 160–162; „Vágyba felöltözve, ruhátlan”. Válogatás a trubadúrok költészetéből, válogatta és fordította Képes Júlia, Balassi, 1996, Azalais de Porcaraiges: Újra itt a csúf hideg, 44.*

⁷ *Anthologie de la poésie occitane du Moyen Âge. Szerkesztette: Szabics Imre, Tankönyvkiadó, 1985, 53–54.*

⁸ A rövidebb vidám hangú verset sarkítva nagyjából így tudnám összefoglalni: „Fiatal vagyok és bombázó; jó pasim van, buli az élet! Aki irigykedik ránk, gebedjen meg!”

De Dia grófnő eredeti hangvételű, mély és ellentmondásokkal teli érzelmeiket kifejező verseiről bátran elmondhatjuk, hogy nyolc évszázad múltán sem veszítettek hatásukból.

A grófnő érzelmei és vágyai egyértelműen kiderülnek ezekből a versekből, de vajon kiderültek azok címzettje számára is? Az üzenet valami titokzatos módon mintha mégsem ért volna célba. Ha ugyanis egy trubadúr szíve hölgye csupán mérsékelt lelkesedéssel, netán gőgös elutasítással válaszolt lovagja határtalan lángolására, abban az akkori udvari kódex szerint semmi kivetnivaló nem volt – sőt, az sem teljesen kizárt, hogy bár olykor a hölgy is viszonzotta lovagja érzéseit, de az illemkódex szabályai miatt mégis inkább közönyt mímelt. Ám ha egy hölgy olyan verset ír lovagjához, mint a grófnő, akkor az ember korántsem közönyös fogadtatásra számít: ahogy az „eredeti szereposztásban” a hölgynek mindenképpen ildomos volt húzódoznia, a lovagtól illet nemhogy nem várnánk, hanem épp ellenkezőleg, arra számítanánk, hogy legkésőbb a vers közepén térdre borul, és szerelmet vall, ha addig netán nem tette volna. Bár a *Vitá*ban úgy tűnik, mintha éppen ez történné. De elképzelhető esetleg, hogy a neves trubadúr a hozzá írott két verset nem is ismerte volna? Mindezekre a kérdésekre talán leginkább a *Vitá*ból kapjuk meg a választ – annál is inkább, mivel ott kétség sem férhet ahhoz, hogy a másik fél hallja, amit mondanak neki. (Az előző mondatban azért erőteljesen kiemelném a „talán” szót.) Mivel azonban ezeknek a verseknek az előzménye kettejük szerelmi kapcsolata volt, a hölgy érzelmeiről mégiscsak tudhatott Raimbaut d’Aurenga; a „minden kínzó kérdésre fényt derítő” *Vita* pedig az itt bemutatott három versből időrendi szempontból valószínűleg a legelső. Így tehát bármily csábító feltételezés, hogy a másik két vers összes kínzó kételye a „négykezesben” megoldódik, ez sajnos mégsem indokolt, mivel a két panasz-vers egyike a *Vita* után keletkezett, míg a másiktól ezt nem tudni biztosan.

A vitaköltemény (tenso, partimen) mint olyan, divatos műfaja volt a trubadúrköltészetnek. Alapesetben a vita két résztvevője a valóságban is két különböző személy volt, bár olykor találkozhatunk „fiktív” vitakölteményekkel is, ahol egyazon költő szólaltatja meg mindkét „vitapartner” – ez utóbbiak egy részében a vitaköltemény „fiktív” volta nyilvánvaló, mivel a másik résztvevő gyakran Isten, a költő lova, madarak vagy például egy szív.⁹ Mivel eleve kevés *trobairitz* alkotott, így léteznek ugyan női résztvevős vitaköltemények is, ám értelemszerűen csupán kis számban – magyarul is olvasható ilyen a fordításomban, például Gui d’Ussel és Marie de Ventadorn vitája az általam válogatott és fordított „*Vágyba felöltözve, ruhátlan*” című trubadúrantológiában. Az itt tárgyalt *Vitával* kapcsolatban az irodalomtörténészek véleménye némileg eltérő: van, aki szerint a női hang egyértelműen de Dia grófnőé, van, aki ezt nem tényként, csupán lehetőségként kezeli. Mindenesetre a versben a női hang markánsan különbözik a férfiéétől, így a hipotézis, miszerint voltaképpen az egész vitakölteményt Raimbaut D’Aurenga írta volna – tehát nemcsak a saját, hanem a női részt is – nem tűnik túlságosan meggyőzőnek. Maga az ötlet nem lenne feltétlenül a valóságtól elrugaszkodott, hiszen ismerünk „nódalokat” (női hangvételű dalokat) férfi szerzőtől is,¹⁰ ám a nő és férfi közti vitakölteményekre nem jellemző a fentebb említett „fiktív” vitapartner. Azonnal szembeütünk, hogy a *Vita* első sora az eredetiben szinte szóról szóra megegyezik a *Nagy bánat nyomja szívemet*ével, de a magyar fordítás is nagyon hasonló a két sor esetében. – Így hangzanak magyarul és eredetiben: Nagy bánat nyomja szívemet... / *Estat ai en greu consirier*; *Vita*: Kedvesem, a bánatom / végtelen nagy Ön miatt / *Amics, en gran cossirier* – a *Vita* de Dia grófnő részével indul. Pierre Bec szerint ez az egybeesés azonban nem perdöntő jelentőségű, hiszen létez-

⁹ Mathilda Tomaryn Bruckner: *The Trobairitz*, in: *A Handbook of the Troubadours*. Szerkesztette: F. R. P. Akehurst, Judith M. Davis, M. D., University of California Press, 1995, 201–233., 205.

¹⁰ *Cahiers de civilisation médiévale*, n°87, www.persee.fr/issue/ccmed_0007-9731_1979_num_22_87, Pierre Bec: « *Trobairitz* » et *chanson de femme*. *Contribution à la connaissance du lyrisme féminin au moyen âge*, 252 (Utolsó letöltés: 2021. 12. 10.)

nek más ilyen versindítások is, például egy névtelen szerző *Ballade de malmariée* című verse (kezdősor: *Coindeta sui si com n'ai greu cossire* – kiemelések tőlem, K. J.),¹¹ vagy Bernart Sicart de Marvejols *Sirventésének* első sora: *Ab greu cossire*.¹² Bizonyítéknak tehát egyedül ez az egybeesés így nem elegendő, szerintem azonban több érv is szól amellett, hogy a *Vita* Raimbaut D'Aurenga és de Dia grófnő közös verse.

Ha többször figyelmesen elolvassuk a három verset, láthatóan több közös vonás van bennük, amely az előbb említett színte azonos kezdősoron túl is alátámaszthatja, hogy de Dia grófnő a *Vita* női hangja. Az első közös pont az imént említett kezdet: a költőnő mindjárt a legelső sorban, ráadásul mindhárom versben igen hasonló megfogalmazásban ad hangot bánatának:

1. Kedvesem, a bánatom / végtelen nagy Ön miatt
2. Nagy bánat nyomja szívemet
3. Úgy bánt, amiről kell most énekelnem.

Ezt követően mindegyik vers első strófájában elmondja bánata okát: végtelen szerelmét és mellőztetését. Mind a *Nagy bánat nyomja szívemet*, mind pedig az *Úgy bánt...* címűben, a panaszeit taglaló első strófa közepén elhangzik az elárultatás, a megcsalátás:

Mert látom már, hogy *megcsalattam...*
Szerinte nem adtam szerelmet.
(*Nagy bánat nyomja szívemet*)

És oly *kegyetlenül elárul* engem,
Mintha nem volnék szebb akárkinél.
(*Úgy bánt...*)

A *Vitában* a költőnő ugyan nem fogalmaz ilyen erősen, ám soraiban hasonló szemrehányás hangzik el, mint a másik két versben:

Bánja is, hogy mit teszek,
Mebántott-e engemet,
Magának nem számít sosem:
Hölgye víg vagy örömtelen.

De Dia grófnő mindezt az „anti-trubadúr” bánásmódot mindhárom versben szembeállítja saját érdemeivel és határtalan szerelmével, ezzel is kiemelve mellőztetésének méltánytalanságát. Mindegyik vers utal arra, hogy előzőleg szerelmi kapcsolat volt kettejük között. A grófnő hangot ad annak is, hogy ő nem lehet hibás a lovag érzelmeinek kedvezőtlen alakulásáért, olykor azonban mégis felmerül benne a kétely ezzel kapcsolatban:

Egy az csupán, mivel vigasztalódom:
Nem vétettem én Önnek semmi módon,
[...]

¹¹ *Anthologie des Troubadours*, textes choisis, présentés et traduits de Pierre Bec, 10.18, 1979, 62; 158–159.

¹² *Anthologie des Troubadours*, textes choisis, présentés et traduits de Pierre Bec, 10.18, 1979, 278.

Hát emlékezzék vissza most ezér:
Szerelmünk mily szép volt a kezdetekben!
Csak nem az én hibám, ha véget ér?
(*Úgy bánt... – kiemelések tőlem, K. J.*)

Az a lehetőség, hogy talán a grófnő is tehet arról, hogy így alakultak a dolgok kettejük között, a *Nagy bánat nyomja szívemet* című versben is előfordul, ám a hibáztatás itt a lovag szemszögéből történik (láttuk az előbb, hogy ez a sor közvetlenül a „Mert látom már, hogy megcsalattam” után következik):

Szerinte nem adtam szerelmet.

Míg a költőnő önhibáztatása csupán futó lehetőségként merül fel versenként egy-egy sorban, szerelme határtalan voltának ecsetelésére azonban hatalmas apparátust vonultat fel ezekben a versekben. Több más eszköz mellett mindkét önálló versben hivatkozik egy-egy híres szerelmespárra, akiknek szerelménél a sajátját nagyobbak nevezi – ami visszatérő motívum volt a trubadúrköltészetben. A *Nagy bánat nyomja szívemet* című versben a pár Floris és Blanchefleur: „Hölgyét Floris imádta hajdan, de nálam jobban nem szerettek” (*Nagy bánat nyomja szívemet...*) – fontosnak tartom, hogy ez a két sor vezeti fel a vers csúcspontjainak egyikét – szerintem több is van belőlük ebben a versben –, a második strófa záró sorpárját:

Szemem fényét, minden szerelmet,
szívem és éltem néki adtam.
(*Nagy bánat nyomja szívemet*)

A grófnő szerelmének költői álneve feltehetően Floris lehetett, mint azt egy másik verséből következtetni lehet,¹³ így a hasonlat egyben diszkrét utalás is szerelme személyére. Az *Úgy bánt...* című versben a költőnő egy másik akkoriban feltehetően híres, az utókor által azonban kizárólag ebből a versből ismert szerelmespárra hivatkozik: „Nem szerette Séguin Valence-t ily forrón”.

Mindhárom vers utolsó strófájában a határtalan panaszáradat egyszer csak átcsap reménykedésbe – a vers vége felé mintegy meglebegtetve a „happy ending” lehetőségét is. Mindezek a motívumok nagy része megtalálható a *Vitában* is, az előbb említett hasonló indításon kívül a mellőztetés hosszas panaszlása, illetve az egész alaphelyzet „optimális kifutásának” lehetősége tekintetében is. Szerelmespárra utalást ugyan nem találunk benne, ám az utolsó strófa fordulópontja ebben a versben a leginkább hangsúlyos, és épp innen, az utolsó előtti két sorban fordul a *Vita* pozitív irányba.

Figyelemre méltó, hogy az *Úgy bánt...* című versben a grófnő, miközben – ahogy a másik két versben is – mellőztetését taglalja, elhagyatottsága pillanatában is tökéletesen tisztában van saját értékeivel, és ennek nyomatékkal hangot is ad:

Nem hatja meg szépségem, sem szerelmem,
A tisztesség hiába, nem kimél
És oly kegyetlenül elárul engem,
Míntha nem volnék szebb akárkinél.

¹³ *Ab joi et ab joven m'apais in: Anthologie de la poésie occitane du Moyen Age.* Szerkesztette: Szabics Imre, Tankönyvkiadó, 1985, 53–54.

A vége felé pedig:

Isméri érdemem és származásom,
Szépségem és igaz szivem, barátom

Mindezen érdemek hangsúlyozása igen fontos, és semmiképpen nem szabad azt éreznünk, hogy miközben a költőnő a lovag kevélységét elítélendőnek tartja, ő maga mégis ugyanebbe a hibába esik – hiszen éppen ezek az érdemek teszik őt – és csakis őt! – érdekmesnek a lovag szívének elnyerésére. Ezek a motívumok egyben jellemzői a *trobairitzok* költészetének, itt azonban a dicsérően lefestett hölgy egybeesik az alkotóval.

A grófnő ebben a versben később kiemelten hangsúlyozza a lovag értékeit is, noha ezek olykor nemhogy nem előnyként, hanem különös módon már-már hátrányként jelennek meg:

Érdemmel való teljessége aggaszt,
Szívem miatta nem lelhet nyugalmat:
Önért a legszebb hölgyek élnek-halnak,
Szerelmes szándokáról egy se hallgat.

A grófnő azonban már a következő sorokban rendületlenül bízik – ahogy mindhárom versben – szerelme „varázserejében”:

De bízom abban, hogy Ön jól ítél,
És felismeri a legigazabbat,
S közös versünk még emlékében él.
(*Úgy bánt... – kiemelés tőlem, K. J.*)

A vers csúcspontja egyértelműen az imént idézett közös versre való nyomatékos utalás – a kulcsszó az eredetiben *partimen*, ami szó szerint vitakölteményt jelent. Ez kiemelten fontos egyrészt abból a szempontból, hogy olyannyira ezt tekinti a költőnő kettejük között a legfőbb összekötő kapocsnak, hogy az erre tett hivatkozást a legfőbb meggyőző érvnek érzi a trubadúr szerelmének újjáélesztésére – másrészt pedig konkrét hivatkozás ez az itt szereplő *Vitára*, tehát tulajdonképpen „tárgyi bizonyítéka” annak, hogy a *Vita* valóban kettejük közös szerzeménye, és azt is egyértelművé teszi, hogy a *Vita* című vers keletkezése megelőzte az *Úgy bánt...* címűét.

Érdekes stilisztikai megoldás, hogy épp az előző strófa utolsó sorában hangzik el a „Csak nem az én hibám, ha véget ér”, és pontosan erre rímél rá (és nem csupán formai szempontból) a „S közös versünk még emlékében él”, ami frappánsan ellenpontozza, sőt, érzésem szerint már-már felülírja a potenciálisan önhibáztató sort.

A két önálló de Dia grófnő-versben ez a magas hőfokon izzó érzellemmel teli hang – amikor már úgy érezzük, hogy annak intenzitását egyszerűen lehetetlen volna tovább fokozni – jellegében alapvetően megváltozik, és mintegy önmaga ellentettjébe csap át. Ha alaposabban megvizsgáljuk ezeket a verseket, ez a különös fordulat a versek utolsó két sorában következik be: a *Nagy bánat nyomja szívemet* című versben mindez, ahogy az előbb szó volt róla, közvetlenül a vers csúcspontja után („Egyetlen vágyam, tudja meg: / Egy éjjel együtt hálni Önnel”), melynek a közvetlen folytatása azonban egészen meglepő módon így hangzik: „Ha megigéri kész örömmel: / Teljesíti kérésemet.” Eddig tehát a hölgy ecsetelte a lovag iránti határtalan szerelmét minden lehetséges módon, most pedig egyszer csak ő szab szerelmének igen határozott – bár itt konkrétan meg nem nevezett feltételt. Némi magyarázatot adhat a trubadúrok próbatétele (az imádott hölgy mellett feküdni ruha és a hölgy érintése nélkül – ez rendszerint a hölgy kérésére történt); szinte

bizonyos, hogy a záró sorpár erre utal – de ezzel együtt is kissé diszjonánsan hangzik ez a befejezés a teljes versszöveghez képest.

Az *Úgy bánt...* című vers utolsó két sorában pedig a grófnő végső nagy érvként a következő „adu ászt” dobja be – attól tartok, abban a szent meggyőződésben, hogy valóban azt teszi –, hogy „Ezenkívül figyelmebe ajánlom: / A túlzott nagy gőg nem sok jót ígér”. Ugyan milyen reakciót vár erre a minden bizonnyal ütősnek képzelt, valójában azonban hihetetlenül jellegtelen befejezésre? Komolyan azt hiszi, hogy ennek hatására a trubadúr hirtelen magába száll, eddigi gőgjét varázsütésre sutba vágja, és leborul a lába elé, hogy a bocsánatáért esedezzen? Mindez stílusosan abszolút költői kérdés... Érdekes egyébként, hogy bár a *gőg* szó szinte átszőni látszik a verset, valójában azonban csupán négyszer fordul benne elő (bár egyszer fordításomban úgy, hogy „kevély”), mégis úgy elhelyezve, hogy a vers vezérmotívumának tűnik.

Mindenesetre elég furcsa, hogyan kerülhet két ilyen magas érzelmi hőfokon íródott vers végére következetesen ennyire semmitmondó, feltehetően didaxisnak szánt befejezés. A hölgy intenzív érzelmei mindkét – tulajdonképpen mindhárom – versből világosan kiderülnek, az is, hogy ez a kapcsolat egyértelműen neki fontosabb (sőt, valójában erőteljesen felmerül a kérdés, hogy a másik félnek vajon fontos-e egyáltalán). Végül is mindkét lapos befejezésben benne lehet a költőnő önbecsapása – hogy miután minden lehetséges módon a lovag tudtára adta érzéseit és szándékait, végül mégis ő szab feltételt, ami az előzmény ismeretében igencsak különös (*Nagy bánat nyomja szívemet...*), illetve az *Úgy bánt...* című vers záradékában a *gőg* veszélyeire vonatkozó nyomatékos figyelmeztetés. Tudjuk, gyakran fordul elő a középkori költészetben, hogy a mű legvégén néhány sorral nemhogy egy verset, de egy teljes életművet vontak vissza mint „Istennek nem tetsző, világi művet” – gondoljunk például Francesco Petrarca *Daloskönyvére*, Geoffrey Chaucer *Troilus és Cressidájára* vagy *Canterbury meséjére*, vagy Balassi Bálint utolsó verseire. Úgy érzem: van kapcsolat az imént említett palinódia és az idézett de Dia grófnő-versek záradékai között, még ha itt nem is igazi visszavonásokról van szó. A grófnő verszárásaiba belejátszhatott az a kézenfekvő tény is, hogy a szerző, bármilyen számunkra váratlan, meglepő és középkori versben modernnek tűnő dolgok szerepelnek is a verseiben, azért mégiscsak egy középkori hölgy volt, aki úgy oldotta meg a megoldhatatlan problémát, hogy miközben felrúgni látszik a korabeli konvenciókat – gondoljunk csak a *Nagy bánat nyomja szívemet* erőteljesen erotikus képeire –, úgy csinál, mintha mégsem tenne így – akárcsak a világi tárgyú művek szerzői tették a visszavonással. Talán éppen ezzel együtt lesz teljes egész a *trobairitz* alakja...

A *Vita* című vers különös módon egyszerre két síkon zajlik. A grófnő látszólag mást sugall vitapartnerének, mint amit hallani szeretne, a lovag pedig mást mond, mint amit valójában érez. A grófnő a trubadúr érzelmeit és gyöttrődését kevesli, szerinte nem is szereti őt úgy, ahogyan ő a trubadúrt. Mindez persze csak a párbeszéd felszínén zajlik így, hiszen a hölgy természetesen nem azt várja, hogy a lovag buzgón helyeseljen, és igazat adjon neki (noha egy vita során rendszerint ez a kedvező fordulat), hanem épp ellenkezőleg: azt szeretné, hogy kedvese a leghatározottabban ellentmondjon neki, bizonyítva iránta érzett szerelmét. A lovag érzelmei ugyan sajnálatos módon minden bizonnyal olyanok, amilyenek a grófnő lefesti őket, ám a lovag eleve nem is mondhat mást, mint amit a versben olvashatunk, vagyis a grófnő szavainak erőteljes cáfolatát, pontosan, ahogy a költőnő ezt elvárja, sőt szinte sugallja a sorok között – hiszen a kérdésfelvetés ebben a helyzetben egyedül a nemleges választ hívja és hívhatja életre. Úgyhogy a kommunikáció jelen esetben nyilvánvalóan színjáték – egyvalaki számára azonban semmiképpen nem. Ez az egyvalaki pedig történetesen a *trobairitz*, aki nagy valószínűséggel tudat alatt provokálta ki a „helyes választ” a trubadúrból (kérdés, hogy ez a válasz milyen szempontból helyes? Ha abban az értelemben, hogy igaz, akkor nyilvánvalóan nem az, ha abból a szempontból, hogy a grófnő kedvére

való, akkor persze nagyon is az): bár szereti őt, ám a rágalmozók miatt a legnagyobb bánátára el kell őt hagynia, szerelme és hűsége iránta azonban továbbra is határtalan és töretlen. Vagyis ha jobban belegondolunk, a válasz egyszerre igen és nem, mondhatni, elhagyni készülés, ám egyben az örök – bár (a trubadúrokhoz híven) távoli – szerelem ígérete: ami azért, lássuk be, nem kis taktikai bravúr a trubadúr részéről. Mégis úgy tűnik, hogy a grófnő ezt a finoman szólva igen különös magyarázatot teljességgel komolyan veszi, és elfogadja – miközben az olvasó azon tűnődik, hogyan lehetséges az, hogy ne lássa azt, amit rajta kívül a vers összes többi olvasója észrevesz. Ha azonban a *trobairitz* úgy lesz boldog, hogy homokba dugja a fejét, akkor az is lehet, hogy mégis neki van igaza...

A helyzet ennél annyiban bonyolultabb, hogy tudjuk, a *Vita* nem záróakkordja a három versnek, hanem épp ellenkezőleg: mivel legalább egy vers a *Vita* után született, tehát az önáltatás, úgy tűnik, csak időlegesen sikerült a *trobairitz*nak, így végül, úgy tűnik, mégis tovább gyötrődhetett a kételyek között... Mivel azonban, mint láttuk, mindhárom vers a boldog vég lehetőségével zárul, így a helyzet mégsem reménytelen. A „közös vers”, a *Vita* pedig egyrészt versbeli hivatkozásként (*Úgy bánt...*), másrészt pedig tényleges vita-költeményként is megmarad örök kapocsnak kettejük között.

Raimbaut d’Aurenga – Beatritz de Dia grófnő

Vita

Kedvesem, a bánatom
Végtelen nagy Ön miatt,
Ám nem érzem, hogy nagyon
Keseregne, jóllehet
Azt állítja, hogy szeret.

Minden kín mért marad nekem?
Miért nem osztja meg velem?

Hölgyem, Ámor már olyan,
Hogyha kettőt összead,
Van, kit bánat súlya nyom,
S van, ki boldog. Higgye meg,
Én is éppúgy szenvedek.

Úgy rendelte a szerelem,
Hogy gyötrődjék az én szívem.

Kedvesem, bizton tudom,
Negyedét érezze csak,
Könyörülne kínomon.

Bánja is, hogy mit teszek,
Mebántott-e engemet,
Magának nem számít sosem:
Hölgye víg vagy örömtelen.

Hölgyem, mert a rágalom
Ellenünk visel hadat,
Önt immáron elhagyom.
Nem szeszély ez, higgye meg,
S nem mert hűtelen leszek:

Játékuk tisztességtelen,
Nem hagynak nyugtot percre sem.

Kedvesem, a fájdalom
Engem Öntől elragad,
s Önt hiába áhítom.
Bár ha Ön jobb öre lesz
Kínomnak, mint én leszek,
Ön bizonynal hívebb leszen,
Mint bárki földön és vizen.

Hölgyem, félek én nagyon,
Hogy a rossz nyelvek miatt
Kincset vesztek. Ön – tudom –
Szinte semmit. Mert ezek
Megölik szerelmemet.
Őrt állok hát figyelmesen,
Hisz Ön a legdrágább nekem.

Kedvesem, én úgy tudom,
Hú a szíve nem marad,
Lovagom, úgy gondolom,
Hozzám immár csalfa lett,
S én joggal neheztelek,
Mert más köti le teljesen,
S egy csöppet sem gondol velem.

Hölgyem, többé vállamon
Súlyom ne üljön, vadat
Ne úzzek, ha elhagyom,
Nyújtott olyan örömet,
Hogy nem csalnám soha meg,
Nem vagyok ilyen hűtelen,
Aki ilyet szól, nemtelen.

Kedvesem, akkor hihetem,
Hogy Ön szeret hűségesen?

Hölgyem, oly hú Önhöz szivem,
Hogy másra nem gondol sosem.

Beatritz de Dia grófnő
Nagy bánat nyomja szívemet....

Nagy bánat nyomja szívemet:
Egy lovagért sorvadozom.
Tudják meg hát mindenkoron
Határtalan szerelmemet.
Mert látom már, hogy megcsalattam:

Szerinte nem adtam szerelmet,
Miatta szüntelen kesergek,
Vágyba felöltözve, ruhátlan.

Bárcsak végre szerelmemet
Ölelné meztelen karom,
S párnája volnék ágyamon!
Üdve sohasem szűnne meg.
Hölgyét Floris imádta hajdan,
De nálam jobban nem szerettek:
Szemem fényét, minden szerelmet,
Szívem és éltem néki adtam.

Kedves, érdemtelen lovag,
Mikor lesz végre már enyém?
Feküdne bár a férj helyén,
S adnék szerelmes csókokat!
Egyetlen vágyam, tudja meg:
Egy éjjel együtt hálni Önnel,
Ha megígéri: kész örömmel
Teljesíti kérésemet.

Beatritz de Dia grófnő
Úgy bánt...

Úgy bánt, amiről kell most énekelnem,
Kinek szive hölgye vagyok, az ellen
Ki legdrágább nekem, panaszt emelnem.
Nem hatja meg szépségem, sem szerelmem,
A tisztesség hiába, nem kimél
És oly kegyetlenül elárul engem,
Mintha nem volnék szebb akárkinél.

Egy az csupán, mivel vigasztalódom:
Nem vétettem én Önnek semmi módon,
Nem szerette Séguin Valence-t ily forrón.
Ó, bár szerelmét megnyerném – kimondom –,
Hiszen Ön mindeneknél többet ér,
De gőgjében keservesen csalódom,
Míg kedves, mikor másokkal beszél.

Gőgös szive számomra érthetetlen.
Be fáj nekem, hogy hozzám ily kegyetlen!
De más nő nem foszthat meg Öntől egy sem:
Bármit mond vagy tesz, Önnek az ne tessen!
Hát emlékezzék vissza most ezér:
Szerelmünk mily szép volt a kezdetekben!
Csak nem az én hibám, ha véget ér?

Érdemmel való teljessége aggaszt,
Szivem miatta nem lelhet nyugalmat:
Önért a legszebb hölgyek élnek-halnak,
Szerelmes szándokáról egy se hallgat.
De bízom abban, hogy Ön jól ítél,
És felismeri a legigazabbat,
S közös versünk még emlékében él.

Isméri érdemem és származásom,
Szépségem és igaz szivem, barátom,
Ezért most ezt a dalt Önnek ajánlom,
S e közvetítő által megtalálom.
Mondja meg, drága kedvesem, miért
Kell mindeme gyötrelmeket kiállnom?
Rosszindulatú, vagy csupán kevély?

Ezenkívül figyelmébe ajánlom:
A túlzott nagy gőg nem sok jót ígér.

KÉPES JÚLIA fordításai

Mészöly szoborban

Mészöly Miklós szoborrá avatására

Mészöly Miklóssal egy 1983-as *Mozgó Világ*-összejövetelem találkoztam először életemben, ahová – minden ellenkezésem ellenére – Esterházy Péter vitt el. „Elég a kamaszkorból! – rivallt rám a nagy fiatal író, észlelve tartózkodásomat. – Szó sem lehet róla, hogy nem jössz. A *Mozgónak vége*, ez lesz a búcsúparti, te is publikáltál náluk, jössz, kész, punkt!” Punkt, gondoltam, eltűnődve ezen a punkton, amely hamarosan épp olyan sok gondot fog okozni nekem, mint amilyen viccesen ezt Esterházy mondta, s addig tűnődtem, míg már ott is voltam a Bertalan Lajos utcai szerkesztőség előtt. Külön érkeztünk, egyedül be se mertem menni, mert az egyik résen megláttam Nádas Pétert. Szent Isten!, riadtam meg nagyon.

Akkor érkezett Esterházy, s szó szerint behúzott az ajtón. Rengeteg ember. Csak képekről ismertem őket. Gondoltam, beállok egy sarokba, aztán a káoszban megszököm, de Esterházy ekkor megjelent mellettem, s halkán odasúgta: „Bemutatlak Mészölynek.” S ott álltam előtte.

Mészöly olyan barátságosan mosolygott rám, mint aki összetéveszt valakivel, akit már régóta szeret. „Olvastam a »Hermant«, tisztázta azonban a kérdést egy vadórról szóló írásomra utalva, és kifejtette, miért tetszik neki. Kérdezgetett erről-arról, még elfogódottabb lettem, mint amilyen elfogódottsággal egyébként is számoltam – elfogódottabb, mert nagyon tetszett nekem a *Mészöly Miklós!* Olyan érzésem volt, hogy egy fenség előtt állok. Mert nem pusztán szép férfinak láttam, hanem személyisége, hanghordozása, ahogyan kiejtette a szavakat, megbűvölt, ahogy állt, ahogy minden leereszkedés nélkül, baráttan, de valahogy olyan távolról szól mégis, egyszóval: királyi kisugárzással volt jelen.

Hamarosan barátságába fogadott. Én a szentendrei 11-es út mellett laktam, szinte közvetlenül, s ő, ha el- vagy visszafelé hajtott Budapest és Kisoroszi között, mindig bekanyarodott hozzám, abba a vakolatlan vályogházba, melyet a magaménak mondhattam egy 43 négyzetméteres telken. Mészöly Miklóst vonzotta a szegénységem is. Általában négy friss zsemlével s egy félliteres zacskós tejjel érkezett, leült mellém az ágyra, ahol én rendre másnaposan heverve igyekeztem elkerülni megrovó tekintetét, mely tekintetből azonban hamar kihunyott ez a rosszallás, fogaival feltépte a tejeszacskó egyik sarkát, és habzsolva az ételt megreggelizett. Közben elmondta, mit látott, kivel találkozott, ki mit mondott neki erről és arról, aztán pedig hogy mit fog csinálni, kivel fog találkozni, és ki mit fog neki mondani majd erről és arról. Néhány ügyben kíváncsi volt a véleményemre, de én, ha irodalmi jellegű volt az a kérdés, mindig kitértem a válasz elől,

---

Krasznahorkai László, Szőrényi László és Danyi Zoltán írásai eredetileg 2022. január 19-én hangzottak el a székszárdi Mészöly Miklós Emléknapon, Adorjáni Endre Mészöly-szobrának leleplezése alkalmából.

amit Mészöly is hamar megszokott, s mintha fel is szabadult volna, úgyhogy, tán épp emiatt, napról napra, hétről hétre egyre közvetlenebbé vált. Nem kérdezte, honnan jövök, hol születtem, milyen úton kerültem ide, csak hogy tudok-e bánni késsel, vagy hogy voltam-e vadőr. Nem, feleltem, késsel nem, és vadőr sem, de éjjeliőr voltam egy tehenészetben. Na, ez már érdekelte. Le kellett írnom, hogy nézett ki az a tehenészet, mi volt a dolgom, részletesen el kellett magyaráznom, mi volt a teendő, ha egy állat felfúvódott, azaz hogy mi az a szúrscapolás, és mi az a trokár. Beszélgetéseink első részében mindig idáig jutottunk. Valami kézzel foghatóhoz, ami kapcsolatban van a természettel, a földdel, az állatokkal. Közben elfogyott a fél liter tej és a négy zsemle, s minden morzsás lett körülöttünk. Ennyit a személyes vonatkozásokról.

Mert akkor kezdődött beszélgetéseink második része, ugyanis valamitől egyszerűen lángra kapott, és mesélni kezdett.

Nagyon tudott mesélni. Az életéről. A fegyverekről. A késekről. A nőkről. A szerelemről. Erdélyről. A vidéki Magyarországról. A magyar múltról. Paraszti étellekről. A földművelésről. Fákra, növényekről, természetes gyógymódokról. A jó zsírról. Az erdélyi szalonnáról. A szalonnázásról egy erdőben. A szalonkázásról az erdőben. A katonaéletről. A férfiasságról. A háborúról. A forradalomról. Csillogóan tiszta, egyszerű, áttekinthető módon adta elő történeteit – pont az ellenkezőjeként annak, ahogyan írt: mert írni áttételesen írt, absztrakt labirintusokban, fennköltén, nagyon komolyan, gyakran nagy, üres területeket hagyván a mondatok vagy a bekezdések jelentése között, amiket az olvasónak kellett kitöltenie azzal, hogy elfogadja az efféle üres területeket. Élete vége felé mondtam neki, mi lenne, ha egyszer megpróbálná, és úgy írna, ahogyan beszél. Mert ahogyan beszélt, az csodálatosan egyszerű volt, ahogyan írt, az csodálatosan bonyolult.

Csak nézett ilyenkor maga elé, egy darabig szótlannul, aztán legyintett egyet, s folytatta tovább. Mesélt az ágy szélén ülve, éveken, hosszú éveken át. Az életéről. A fegyverekről. A késekről. A nőkről. A szerelemről. Erdélyről. A vidéki Magyarországról. A magyar múltról. Paraszti étellekről. A földművelésről. Fákra, növényekről, természetes gyógymódokról. A jó zsírról. Az erdélyi szalonnáról. A szalonnázásról egy erdőben. A szalonkázásról az erdőben. A katonaéletről. A férfiasságról. A háborúról. A forradalomról.

És Szekszárdról. Az otthonról. Hogy ő hol érzi magát otthon a világban. Egy Szekszárd környéki elvadult helyen álló roskadozó kis kunyhót említett. Nagyon részletezőn, nagyon fegyelmezetten írta le. Szavait megjegyezvén oda lehetett volna találni térkép nélkül is.

Egyszer váratlanul azt mondta, megszökni, délre menni és lassan elzúlni, az volna jó.

Egy szobrot Mészöly Miklósról elképzelni is nehezen képzelni el. Ő megakadályozta volna. Még jó, hogy ezen a felemelő eseményen nem úgy van velünk. Hisz eljutott már délre, bizonyosan.

Mindenesetre e szobor jó helyre került. Szekszárdra, e kunyhó közelébe. Talán még ő is, s még onnan is látja most. Délről. És megérti, miért áll itt, s elfogadja, hogy innentől kezdve itt is fog állni.

Isten éltesse őt.

Önök pedig őrizték meg nagy szülöttüket jó emlékezetükben.

Szoboravató beszéd

Ha arra volnánk kíváncsiak, hogy a Szekszárdon született és felnőtt, és ettől a várostól lélekben soha el sem szakadt Mészöly Miklós hogyan is viszonyult szülőhelyének szobraihoz, akkor megtudhatjuk, hogy lovas szobor ugyan a város történetében egyszer volt, de már nincs, vagyis egy bujdosó felsőiregi betyár, Podrác, unalmában tapasztott egyszer egy vályogcsikót, egy útkaparó házban töltött többetes bujkálása idején. Ezt a lovacskát őrizték ugyan egy darabig a község-, majd városházán, de mire a városi múzeum felépült, szegény csikó elporladt. Ezért írja Mészöly: „Azóta nincs lovasszobor Szekszárdon; s ami meg Alisca főterén állhatna (valamelyik császáré), arról még ennyit se tudunk” (*Térkép Aliscáról*).

Persze Mészölynél semmi sincs véletlenül. Ha ő azt írja, hogy „arról még ennyit sem tudunk”, akkor ez úgy is értelmezhető, hogy természetesen volt lovas szobor Aliscában, és az egy császáré volt, csak éppen nem találták meg. Minden oka megvan rá, hogy így gondolkozzék, ugyanis az Itáliából észak felé vezető Duna menti hadiút Aliscától délre eső állomásán, Dunaszekcsőn, azaz Lugióban, Szekszárdtól délre körülbelül 37 km-re bezzeg találtak egy gyönyörű, első rangú itáliai művésztől származó Marcus Aurelius-szoborfejet, ami vetekszik a Capitolium előtt álló Marcus Aurelius-szoborral, Róma egyik legfőbb jelképével. (Ez a gyönyörű bronz ma a pécsi múzeumban látható, Szekcsőn csak egy másolata.) Szekcső pedig egyértelműen annyira pannon, hogy nemcsak római, hanem még szicíliai reminiscenciákat is hordoz, legalábbis Csorba Győző *Dunaszekcső-sziget* című költeménye szerint. Mészöly pedig egyik legfontosabb öregkori művében, a *Pannon töredék*ben éppen barátja, Csorba fordításában idéz egy Janus Pannonius-versből.

Tehát Mészöly Miklós feltétlenül találkozott egykor talán létezett, de már nem létező lovas és lótalán szobrokkal Szekszárdon. De nem érte be ezekkel. Tudniillik – mint Móser Zoltán alapvető, Mészöly Miklós és Polcz Alaine szövegeit megfényképesítő kötetéből tudhatjuk – Miklós naponta elment azon a téren, a szülőházától alig néhány lépésre, az előtt a templom előtt, ahol állott és áll ma is a Szentháromság-szoborcsoport, és azon belül az alsó harmadában: „A templomtér barokk Szent Sebestyén-szobor” (*Nyomozás I.*). Szent Sebestyén társa ebben a csoportban Szent Flórián, hiszen az első a pestis és kolera, a második a tűzvész ellen védelmezte a várost. A csoport közepén, a két mártírszent fölött a fiához, Jézushoz esdeklő Mária szobra látható, végül a szoboregyüttes csúcán a Szentháromságot megjelenítő három figura.

Olyan író volt Mészöly, hogy – abban az örökké tartónak látszó világban, mint aminek a szocializmus hirdette magát – kijelentette, az író kötelessége az, hogy: igenis, el kell menni a falig, és azután az ütött résen át tovább. (Mint tudjuk, ez az aforizmája szinte közmondássá vált.) Ő, aki annyira szerette és gyűjtötte a

régi magyar irodalom szövegeit is, bizonyára olvasta Illyés András püspök, a Kölcsey által még Pázmánynál is nagyobbra becsült író először 1705-ben kiadott szent-életrajzait (*Keresztyéni életnek példája avagy tiüköre*), ahol a Szent Sebestyénnek szentelt életrajzban olvasható az a remek retorikával megfogalmazott beszéd, amelyben a különben igen magas rangú és mindaddig, amíg ki nem derült keresztényi mivolta, a Diocletianus császár által is nagyra becsült testőrtiszt higadtan ki nem fejtí a dühtől tajtékzó császárnak, hogy ha az ember már egyszer rájött arra, mi az igazság, akkor ahhoz akár élete árán is ragaszkodnia kell. A császárnak nincs ellenérve, ezért csupán úgy járhat el, ahogy eljárt: először agyonnyilatztatja, amikor ez nem jön össze, vasbotokkal agyonvereti Sebestyént. Ezért – Illyés András ezt külön alá is húzza – Sebestyén az egyetlen szent vértanú, akinek két mártírkoszorú is kijár a Mennyben, hiszen kétszer végezték ki.

Mivel végtelenül szerény volt, ezért szót ejt persze egy író emlékére emelt szoborról is, amelyet ráadásul Párizsban öntöttek, ahová már diákkora óta el akart jutni, sőt a Sorbonne-on akart tanulni, és hát Garay János szobra, de ott sem a költőről szól, hanem a feladatáról: „Garay-szobrunk mellékalakja, a kőbe álmódott Múza, nyolcadik éve borostyánkoszorút nyújt fel a magasba” (*Ló-regény*).

Aki tehát, mondjuk, ma érkezik meg Szekszárdra látogatóként, követheti Mészöly nyomát nyílegyenesen a városközpont felé, és máttól fogva, hogy itt áll az Ő szobra is, tudhatja azt, hogy igazi koronát, azaz koszorút csak a hősök érdemelnek vagy a hősöket örökkévalósággal megkínáló írók és költők a Múzsától, jobb császárok pedig tanulják meg a szobrának fején koszorút nem viselő írótól, Marcus Aureliustól, hogy nem szabad elcsászárosodni.

És most Alisca kapott egy új központot is, hiszen nagyjából annak a körnek a közepén áll a szobor, ahonnan rögtön látható és elérhető Mészöly hajdani gimnáziuma, mindennapi sétáinak útvonalán pedig eljuthatunk a derús halál igazát hirdető Szent Sebestyén-szoborhoz, közel az író szülőházához.

Derús halál? Igen. Azt kell mondanunk, hogy igen, mert ha megnézzük a mostani, Adorjáni Endre szobrászművész által alkotott Mészöly-portré arcvonásait, akkor megdöbbenő hasonlóságot láthatunk Szent Sebestyén mosolyához, illetve a Schaár Erzsébet által készített, a halotti maszkok technikáját a hetvenes években az élő Mészöly arcmására alkalmazó szoborfejhez.

Nyomozás

A távoli múltnak látszó 1991-es év januárjában valahol vonatra ültem, hogy Budapestre utazzak.

Ma már nem tudom felidézni, hogy pontosan hol ültem vonatra, részben ezért is mondom távolinak azt az évet.

Két lehetőséget tartok elképzelhetőnek.

Abban az időben a szabadkai gimnázium diákja voltam, tehát lehet, hogy Szabadkán ültem vonatra, ha viszont ez a nap hétvégére esett, akkor nem Szabadkáról, hanem Zentáról indultam, ebben az esetben pedig előbb át kellett buszoznom Szegedre, hogy vonatra üljek.

A vonatban mindenesetre biztos vagyok.

Azért utaztam Budapestre, mert akkor már tudtam, hogy író szeretnék lenni, és valamelyik újságban láttam egy műsorajánlót, ahol felfigyeltem egy rendezvényre.

Mészöly Miklóst köszöntötték hetvenedik születésnapja alkalmából, ha jól emlékszem, akkor a Goethe Intézetben.

Megkereshetném, hogy pontosan hol tartották ezt a születésnap rendezvényt, valahol egész biztosan utánanézhethetnék, de eldöntöttem, hogy most nem keresgélek máshol, csak az emlékeimben.

Mindehhez azt is hozzá kell tennem, hogy nem először jártam Pesten, de azelőtt nem sokszor voltam, mindössze néhány alkalommal, tehát nem mondhatom, hogy ismertem volna a várost.

A pályaudvarról térkép segítségével mentem el a címre, melyet feljegyeztem magamnak, arra viszont meglepő módon ma is emlékszem, hogy ez az intézet az Andrássy úton vagy valahol az Andrássy út közelében volt.

Ma már egészen máshol található a Goethe Intézet, a korábbi helyét megint csak szándékosan nem keresem meg, maradjon az Andrássy út közelében.

Ez a környék akkoriban még nem volt olyan csillogó, mint ma, nem volt tele aranyfényű kirakatokkal, az igazat megvallva elég megkopott, szürke madár volt ez a távoli múltba merülő Budapest, de az is meglehet, hogy csak azért láttam ilyen szürkének, kopottnak és sötétnek, mert január volt, korán alkonyodott, és alighanem az ég is felhős volt, Szabadkától vagy Szegedtől egészen Budapestig sűrű, vastag rétegfelhők takarták.

Ez az elkedvetlenítő idő mégse kedvetlenített el, tudtam, hogy hova megyek, és azt is tudtam, hogy mit szeretnék.

A mesteremet akartam látni, aki nem az ünnepelt volt, de az említett műsorajánló szerint ezen az estén ő köszöntötte az ünnepeltet.

Ezért utaztam Budapestre.

Egy nagy, szürke házra emlékszem, sötétszürke, majdnem fekete, és nem intézménynek, inkább bérháznak tűnt, egy magas ajtón kellett benyitni, és aztán

fel kellett menni az első emeletre, amiből arra következtetek, hogy a Goethe Intézet abban az időben egy lakásban működhetett.

Benyitottam, egy tágas előszobába léptem, a fogason már kabátok lógtak, és hárman álltak ebben az előszobában, németül beszélgettek, egyikük alighanem német lehetett.

Azért mondom, hogy egyikük, mert a másik kettőt fényképről már ismertem, az egyik egy nagy, magyar költő volt, aki a napsütötte sávról írt felejthetetlenül szép verset, a másik pedig a mesterem.

„Nein.”

Ez volt az első szó, amit a mesteremtől hallottam, „nein”, mondta a harmadik illetőnek, aki minden bizonnyal német lehetett.

A kabátomat a fogasra akasztottam, a lehető legtermészetesebb módon elmentem mellettük, bementem a terembe, és ha nem tévedek, ha jól őrzi az emlékezetem, akkor ennek a szép, nagy belvárosi lakásnak a legnagyobb szobája volt a rendezvényterem, ami egyúttal azt is jelenti, hogy szobának ugyan nagy volt, de rendezvényteremnek inkább közepes, mindössze három vagy négy széksorra emlékszem.

Helyet foglaltam, és nem nagyon akartam bámészkodni, de azért körülnéztem, képek alapján néhány arcot felismertem, más arcokat pedig megjegyeztem, és később, más helyeken, más alkalmakon már ismerősnek láttam őket.

Aztán hamarosan kezdődött a köszöntés.

Mészöly Miklós ült középen, mellette egyik oldalon a mesterem, a másik oldalon egy másik író, és lehet, hogy volt még valaki, talán négyen lehettek összesen, de akkor már nem tudtam másra figyelni, csak a mesteremre.

Az ember a hajlamai és a vonzalmai szerint választ magának mestert, ezt nem én mondom, hanem ő mondja, ő írja Mészöly Miklósról szóló esszéjében.

Én sem mondhatom másként.

A hajlamaim és a vonzalmaim szerint választottam magamnak egy mestert, de erről senkinek nem beszéltem, megtartottam magamnak, csak magamban gondoltam rá a szabadkai gimnázium padjában ülve, vagy ha Zentán voltam, és apám rózsái közt dolgoztam, akkor a rózsák közt gondoltam a mesteremre.

Többféleképpen gondoltam rá, néha a regényére gondoltam, máskor a mondataira, megint máskor pedig az arcára.

A vonaton is az arcára gondoltam, lehet, hogy nem azon a vonaton, mellyel aznap Budapestre utaztam, hanem egy másikon, de tisztán emlékszem arra, hogy utazom egy vonaton, a behavazott tájat nézem az ablakból, és egyszer csak azon kapom magam, hogy már nem a tájat nézem, hanem az üveget, az arcomat, a rövidre nyírt hajamat nézem a vonat maszatos ablakán, és közben a mesterem arcára, az arcára és a rövidre nyírt hajára gondolok.

Az arcát kerestem az arcomban, mint ahogy később az ő arcában próbáltam keresni a mestere arcát.

Most nem tudom megmondani, hogy sikerült-e, és ha igen, akkor egyáltalán mi volt az, ami sikerült, de arra megint világosan emlékszem, hogy amikor a mesterem sorra került, akkor levette a szemüvegét, mielőtt olvasni kezdett.

Nagyon tetszett nekem, hogy a szemüvegét olvasás előtt veszi le, nem pedig akkor teszi fel, mint ahogy mások szokták.

Olvasni kezdett, és valamilyen ütésekről olvasott, botütésekről, negyven botütésről szólt a születésnapra köszöntő, melyet a mesterének olvasott: a tanítványok egy hűvös csarnokban ülnek, és a csupasz falat nézik egy őszi hajnalon, rövidre borotvált fejeket képzelünk el, és ha valaki kérdezni mer, akkor a mester negyven botütéssel válaszol, ahogy a keleti szerzeteseknél lenni szokott.

Azon a távolba vesző januári estén Mészöly Miklós közében ült, akár hárman voltak, akár négyen, ő ült közében, karját a mellén kényelmesen összefonta, a fejét kissé félrehajtotta, és most nagyon erősen kell figyelnem az emlékeimre, hogy mosolygott-e, de bennem úgy maradt meg, hogy igen, mintha mosolygott volna, mosolytalanul mosolygott, és a haja szürke volt, megint valami szürke ebben a nagy, magyar szürkeségben, de az ő haja másféle szürke volt, világos, fényes, vagy mondhatom úgy, hogy ragyogó szürke volt, és ma is valami boldogsághoz hasonló érzék, ha arra gondolok, hogy egymás mellett láthattam őket, a mesteremet a mesterével.

Aztán az utolsó vonatot még elértem, ennek így kellett lennie, nem volt más dolgom Pesten, és nem volt hol aludnom sem.

Éjjel tizenegy körül buszoztam ki Szegedről a határra, vagy lehet, hogy határbusz már nem volt, taxival kellett mennem, és átgyalogoltam Jugoszláviába.

Különös ez a név, ma már kimondani is különös, de így hívták az országot, ahol éltünk, átgyalogoltam tehát Jugoszláviába, és a másik oldalon apám várt, vagy talán nekem kellett várnom egy keveset, amíg odaért, akkor még nem voltak mobiltelefonok, de valahogy egyeztettünk, alighanem egy nyilvános fülkéből hívtam fel, kijött értem a határra, hazavitt, és utána már nem sok kellett, még ugyanebben az évben, a távoli múltnak tűnő 1991-es év tavaszán kezdték szarrá lógni Jugoszláviát.

Talán ezért alakult úgy, hogy az első szövegemben, amely nyomtatásban megjelent, mégse a mesteremet, hanem Mészöly Miklós nyomait követtem.

Egy dél-angliai kőépítményről szólt ez a szöveg, kövekről és mocsári férgek széteső testéről, és úgy volt benne a háború, mint ahogy Mészöly elbeszéléseiben, mikor valami másról ír.

Nagyon sok évnek kellett eltelnie, közben a háborúnak is vége lett, amíg egyik kéziratomat végül meg mertem mutatni a mesteremnek.

A válasza negyven botütés volt.

Ezt majd egy másik alkalommal mondom el, legyen elég annyi, hogy ma már egész pontosan el tudom képzelni, milyen ütéseket kaphatott Mészöly Miklóstól a mesterem.

Vorbei...

Wilheim András halálának hírére*

Fidorny Ádám

(2022)

♩ = 100

8va

Primo

mf

subito ppp

Secondo

mf

subito ppp

(8)

più f

più f

* Wilheim Andrásról hallottam, nem ismerem írott forrást:
 „Amikor Gustav Mahler elszerződött New Yorkba, barátai kikísérték az állomásra. Mindnyájan le voltak sújtva, szótlánul nézték, amíg a vonat el nem tűnik. A csendet csak Gustav Klimt törte meg, amikor megszólalt:
 – Vorbei...”

SZEMKÖZT

Wilheim Andrásról

Elvesztésekor újra végig kellett gondolnom, mi a barátság lényege vagy tartalma. Nem vagyok járatos azoknak a dolgoknak a többségében, amelyekkel foglalkozott, mindenekelőtt a zenében és az általa kedvelt zeneszerzők munkásságában, így meg sem próbálhatom felvázolni a szellemi portréját. Ugyanezért legfeljebb halvány sejtelmeim lehetnek tudásáról és gondolkodói kapacitásáról.

Mégis azt hiszem, András alakjának felidezéséhez ez lehet az egyik kulcs: az, hogy már a halvány sejtlem is lenyűgöző. A másik az, hogy nemcsak a zenéről tudott – hadd mondjam leegyszerűsítve így: – mindent, hanem sok-sok más tudományról és művészetről is. Amiből következik, hogy nem nyugodott bele a tudomány és a művészet különválasztásába. Reneszánsz alkatú polihisztor volt. Érdekelte a filozófia, a képzőművészet, az építészet, a gazdaság- és vallástörténet, a nyelvészet, a botanika és még sorolhatnám.

Kiválóan értett az irodalomhoz is. Többnyire erről beszélgettünk, hol csapongva (mindig megkérdezte, épp mit olvasok, és mindig mutatta, mit zsákmányolt az antikváriumban vagy az Írók Boltjában), hol pedig munkája kapcsán mederben tartva a szót, egy-egy filológiai kérdésről vagy fordítói problémáról. Nagyvonalúságáról tanúskodik, hogy nemcsak elnézte zeneietlenségemet, hanem már-már negatív adottságnak tekintette. Azt mondta egyszer: az is érdeklődhet a teológia iránt, aki nem hisz Istenben. És valóban, amikor zenei kérdésekről beszélt, ugyanolyan lenyűgözve hallgattam, mint amikor más tárgyakról fogalmazott meg éles elméjű elemzéseket, megfigyeléseket.

Ezek a beszélgetések többnyire peripatetikus jellegűek voltak. Kezdődtek a 39-es buszon, ahová András majdnem mindig Renátával együtt vagy a városmajori Jézus Szíve-plébániánál, vagy a Déli pályaudvarnál szállt fel, folytatódtak a Határőr úti buszmegállóban, és befejeződtek a járdán a mi házunk és az ő házuk bejáratával egy vonalban. A két lakóépület ugyanis egymással szemközt helyezkedik el. A Kissvábhegy sok tekintetben egy falura, még inkább egy berlini lakóközönségre, az úgynevezett „Kiez”-re emlékeztet. A 39-es busz utasai vagy közelről ismerik egymást, vagy félig-meddig ismerős arcokkal vannak körülvéve.

Életútjaink, mielőtt találkoztak volna, évtizedeken át kitértek egymás elől. Azokban a műhelyekben, ahová nem voltam bejáratos, például a Zeneakadémián vagy az Új Zenei Stúdióban, nem találkozhattam volna vele. De már a régi (1984 előtti) *Mozgó Világ* szerkesztőségében és rendezvényein igen. A folyóirat Mészöly Miklós-számában felfigyeltem egy írásra, amelynek szerzője a *Fekete gólya* című ifjúsági regényről beszél, és arról, hogy gyerekkorában ez a könyv milyen erős hatással volt rá. Ezt a cikket Wilheim András írta, Mészöly írásművészetének kiváló ismerője, akiről akkor és még sokáig nem tudtam, kicsoda. Az 1980-as évek második felében bejárt első és utolsó munkahelyemre, a Helikon Kiadóba.

A kiadó meg akart jelentetni egy gyűjteményt John Cage esszéiből András válogatásában és kommentárjaival. Ez a terv máskor és más kiadónál valósult meg; azért említem, mert attól fogva tekinthettem őt személyes ismerősömnek, akár milyen laza volt is az ismeretség még legalább húsz éven át.

Nem emlékszem pontosan, mikor kezdődtek az autóbuzos beszélgetések. Annyi biztos, hogy András és Renáta 2010-ben költözött a Ráth György utcába. András esetében visszaköltözésről beszélhetünk, ő régebben már lakott abban a házban, azóta elhunyt szüleinél. A barátkozás néhány évvel később indult. Első beszélgetéseink Goethe *Faustja* körül forogtak, amelynek fordításán 2014 tavaszától dolgoztam. 2010-ben jelent meg *Esszék* című, lényegében egyetlen könyve, de csak 2014-ben dedikálta Juditnak és nekem, igaz, akkor már így: „sok szeretettel”. Visszanézve e-mailjeimet, első levélváltásainkat is 2014-ből találok. Egyik levelében például azt a kérdést intézte hozzám: hogyan hangozhat németül Kurtág György egyik munkájának címe, a *Ráncigálás és gömbölygetős*?

Sokat beszélgettünk filmről is, többek között Jancsó Miklós és Gaál István munkáiról. Tízperceken, félórakon át elemezte a *Magasiskola* egy-egy beállítását, a fény-árnyék viszony megkomponáltságát. Jancsó régebbi, *Szerelmem*, *Elektra* előtti filmjeit kedvelte, a későbbieket elutasította, a még későbbieket nem nézte meg. Amikor újabban színre lépett filmesek munkái kerültek szóba, beszámolóimat végighallgatta, részletekre rá is kérdezett, de jelezte: nem kívánja látni ezeket a műveket, mondván: „Nem visz rá a lélek.” Ennél is határozottabban elzárkózott a kortárs magyar színháztól, ezt akár előítéletnek is nevezhetném.

Voltak személyiségek, akiket fenntartás nélkül tisztelt. Mindenekelőtt Kurtág György, de közéjük tartozott a Párizsban élő Sipos Gyula is. Őket mindig csodálattal emlegette. Nemzedéktársai közül sokakkal összeveszett, sokakra megharagudott. Soha nem mondott rosszat senkire, de hanghordozásában és szóválasztásában gyakran érződött neheztelés. Soha nem beszélt személyes ügyeiről, legalábbis nekem nem, én pedig jobbnak láttam nem faggatni. Azt viszont sokszor értésekre adta, mennyire nyomasztja a közélet, és, mint sok más tanárként (is) működő, idősödő barátomnál megfigyelhettem, mennyire terhére van a mindinkább hiábavaló fáradságnak érződő tanítás.

A járdaszéli beszélgetések közé néha beiktattunk egy-egy közös vacsorát, gyakrabban nálunk, ahol jobban elfértünk, de olykor a szemközti házban is. Aki Andrásék lakását látta, sohasem fogja elfeledni: minden négyzetcentiméter ki volt aknázva. Sok helyet foglalt el a zongora, még többet a könyvek. Zsúfolásig tele voltak a mennyezetig érő könyvszekrények, a padlón derékig érő könyvoszlopok tornyosultak, köztük egy-két keskeny ösvénnyel. Ehhez járult még az a több ezer bedobozolt könyv egy régebbi, nagyobb lakásból, amelyeknek már nem jutott hely odafönt, és a pincében várták a feltámadást. Pittoreszk, de szigorú rend volt, András minden könyvet azonnal megtalált.

Fontos közös hely volt a Fuga Építészeti Központ a Petőfi Sándor utcában. (Vezetője, Nagy Bálint most halt meg, február 4-én. Kiváló ember volt, megérdemel ebben az írásműben is egy főhajtást.) Itt gyakran fellépett András (ő zongorázott) és Renáta (ő pedig énekelt). Szerettem eljárni ezekre a dalestekre, személyes közöm is volt hozzájuk: amikor német nyelvű dalok hangoztak el, András engem kért meg a dalszövegek fordítására. Egyik kézzel írt levelében (2020. nov. 24.) az előadásra szánt Beethoven-dalszövegeknek nemcsak fordítására, hanem

rövidítésére is megkért. Ez a levél figyelemre méltóan veti fel a terjedelem, az értelmi egység és az énekelhetőség vagy előadhatóság összefüggéseit. Rendezők és dramaturgok is okulhatnak belőle.

Amennyire meg tudom ítélni, ketten remekül kiegészítették egymást: Renáta derűt és könnyedséget vitt a dalokba, András pedig fegyelmezetten volt intenzív és koncentráltan szenvedélyes. Úgy volt művész, hogy tudósa is volt a megjelenített művészetnek.

Tudásával és munkabírásával óriási karriert csinálhatott volna, szupersztár lehetett volna, de ez neki nem kellett. A régi bölcsekhez hasonlóan nem írta le annak nagy részét, amit elmondott, és amit leírt, nagyjából azt sem gyűjtötte össze. Sokszor hallottam tőle egy-egy szövege kapcsán, hogy már majdnem készen van, csak egy utolsó nekirugaszkodással még át kellene dolgozni. Közrejátszhatott ebben a rejtőzködésre való hajlam, ugyanakkor valamiféle reciprok oblomovság is.

Fontos lenne András írott és nyomtatott hagyatékát összegyűjteni és kötetben közreadni. Másképpen szólva: pótolhatatlan kár lenne, ha András munkásságából elkallódna az is, ami menthető.

Ami az egészségét illeti, már évekkel ezelőtt mutatkoztak figyelmeztető jelek. András nem törődött velük, vagy inkább szerette volna őket semmibe venni. Nem kívánt szóba állni a halál hírnökeivel, noha a Grimm testvérek mesegyűjteményében olvashatott róluk, és ha máshonnan nem, ebből a baljós meséből tudhatta, milyen a természetük. Az orvosokat kerülte, szűrővizsgálatokra nem járt. Az utolsó években hullámozott az állapota: néha rosszabbul volt, aztán átmeneti javulás mutatkozott. Renáta próbált neki segíteni, figyelmesen és odaadóan ápolta, de késő ősszel így is bekövetkezett a testi összeomlás. Utána még sokat szenvedett.

Ne többet erről.

Szívesen mondanék róla, Faludy Györgyöt idézve, „valami emberit”. Például szerette a csípős paprikát, és amikor Kecskemétről, ahová munkaügyben eljárt, hozott egy-egy adagot, gondosan ügyelt nemcsak a csípősségi fokozatokra, hanem a színekre is: volt nála élénksárga, haragosvörös, halványzöld, fekete és kékeslila csövecske. Kritikus észrevételeiben is csípős volt, nemritkán szigorú, sőt kíméletlen. Ezzel együtt végtelenül szeretetreméltó ember volt, hibátlan jellem és nagy formátumú lélek.

Allergiája miatt le kellett mondania a hús és a legtöbb tejtermék fogyasztásáról. Így a közös vacsoráknak a hal és a zöldség, amit ehetett, mediterrán jelleget adott. Ehhez járult az is, hogy nem vetette meg a jó bort, és szerette összekapcsolni az ítélező ízlést a fiziológiai jellegű ízleléssel. Könnyű volt megörvendeztetni őszi kirándulásból hozott gombával, többnyire nagy őzlábbal és vargányával, néha csiperke is becsúszott. Ezekből, ha találtam, annyit szedtem, hogy neki adhassam a felét. Jorge Luis Borges rövid írásait többre becsülte, mint Gabriel García Márquez regényeit. Előbbi volt a vargánya, utóbbi a nagy őzláb, a csiperke mindig más-más szerző volt.

Beszélggettünk *Az Ezeregyéjszaka meséinek* mélységes szomorúságáról, a Titus Livius nagy művében megőrződött mágikus mozzanatokról, a Saxo Grammaticus krónikájában színre lépő fikatív ősdán királyokról mint mítoszi archetípusokról, és még sorolhatnám a végtelenségig.

Igen, erről van szó. A végtelenségről. Az élet nem, de a beszélgetés folytatódik.

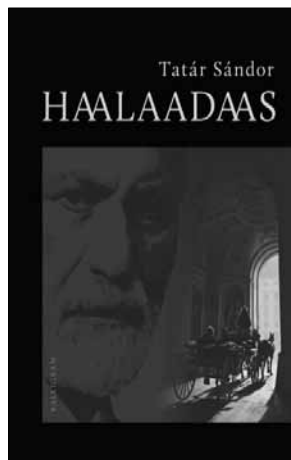
MÁS BELEHALT MÁR

Tatár Sándor: *Haalaadaas*

A tavaszi napfényben támadó belső borongás, ami messze több, mint a kedvetlenség, a motiválatlanság vagy kiégettség, és ami épp ezért nem is űzhető el egy kis pihenéssel, sétával, zenehallgatással vagy egy baráti beszélgetéssel, vagyis a depresszió, egyáltalán nem csak a művészek betegsége. Mégis tőlük tudunk a legtöbbet arról az állapotról, amikor valaki egyedülre, sötét szobára, mozdulatlanságra vágyik, de aztán épp a magánytól, a bezártságtól, a mozdulatlanságtól szenved, amikor a családtagjait sem viseli könnyen maga körül, de épp az ő megértésükre és segítségükre vár, amikor az élet szeretetét lassan kiszorítják az öngyilkos gondolatok. Az idén hatvanéves Tatár Sándor hatodik kötete kerek hatvan versben próbálja körüljárni egy éveken át tartó, rohamokkal súlyosbított depressziós életszakasz állomásait, melyek között az összeomlás, a munkaképtelenség és a különböző mániás reakciók, valamint a családdal és a családért folytatott küzdelmek mind-mind helyet kapnak. A kötet kreatív, Tatár költészetére régóta jellemző játékkal operáló címe egyszerre utal a megbetegedés és a legalább részleges kigyógyulás hosszú folyamatára, azaz az előre haladásra, illetve a hálára mindazok felé, akik segítettek túlélni azokat a mélypontokat, melyekbe sokan, köztük költőtársak is, belehaltak.

A három ciklus közül a középső beszél konkrétan „D. kisasszony” látogatásairól, az ő allegorikus árnyával való kapcsolat részleteiről, a küzdelemről, az álmatlan éjszakákról és az élőholtként átkínlódott nappalokról, a pszichiáterekről, az analízisről, a növekvő gyógyszeradagokról és az ezzel párhuzamosan kiépülő magányról. A másik két verscsoportot lehet akár az előtte és az utána állapotról hírt hozó szövegeknek is tekinteni, de azok voltaképp a betegség nélküli hétköznapokról, az akkor szokásos problémákról, az akkor is elkerülhetetlen szorongásokról, a gyakori rosszkedvről tudósítanak, benne pénzügyi, munkahelyi, családi és közéleti kérdésekkel. A rosszból jutunk el tehát a nagyon rosszba, onnan vissza a sima rosszba, aminek így mégis pozitív kicsengése van, hiszen a kötet végén szereplő versek minden gyötrelmük ellenére is az imént emlegetett felfelé haladásnak a dokumentumai, a jövő felé mutatnak, a reményt fogalmazzák meg.

A kötet súlypontja, értékadó része ezzel együtt is a középső ciklus, ott érezni a valódi, személyes érintettséget, az egzisztenciális tétet, de a nyelvi-poétikai innovációt is. Mert hogy ebben a műhelyben is akkor működik jobban a nyelv, akkor adekvátabb a forma, amikor a téma súlyosabb, a szembenézés nyíltabb. Tudjuk, Tatár egészen kiváló és méltán megbecsült műfordító, és azért az, mert hibátlan formaérzékű, remek stilisztá, aki úgy bánik a magyar nyelvvel, úgy képes formálni a versmondásokat is, ahogy csak kevesen. Nem

Kalligram Kiadó
Budapest, 2021
120 oldal, 2990 Ft

meglepő, ha a saját verseiben sem bicsaklik soha a ritmus, helyén van minden szótag, és ha vannak, eredetiek, jók a rímek is. De ez még kevés a kiemelkedő vershez. Márpedig sok Tatár-vers figyelemre méltó, néha kifejezetten egyedi, kísérletező nyelvi-formai megoldásaihoz nem kapcsolódik átélhető, érdekes, a kortárs magyar költészet diskurzusaiba jól illeszkedő téma. A kötet első és harmadik ciklusának verseiben gyakran érződik ez a fajta üresség. Mert a fecsegést, az önsajnálatot, de még a kötetvégi Lőrinc-versek kicsit lapos apai büszkeségét is kénytelen vagyok ebbe a kategóriába sorolni. Tizenöt év telt el az utolsó Tatár-kötet óta, tehát a szerző egyáltalán nem vádolható bőbeszédűséggel, túlmozgással, mégis a rutin- és az ujjgyakorlat-szerűség érződik például az *Episztémé... Na tessék!* vagy az *Also bitte!* című versekben.

Az a bizonyos tizenöt évvel ezelőtti kötet, a széles kritikai visszhangot kiérdemlő *Requiem* viszont épp azért emelkedik ki az életműből, mert nyíltan, tabusértően, fájdalomosan beszél az anya haláláról, az árvaságról, a gyász soha véget nem érő folyamatáról. A 2012-es Quasimodo-emlékdíjjal kitüntetett *Anyámnak* című versben még mindig az anya fájó hiánya volt az a többlet, ami akkor még láthatóbbá tette Tatár költészetét és az abban rejlő értékeket. Most a depresszióval folytatott küzdelem emeli meg azokat a verseket, melyekben erről van szó, és hagyja az árnyékban azokat, melyekben nem. Ezért érdemes itt inkább csak a középső, a *méjségből* (megint egy szójáték) című ciklusra fókuszálni.

A depressziós ember ezekben a versekben is elsősorban a magányosságáról beszél, már ha egyáltalán meg tud szólalni. „Most is alig kapok levegőt” – olvassuk például az *Uramisten!* (63.) első sorában, az *Ami el nem maradhat* (47.) utolsó sorában pedig arról olvasunk, ami egyetlen nap sem maradhat el: „fuldokolni fogsz”. A fojtogató érzés persze az olvasóra is átragad, és épp ezt várjuk el egy ilyen témát körüljáró verseskötettől. Az élet-erő elvesztése, a képzelt vagy valóságos démonokkal folytatott küzdelem, a beletörődés és a türelmetlenkedés különös kergetőzése, a szó szerint halálosan komoly problémák és az azokhoz kapcsolódó, néha tipográfiai ötletekkel fűszerezett nyelvi tréfák kettőssége mind-mind olyan kérdés, ami képes ezt a tapasztalatot átadni. Gyakran visszatérő motívum a barátok elvesztése is, hiszen ki szeretne egy befelé forduló, negatív, érdeklődését vesztett, néha kommunikációra is képtelen ember barátja lenni? Senki sem hallgatja szívesen a panaszt, holott a mélyen lévő ember legfeljebb önmagáról tud beszélni – feloldhatatlan konfliktus: „Ha kész meghallgatni barát, / nem öntheted rá szörnysarát / bensődnek” (*Kívülről lenne a magyarázat!? – 44.*). A depressziós ember érzéketlennek, bambának, tompának tűnik kívülről, pedig belülről, a lelkében és a testében nem is csak egyféle fájdalmat érez. „Magadra maradsz úgyis végül” – összegzi a *...lengetni az én zászlaját...* (69.), ami már nem is csak a barátokra, hanem a családra is vonatkozik. Ez a vers arra is rámutat, hogy nem csak őt hagyják egyedül, ő maga is elfordul a körülötte lévőkől. Arra, hogy miközben segítségre szorul, irtózik az esetleg segíteni próbálóktól, ahogy az emberek közelségétől, érintésétől, szavaitól is.

A versek hangulatát meghatározzák az olyan jelzők, mint a „rettenetes”, a „lidércfoltos”, a „szeszélyes, titkos gonosz” vagy a „börtönrácsos”, melyek mindegyike a nyomasztó, rideg, biztonságot nem kínáló világra utal. A kötet legnagyobb erénye, hogy több oldalról is meg tudja fogalmazni, és aztán meg tudja erősíteni ezt az érzést, és még ha nem is gondoljuk, hogy a világ ilyen lenne, azt készségesen elhiszük, hogy a beszélő ilyennek érzékeli, hogy számára ez a kizárólagos valóság. Nagyon közel van hozzá, állandóan körülötte ólálkodik a halál, és úgy tűnik, bármikor le is csaphat rá, és ezt ő néha nem bánná. A kilátástalanságot, a reményvesztettséget például az *Saját pokol. Vagy.* (82.) című hosszabb szabadvers mutatja be plasztikusan: „Hátrafelé teljesen fölösleges / sandítani, a bejárat már bezárult mögötted. / Természetesen a kijárat is zárva”. Megrendítő az ehhez közeli fohász: „Adj, hogy fiam ne lásson betegnek, / s ne váltsa szeretetét szánalom” (*Ha az Emberfia most..., 85.*).

A mélyből azonban van visszatérés. Már maguk a versek is azt jelzik, hogy legalábbis hullámzó volt ez a depresszív életszakasz, hiszen nyilvánvaló, hogy a kritikus pontokon nem születhetnek meg. A kötet egésze pedig mintegy a múltba helyezi a történetet, eltávolítja a jelentől, és egy koncentrált, nagyobb rendszereket is átlátó alkotó kezét és munkáját feltételezi, vagyis olyasvalakiét, aki túl van a nehezen. Láttuk eddig is, hogy a dráma és a komikum, a halálos komolyság és a viccelődés, a játék nagyon is együtt jár Tatár költészetében, ahogy a szerzőre nagyon jellemző, egyedi, öngúnyba hajló kijelentések, az ellenpontozást és önkorrekciót alkalmazó, kígyóként tekeredő hosszú mondatok, a költőszerep ironikus lefokozása, a szatirikus, keserű kijelentések is helyet kapnak. Nyilvánvaló szándéka, hogy ne sülyedjen bele a komolykodó, tragizáló nyelvbe, amiben az asszociatív, csapongó vagy csapongónak látszó, saját törvényszerűségei szerint alakuló versmondatok segítik. A nézőpont, az önkép, a hangnem és a képalkotás módja sokszor az egyébként meg is idézett Petri Györgyéhez van közel, de ez nem azt jelenti, hogy a két költészetet össze lehetne tévesztetni. Fontos, hogy tud a pokol mellett „pokol-wellness”-ről is beszélni (89.), hogy néha megriad, miféle „lelki sztriptíz”-re pazarolja az energiát, a „tenort és a tonert” (80.). A szójátékok azonban nem mindig sikerültek, néhol erőltetettek, máshol kínosak. Ilyen, amikor a „hobbiszakács-démon”-ról (59.) vagy az önépítkezés kapcsán a „LEGOdaadóbb igyekezet”-ről (84.) olvasunk, de nem szerencsés, túlírt ötlet a hazardírozó démonról elmélkedve a rulettasztalig és a „Boldog zseton!”-ig (71.) feszíteni a szöveget. Ám még ha ezek a csak példaként kiragadott megoldások nem is jók, a szerepüket ellátják, hiszen az oldás, az ellenpontozás, a sötétség megtörése a funkciójuk.

Sőt, mint említettem, a kötet felépítése, íve is a reményt, a továbblépés, a kiút lehetőségét alakítja ki. A kötetzáró, a tartalomjegyzék utánra tett (tehát a tartalomban nem is szereplő) jegyzetszerű kis vers egyenesen csodáról, sőt ismétlődő csodáról beszél, és ez egyértelműen a gyógyulásra, a kigyógyulásra utal. Vagyis a tenyérnyi gyógyszeradagok, a pszichológusok és a támogató közeg ellenére is csodára volt szükség ahhoz, hogy véget érjen az agonizálás időszaka. A kötet egésze afféle hálaadás a visszakapott életért. Mert ahogy a depresszióknak nincs oka, úgy a gyógyulásnak sincs receptje, ahogy a sülyedés nem kivédhető, úgy az emelkedés sem kényszeríthető – a versek épp a tehetetlenségről, a betegséggel szembeni kiszolgáltatottságról beszélnek a legtöbbit. Aztán az *An die Hinterweltler* (38.) már az önbecsülésről és a köszönetről: „Amíg nem érzed, Barátom, a hálát, / pusztán azért, hogy itt lehetsz, / odaát sem készítenek külön szállást / neked a morcos istenek”. Talán azok helyett is, akik még vagy már nem tudnak megszólalni, nem tudnak sem önmagukról, sem a betegsükről beszélni, nem tudnak már senkinek semmiért köszönetet mondani. Tatár Sándor a maga néhol egészen olvasmányos, pergő, máshol elnyújtott, kerülőutakon járó, mellékes, lényegtelennek látszó részleteken lovagoló verseiben megteszi. És ezzel megteszi tétjeit is.

A FORRADALOM SZERELMESEI

Szilasi László: Tavaszi hadjárat

Szilasi László legújabb könyve nem könnyű olvasmány. Lehet, de talán nem érdemes gyorsan olvasni, ugyanis annyi témát dolgoz fel olyan összetett módon, hogy az olvasó könnyen megfoszthatja magát egy-egy jelentésrétegtől. Vélhetően persze ez is a játék része: a *Tavaszi hadjárat* olvasható könnyed(ebb) történelmi és/vagy szerelmes regényként is. Ez az olvasat azonban számtalan hiányérzetet és kérdőjelet hagy(na) a befogadóban: miért két kisregény, miért nem egy nagy történelmi regény? Ha történelmi regény, miért hiányzik belőle a cselekményt szervező legfontosabb esemény, az 1848-as forradalom? Mi szükség van a különböző szövegbetoldásokra, idézetekre?

Szilasi kötetében nem válaszokat érdemes keresni, sokkal inkább kérdéseket. Ezzel a stratégiával válnak körüljárhatóvá az olyan nagyszabású témák, mint a haza, a nemzet, az identitás vagy a szerelem mibenléte. A két kisregény ezeknek a fogalmaknak az állandó lebontásával és újra összeillesztésével játszik – a szövegek legfőbb jellemzője a hiány, a helyettesíthetőség és az át- vagy felülírás lehetőségeinek felmutatása, a valóság és a fikció összemosása.

A *Tavaszi hadjárat* alcíme – *Szerelmes magyarok a XIX. századból* – határozottan kijelöli a fókusz: szerelem és magyarság, mindez a XIX. század kontextusában. A magyarság aztán felbonthatóvá válik hazára, identitásra és nemzetre – a két kisregény szereplői ezt keresik egész életükön át, miközben mindent egyszerre felülír és megmagyaráz a szerelem.

Az első kisregény helyszíne és szereplői egyaránt valamifajta végállapotot képviselnek: Szakmári Ádám és Ágota a rodostói bujdosók utolsó leszármazottai, akiknek a gyökerei határokat átszelve nyúlnak vissza Magyarorszáig, annak ellenére, hogy származásuk alapján nem magyarok. A történet szerint azért indulnak vissza Magyarországra, hogy megtalálják magyarságukat, pontosabban „visszatanuljanak” abba. A főszereplők identitásának mozaikosságát, az elemek felcserélhetőségét emeli ki a kisregény címe is, mely a Rodostó szó Bercsényi Miklóstól származó híres anagrammája – *Ostorod*. Valójában mintha az egész történet az anagramma logikája szerint működne: a narratívába „kényszerített” történelem megváltozott ok-okozati összefüggései képesek új értelmet nyerni, valahol a valóság és a fikció határán.

Szakmári Ádám gyerekként Mikes Kelemen leveleiből tanul írni-olvasni, ám a történet szerint a tanulás során bele is nyúl Mikes szövegeibe. Annyira zavarja ugyanis a szerelmes szál hiánya, hogy beleír egyet. A levelekben szereplő kis Zsuzsi eszerint Ádám szerelme, Ágota. A levelek ezekkel a betoldásokkal kerülnek nyomtatásba, tehát Mikes története

Magvető Kiadó
Budapest, 2021
336 oldal, 4299 Ft

így öröklődik tovább. Évek múlva az *Ostorod* két főszereplője hasonló módon kerül kapcsolatba egy másik, a magyar nemzeti identitás szempontjából jelentős történettel – Ádám és Ágota a Pilvax kávéház rendszeres vendégeiként kívülállóként ugyan, de nyomon követik az események alakulását. A két fiktív szereplő tehát beleíródik az egyik (ha nem a) legfontosabb identitásképző történetünkbe, olyannyira, hogy Ágota idős kora ellenére meglehetősen intim kapcsolatba is kerül Lisznyai Kálmánnal. Ennek a szerelmi együttlétnek a leírása jól példázza az egész kötetre jellemző eklektikusságot: a végig nagyon szigorúan tagolt fejezetek és bekezdések között egymást váltják a tényyszerű leírások, a tudományos ismeretterjesztő szövegekre emlékeztető betoldások, a szépirodalmi idézetek, receptek (!) és a szoftpornó határát súroló (nemegyszer tömeges) szexjelenetek. Az ezekből a váltásokból fakadó feszültséget sok helyen a jól adagolt humor oldja fel, ami a sokszor képtelennek ható epizódokat az abszurditásig fokozza.

Mikes levelei azért is fontosak, mert Ádám életében az emlékezés egyik korai, fontos forrásai. Az otthonról elszakadt bujdosók számára az emlékezés esszenciális, az újra és újra elmesélt, generációról generációra továbbadott történetek a létezésük alapjait jelentik: „A mesélők hittek az újramesélés erejében. Hittek abban, hogy a részletezés mindent megold. Néha új történeteket alkot” (42.). Ádám Ágota mellett ezeket az emlékeket keresi Magyarországon, hisz az emlékezés helyeinek teremtv erejében. Hóse Béri Balogh Ádám, aki az első győztes lovasrohamot vezette a győrvári csatában. Róla akar megtudni mindent, alakjára úgy tekint, mint aki magába foglalja a magyarság összes fontos aspektusát – minél többet tud meg róla, annál közelebb kerülhet saját magyarságához is. Ezen a ponton a főszereplők még történetként, elbeszélhető események egymásutánjaként értelmezik a nemzet és az identitás fogalmát: „Másodsorban azért [jöttem vissza Magyarországra], hogy visszatanuljam magam a magyarságomba. Úgy gondoltam, ha beletanulok Béri Balogh Ádámba [...], akkor elkezdődik ez a folyamat. Hol született. Hol halt meg. Közte mi történt. Ezt akartam tudni” (48.).

Ádám és Ágota számára a nemzet képlékeny fogalom, a valahova tartozás elérhetetlennek tűnő ábrándja. Magyarországi életük során is állandóan keresik az azonosulási pontokat, szinte mindig sikertelenül. A XIX. század változó nemzetfogalmai mindig reményteljesen kecségetetik őket, de végül minden meghatározás, kategória kiveti őket magából, vagy legalábbis állandóan a periférián tartja őket. Arra a felismerésre kell jutniuk, hogy a hagyományok vagy az eredetek közössége nem képes egybefogni egy nemzetet, sokkal inkább a nyelv, az étkezés vagy az öltözködés: „Ülsz egyedül a Márvány-tenger partján, és arra kell rájössz, hogy az államok, a hagyományok és az eredetek fölött a ruhád, az étkezésed és a nyelved rendje adja a magyarságodat” (101.). A nacionalizmus végül a nyelvi meghatározottság felől veti ki őket magából, hiszen anyanyelvük szerint „ők törökök voltak és görögök, örmények és zsidók” (121.).

Ádám és Ágota leélnék úgy egy életet, hogy nem találjanak hazára Magyarországon, a kisregény végén hazautaznak Rodostóba. Az utazás toposza erőteljesen meghatározza az egész kötetet, a szereplők többször megteszik ugyanazokat az utakat oda-vissza, a jobb megértés, az újraélés reményében.

Szilasi *Kortárs Online*-on megjelent műhelynaplójából¹ tudható, hogy a második kisregény, a *Koppantyú lovagjai* készült el előbb. Ez a történet jóval lendületesebb, cselekményesebb. Több szereplőt mozgat, összetettebb viszonyrendszerben. Ennek ellenére a két szöveg összetartozása megkérdőjelezhetetlen: számos motívum, kérdésselvetés köti őket össze. Paradox módon a legfontosabb kapocs azonban az az időbeli hiány, ami szétválasztja a két történetet, vagyis a meg nem írt forradalom. Az *Ostorod* ennek kitörésekor zárul, míg a *Koppantyú lovagjai* már a leverése után játszódik. Ez a két kerettörténet közé

¹ Mégiscsak elmondja – Szilasi László a Tavasz hadjárat című regényének keletkezéséről: <https://www.kortaronline.hu/aktual/szilasi-laszlo-tavaszi-hadjarat.html>

ékelt radikális elhallgatás egyszerre hívja fel a figyelmet a történelem elbeszélhetetlenségére, átkeretezhetőségére, illetve az egyénre és a közösségre tett hatásaiban, jelentőségében tetten érhető különbségekre.

Mindkét kisregény narrációjában fontos szerepet kap az omnipotens elbeszélő, de jelenléte eltérő mértékű. Míg az *Ostorodban* teret enged a két főszereplő egyes szám első személyű megszólalásainak is, addig a *Koppantyú lovagjaiban* a szerelmi négyyszög tagjait végig az ő szemén keresztül látjuk.

A második regényben a fejezetek nem lineárisan viszik előre a cselekményt, hiszen a négy főszereplő történetét mesélik el külön-külön. Mindegyikük életében meghatározó pillanat megismerkedésük, majd szövevényes kapcsolatuk, mely a levert forradalom árnyékában bontakozik ki. Az artikulált, meglehetősen aprólékossággal kidolgozott történelmi háttér a Tisza szabályozása, amihez az összes szereplő kapcsolódik valamilyen módon. Számtalan szövegrész foglalkozik a szabályozás elméleti és gyakorlati kérdéseivel, egyes eszközök részletes leírásával, eredetével. Ez az országos szintű munkálat, átrendeződés a hősök életét is alapvetően befolyásolja – megismerkedésük oka és helyszíne is a sáros, tapadós, medréből kikényszerített folyó. Tarpai Ábel és Uzémer Márton a forradalom után a folyó szabályozásán dolgoznak, az alak- és nemváltó Bányai-Lebstück Máriát delejesen vonzza ez a természettel szembeszegülő erőfeszítés, Teasdale Márta családja pedig Széchenyi hívására érkezik Magyarországra, hogy idővel részt vegyenek a szabályozás kivitelezésében is.

A négy nagy fejezet az ő történetüket beszéli el, az egész kötetre jellemző játékosággal és az *Ostorodhoz* képest még több humorral. A történetek ugyanis folyamatosan megkérdőjelezik, felülírják egymást, ezzel is hangsúlyozva az egybefüggő, nagy elbeszélések lehetetlenségét. Ez a legélesebben talán akkor válik láthatóvá (persze kizárólag a narrátor mindentudó szempontjából szemlélve), amikor Márton és Ábel találkoznak, és Ábel elmondja történetét barátjának, kifejezetten azzal a céllal, hogy ő maga megértse, mi történt vele: „El kellett az egészét mondania valakinek. El kellett mondania az egész történetet. Más talán megérti. És akkor talán ő is megértene” (247.). Márton azonban nem érti meg a történetet, nem tudja összerakni az egyes epizódokat, nem látja – nem láthatja – az összefüggéseket: „Nem, Márton nem értette meg. [...] Márton nem tudta beilleszteni az ő történetét a magáéba, s így nem tudta megérteni az övét” (uo.). Ugyanerre az esetre visszagondolva Ábel érzi, hogy a megértés nem lehet teljes a befogadó részéről, sőt fel is adja ezt a reményét, belátva, hogy a mindenkori értelmező nem befolyásolható: „Ábel tényleg csak keveset mesélt az életéről Uzémernek. Még csak történetbe sem állította az eseményeket. [...] De ő mégis azt gondolta, hogy a történet vagy a történet hiánya épp a másik befolyásolhatatlan elsajátításában válik egésszé. [...] Hogyan tudná elérni, hogy úgy olvasson, ahogy a beszélő akarja? Nem lehet elintézni” (289.).

Ezt az egy elmondhatatlan történetet – a négy szereplő életének történetét – meséli el a *Koppantyú lovagjai*. A szerkezetileg nagyon pontosan felépített regényben kissé zavaró a negyedik fejezet váratlansága, hiszen az olvasó az eddigi logika alapján az eredeti szerelmi négyyszög negyedik tagjára, Erzsire számít, azonban ezt a logikát megtörve egy új szereplő jelenik meg egy teljes fejezet főszereplőjeként. Teasdale Márta bevonása a haza és a nyelv összefüggéseinek egy újabb szintjét teszi lehetővé. A könyv utolsó lapjain Márta hagymázás állapotban, a halál küszöbén a nyelvbe kapaszkodva próbál életben maradni. Szómagyarázatok, szójátékok járnak a fejében, ahogy hagyja el az élet, úgy vonódik ki a nyelv is a szintaktikai szabályok alól. Új, képtelen szóösszetételeket alkot, majd a lorem ipsum jár a fejében – az értelem nélküli szöveg, mely bárhova behelyettesíthető. Utolsó óráiban az ábécé összes betűjének felhasználásával alkot mondatokat, jelzős szerkezeteket. Ahogy a Rodostó szó anagrammája, úgy az „árvíztűrő tükörfúrógép” is az átrendezhetőségre, az egyetlen, kizárólagos jelentés lehetetlenségére mutat rá.

A *Tavaszi hadjárat* nagyon sűrű, rendkívül összetett kötet, amely egyszerre épít fel és bont le olyan alapvető(nek tűnő) fogalmakat, mint haza vagy nemzet. A legnagyobb vállalása talán mégsem ez a gesztus, sokkal inkább, ahogyan végrehajtja azt. A kortárs irodalmi mezőnyt elsősorban a traumák alakítják, a szereplők legtöbbször a múltban szerzett sérüléseiken keresztül válnak érthetővé, azokon keresztül lehet velük azonosulni, Szilasi alakjai azonban elsősorban szerelmes emberek. Szerelmességük, szenvedélyességük alakítja életüket, írja felül, változtatja meg identitásukat, magyarságukat, úzi őket új hazába. Így válik elbeszélhetővé a történelem az egyes ember nézőpontjából.

HOGYAN ÍRJUK ÚJRA AZT, AMIT TUDUNK AZ IRODALOMTÖRTÉNETRŐL?

Milbacher Róbert: Legendahántás. 50+1 tévhit a magyar irodalomban

Legendahántás – szól kedvesen, szelíden, csábítóan és rejtélyesen Milbacher Róbert irodalomtörténeti könyvének (hivatalosan akár: tanulmánygyűjteményének) címe, a híres, legendás és titokzatos Arany-ballada címére utalván (*Tengeri-hántás*), s valóban, a könyv, akár mint a megidézett ballada főszereplő-mesélője, történeteket mond el, titkokat idéz fel, titkokat hagy meg titkoknak, rejtélyeket old meg s további rejtélyekre utal: kollokvialis beszélgetésben értekezik az irodalom kicsiny és nagy történéseiről (mintha a mesemondó tudós pásztortúze mellett ott ülne érdeklődő hallgatóságának, hallgatóinak kíváncsi közönsége), s balladisztikusan egyszerre mindent akaró és elliptikus fejtegetéseiből a magyar irodalomnak (azaz a 19. századi magyar irodalomnak) töredékeiben is impozáns és felkavaró víziója bontakozik ki. Akár úgy, mint a megidézett ballada csodálatos utolsó soraiban: „Magasan a levegőben / Repül egy nagy lepedő fenn: / Azon ülve muzsikálnak, / *Furulyáznak*, eltűnőben”.

Mert nem így vagyunk-e mindnyájan, a régebbi irodalom iránt még érdeklődők: mint-ha az irodalom a fejünk felett, magasan repülne, s a régi szerzők és a régi művek furulyaszava csak eltűnőben hallatszanék számunkra?

Milbacher, a legszigorúbban vett komoly szaktudósok egyike ismeretterjesztő könyvet írt szakmájáról, a 19. századi magyar irodalomról, s barátságos, mindennapi, időnként könnyed nyelven adja át tudományos meggyőződését, új felfedezéseit, vitáját a régebbi s mai szakirodalommal – úgy beszél, hogy elgondolásait azok is megértsék, s esetleg továbbgondolják, akik egyébként nem szoktak elmélyedni a szakirodalom fejtegetéseiben. Műfajválasztása nagyon komolyan megfontolandó – gesztusában ugyanis nyilvánvalóvá válik: hányféleképpen él is a magyar irodalom s története a magyar közvélekedésben. A szaktudomány ugyanis többnyire elfelejtkezik arról az egyébként nyilvánvaló tényről, hogy az irodalom történeti értelmezésével nemcsak a tudósok foglalkoznak, de a magyar művelődési hagyományok alapján, továbbá a mára már több mint másfél évszázados kötelező iskolai irodalomtörténet-oktatás következményeként az úgynevezett művelt középosztály is (amely, oly sok viszontagság után is, valamilyen módon még ma is létezik és működik), s ez a „nem-szakmai” vélekedés-halmaz rengeteg tudással, tudás-törmeléssel s legendával él, s hatása a közgondolkodásra, az irodalom társadalmi megítélésére, az irodalmi példák és példaképek kijelölésére megszakíthatatlanul érvényesül. A szélesebb értelemben vett olvasóközönség tiszteletre és elismerésre méltó módon érdeklődik az örökölt,

*Magvető Kiadó
Budapest, 2021
336 oldal, 4999 Ft*

az általa megtanult irodalom külső és belső viszonyai iránt – ám e viszonyokat, szinte magától értetődő módon, legendásítja is: az irodalomról (kivált a régebbi irodalomról) való közbeszéd állandóan mítikus figurákban és alakzatokban (is) gondolkodik, s miközben e legendákkal, úgy véli, közelebb hozza magához az irodalom lényegét, rögtön el is távolítja azt: a szövegek újraolvasása helyett (vagy mellett) megelegszik a róluk szóló történetek szép és emelkedett mesélésével.

Hajdanában, a 19. században, amikor megszületett ama nagy teória, mely szerint a nagybetűvel írott Nemzet az irodalom által született meg, az irodalom által affirmálja s teljesíti ki (be) magát, s az irodalom funkciója abból eredeztethető vagy arra szűkíthető, hogy a Nemzet fennmaradását biztosítja (amely teória a 19. század végére államideológiává vált, s – elsősorban az iskolai oktatás révén – a társadalmi-ideológiai manipuláció legfőbb eszközévé emelkedett), az irodalom fontossága a mai viszonyokhoz képest elképesztő nagyságban nyilvánult meg, társadalmi elismertsége és tisztelete hatalmas volt – s olvasottsága is nagyon széles tömegeket ért el (erre épült rá a szocializmus korszakában az irodalomnak az a beállítása, mintha ő lenne a társadalmi haladás legfőbb, legderekbabb hordozója). Az irodalmat becsülték, s ezért megbecsülték és nagyra tartották az írókat, s megbecsülték az irodalomtörténetet is, amely az íróknak „ércnél maradandóbb” emléket állított: a nagy, tisztelendő írók-költők szobrai előbb irodalomtörténesek által megszerkesztett életrajzaikban, műveiknek méltatásában rajzolódtak ki, s csak ezek után kerültek valóban köztéri szobrok formájában a nyilvánosság elé. Az irodalomtörténet tudománya pedig – a nagy ideológia nevében – elsősorban példaképeket keresett, talált és alkotott meg az irodalom sokszínű és nem mindig egyértelmű anyaghalmazából: tanulságos és példázatos történeteket szerkesztett meg az írók szagatott és viszontagságos életéből (sokszor nem könnyű mesterkedések révén), s a műveket is hozzáidomította (annyira, amennyire engedték magukat) a példázatos olvasás igényeihez. Ha nagyon durván hangzik is, de alighanem kimondható: az irodalom azáltal vált az iskolákban első, legfontosabb tantárggyá, hogy az irodalmat nem olvasandó és élvezendő irodalomként, hanem tantárgyként kezelték, nem olvasásra biztattak, hanem meghatározták, mit is kell tudni és mondani az irodalom kapcsán. Aminek hatásával ma is, mindnyájan és mindennap szembeszélünk: az irodalomról való közbeszéd hatalmas, túlnyomó részét nem az irodalmi tapasztalat határozza meg, hanem a megtanult, másfél évszázada uralkodó interpretációs hagyomány; nem arra emlékszünk, mit is olvastunk (hisz oly ritkán olvassuk újra az iskolai tananyag régebbi irodalmát), hanem arra, mit mondtak nekünk róla, s nem is sejtjük, hogy amit a mi (mostani) tanárunk mondott, azt száz évvel ezelőtt fogalmazták meg az akkori tananyag számára. Ami a mai magyar irodalmi közbeszédben a régiségről él, alighanem csak úgy nevezhető: „versunkenes Kulturgut”, azaz a hajdani „magas” kultúrának lesüllyedt javai: töredékei a régi nagy narratíváknak, a régi nagy koncepció hitelesítő ereje nélkül (hisz mind a nagy koncepció, mind hitelessége rég elpárolgott), a nagy példaképek életrajzi darabjainak fel-felbukkanó különössége és érdekessége (az életrajz és az élet egészének felidézése vagy értelmezése nélkül), a hatásos művek hatásmechanizmusára való rácsodálkozás (a lassú újraolvasás és tüzetes szövegelemzés igénye nélkül). A hagyományos irodalomtörténeti tananyag egységesnek képzeltei el az irodalmat (a változatokat is megpróbálja homogenezálni), az írókat pedig (erkölcsi és történelmi példaképeinket) törhetetlennek és hibátlannak állítja be (legfeljebb némi magánéleti anomáliát engedélyez), s jellemrajzukat a mindennapi lélektan alapján konstruálja meg; a szövegértelmezést viszont többnyire tanulság-elvű didaktikával oldja meg – a nagy narratívák kategóriái a széles közönség szájhagyományában kényszerűen közhelyessé válnak. Ami így az irodalomtörténetből a közérdeklődés számára megmarad, az tulajdonképpen az írók figuráinak érdekessége és furcsasága, cselekedeteiknek közvetlen megmagyarázhatósága vagy megmagyarázhatatlansága – vagyis különöségeiknek legendásíthatósága.

Ez a tananyag-szemlélet aztán persze lépten-nyomon beleakad mind a történeti tapasztalatba, mind a történeti elbeszélések kiküszöbölhetetlen sokféleségébe, továbbá a szövegek sokértelműségébe (amit semmiféle didaxis nem képes tökéletesen feloldani) – ezért az irodalmi nagyközönség, miközben megtanulja a tananyag sematikáját (és adathalmazát), folyamatosan bizalmatlanságát is fejezi ki e szemlélet mechanikusságát illetően, s nem ad hitelt a szakirodalom állításainak és következtetéseinek (legjobb példa erre a Petőfi-filológia esete: egyrészt közhelyszámba megy, hogy Petőfiről a szakirodalom buzgósága révén már *mindent* lehet tudni, másrészt azonban a széles közvélekedés Petőfiről a szó szoros értelmében *semmit* nem hisz el, akár a születést, akár a halált, akár a szerelmet, politikai szerepeket illetően); s jobb híján legendagyártásba, mitikus nagyságrendek vizionálásába, titkos kapcsolatrendszerek és összeesküvések feltételezésébe szalad bele – vagy menekül.

S mivel a nagyközönség természetesen nem olvassa a kurrens szakirodalmat (amely pedig, kivált az utolsó negyedszázadban, rendkívül impozáns módszertani és anyagfeldolgozási, elemzési átalakulások seregén ment keresztül), megteremnek és megmaradnak a legendák, a tévedések; az anekdoták hiteles továbbadása, a tananyagban megmagyarázatlan kérdések újra s újra felülírása a szakirodalom *alatt* komoly nagyságrendű tenyészet növesztett ki, amelynek terjedtségét és jelentőségét aligha lehet majd bármikor is felmérni. Csak két olyan furcsa példát idéznék ide, amelyek nincsenek benne Milbacher könyvében. Egyrészt elterjedt vélekedés, hogy Petőfi nem apjának, Petrovics Istvánnak, hanem a mészárszéken dolgozó legénynek a fia, s az atya ezért fattyúnak tartotta Sándort, verte – emiatt lett oly szaggatott Petőfinek lelke, s ezért (daczból) lett forradalmár. Másrészt terjed az interneten egy részletes verselemzés Arany *Tetenre hívás* című balladájáról, mely szerint a nehezen kibogozható probléma megfejtése csillagászati összefüggések felismerése révén megoldható: Kund Abigél az öreg Bárczi úrnak a lánya balkézről, ezért ellenzi a fia és a leány közti kapcsolatot (szövegelemzés: Kund Abigél felkiáltása: „megöli magát”, nem a fiatal Benőre vonatkozik, hanem az öregúr: Benő, úgymond, meg akarta ölni „magát” [= önt!]). Hasonló rejtélyeket és legendákat rendre lehetne még sorolni – javarészt az ilyenek tartják még életben a régebbi irodalom iránti közérdeklődést.

Milbacher cikkei épp e legendásíthatósággal foglalkoznak – ő nem helyteleníti a legendagyártást, csak azt kívánja megvilágítani, milyen elemekből épülnek fel a legendás és rejtélyesnek tűnő elképzelések; türelmes felvilágosító módjára lehántja a közvélekedésnek kitüremkedéseit, s megrendítően széles szakirodalmi tájékozottságát mozgósítva rámutat arra, honnan is erednek a legendák elemei. Könyvének egyik legnagyobb tanulsága épp az, hogy a legendák nagyon nagy része a 19. századi irodalomtörténet-írás ötleteit használja fel vagy hasznosítja újra – amit a régi irodalomtörténet egyszer kimondott vagy megírt (tényt, vélekedést, következtetést, jellemzést, pletykát, rágalmat), annak, úgy látszik, máig ható következményei lettek; az egyes állítások (mondatok) elhagyták régi, nagy narratív kontextusukat, szabadjárá engedetten elkezdtek kóborolni, s hol így, hol úgy új történeté álltak össze (s így ki tudják elégíteni a nagyközönség giccis iránti igényét is). A lehántás azonban sajnos nem úgy működik, mint a tengerihántás, ahol a csuhé lebontása után magvas csövek kerülnek kezünkbe – itt éppen az figyelhető meg, hogy ha lehántjuk az irodalomtörténet lerakódott (lesüllyedt) rétegeit, nem a dolog „lényege” (azaz a kukoricacső) marad a kezünkben, hanem az irodalom kultikus szemléletének mitikus, egyszerre magasztos és egyszerre pletykaéhes váza, amelyre – Milbacher teljesítménye mutatja, *újra* kell, kellene felrakni a megtisztított szakirodalom óvó burkát. Milbacher munkája azért különösen figyelemre méltó, mert ma több más ilyen „lehántó” irodalomtörténeti próbálkozás is előállt (a sok felületes internetes blog és podcast mellett): Nyáry Krisztián tollából az írói életrajzok és magánéleti kapcsolatok (szakirodalmilag többnyire korrekten) bulvárosított újranepszerűsítése született meg nagy közönségsikerral, Háy János nagy ösz-

szefoglalásában pedig a korlátlan szépirói önkény nevében dobja ki a szakirodalmat az írói szabad vélekedések hol elmés, hol gyarló áradatából. Ezekkel szemben azonban Milbacher mérvadó bölcsességgel lép fel – elismerve, sőt kinyilvánítva a régebbi szakirodalom korhoz kötött gyarlóságait nem denuncálja a régi szemléletet, hanem újraolvassa, s minden igazságot és tévedést vagy koholmányt felülbíralva építi ki a maga vélekedéseit. E kettős gesztusrendszer, ugyanúgy, mint a szerző „tisztán” tudományos értekezéseiben, nagyon komoly eredményeket hoz – s remélhetőleg felvilágosító, ismeretterjesztő tanítása eléri majd a közvélekedésnek is bizonyos csoportjait...

Milbacher remekül népszerűsíti tudományos kutatásainak kitűnő találmányait, s ezáltal új interpretációs kontextusok felé is nyit vagy javaslatot tesz (megtalálja *A vén cigány* rejtélyes „malom a pokolban” frázisának lehetséges forrását; a *Szózat* keletkezéstörténetébe lehetőségként beapplikálja a nagyon tisztelt Kölcsey Ferenc szemére, azaz félszemére való esetleges utalást; *A walesi bárdok* „pártos honfivér” kitételét úgy értelmezi, mint a király megérkezése előtti polgárháborúra való allúziót; Toldi hősi figurájának átértelmezése a grobián típusú nagytermészetű fickó irányába az egész trilógia megközelítésének átírását is szolgálja). Impozáns és aktuális a *Hymnus* leírása oly szempontból, hogy a mű a keletkezésekor nem nemzeti imádságként funkcionált (érdemes lett volna ideírni, hogy 1847-ben egy gimnáziumi irodalmi szöveggyűjtemény már vagy még Kölcsey költeményének paródiáját is beengedte az akkori tananyagba – nagyon hasonlóan ahhoz, ahogy Arany János is megpróbálkozott a *Szózat* parodizálásával; sőt talán az is idefért volna, hogy a nagy népszerűsége szert tett *Boldogasszony anyánk* „nemzeti imádsága” is a nacionalista giccs hatására változtatta meg az eredeti „romlott hazánk” kitételét „édes hazánk”-ra...). A könyv kitűnően számol be a régi szakirodalom ideologikus-manipulatív torzításairól, vagyis arról, hogyan is simították el a nagy példákra sóvárgó életrajz-írók és szövegmagyarázók az anyagnak oda nem illő kiszögelléseit, az érintett figurák esetleges „hibáit” – felvilágosító attitűdjének alighanem ez a legizgalmasabb gesztusa.

Példaként említeném Petőfi szlovák származásának kérdését: bár mindenki megemlíti, régen is, most is, hogy Petőfi szlovák környezetbe született bele – ám hatalmas erőfeszítések történtek arra, hogy Petőfi szlovák anyanyelviségét mint a legnagyobb magyar költőhöz nem illeszthető jellegzetességet elhallgassák (nyilván annak is ellensúlyozására, hogy szlovák részről nem egy kísérlet történt Petőfi szlovakizálására is). Egy e könyvben nem említett jeles példát hoznék: Illyés Gyula, akinek Petőfi-könyve beláthatatlan hatást gyakorolt a 20. századi Petőfi-recepcióra (még egy pszichoanalitikus tanulmány is kétségbevonhatatlan forrásként hivatkozik rá), egyértelműen azt sugallja, hogy Petőfi magyarul kezdett beszélni („A drága Hrúz Mária, a kedves hajdani kis cselédlány ... mosolyogva s óvatosan adja fia szájába a magyar szavakat”) – holott nyilván az ő számára sem lehetett valószínű, hogy a magyarul rosszul beszélő anya nem a maga szlovák anyanyelvén neve-li kisfiát...; vagy máshol Illyés regényéből: „Véletlen leplezi le, hogy a szláv nyelvekben is otthonos” – Illyés nem meri kimondani, hogy Petőfi, egyszerűen szólván, tudott tótul). S ehhez még akár azt is hozzátehetjük: a Petőfi-filológia mindmáig nem vette észre az *István öcsémhez* című vers különös megszólítását („Pistikám” – a konvencionális magyar „Pistikém” helyett), amely nem-magyaros illeszkedési rendjével alighanem arra utal, hogy a család familiáris nyelvhasználata nem nélkülözte a szlovák jelenlétet és hatást.

Vagy ugyanilyen erős kérdésfelvetéssel Arany János szerepvállalásainak heroizálásával kapcsolatban is: Milbacher részletesen átnézi, hogy a zsarnokkal szembeszálló poéta ideálfigurája mögött mennyi mindennapi alkalmazkodás is kellett hogy rejtőzködjön, akár lélektanilag, akár politikai kompromisszumkeresés okán (amivel a régi szakirodalom nem tudott mit kezdeni) – hiszen *A walesi bárdok* költőjével szemben csak-csak megfogalmazódtak akkoriban olyan (nagyon túlzó és igazságtalan) vádak és rágalmak is, melyek oly keserű verset csiholtak ki Arany tollából („Székács, Arany, Szilassy / S hazánk

több ily pimaszi / Keresztekért akarnak / Sírt ázni a magyarnak!”), melyek feltételezik, hogy az ily megítélés akkoriban nem volt teljesen ismeretlen vagy hatástalan.

S ugyanígy kiemelendő Milbacher lassú, minden kicsiny elemre kiterjedően figyelmes szövegolvasási gyakorlata, s sok megfontolandó javaslata a klasszikus szövegek újra-interpretálására – amely mögött az a (mindnyájunk részéről megélt) tapasztalat rejlik: a nagyközönség bizony nem a szövegeket olvassa (legfeljebb annyira, hogy beismeri, nemigen érti az összefüggéseket), hanem a százötven év alatt kikristályosodott magyarító hagyományt. Kiváltképpen fontos ez az Arany-balladák olvasatát illetően – hiszen e balladákról már Arany életében elmondták, hogy didaktikai szempontból rettenetes problémát jelentenek: egyszerű olvasással a *Vörös Rébék* vagy az *V. László* szövegének „cselekménye” bizony kibogozhatatlan (holott egy balladának történetét csak-csak el kellene tudni mondani) – ezért számtalan kommentárt kellett is írni hozzá az iskolák számára; az pedig akkoriban nem – s sok-sok esetben ma sem – merült fel, hogy e balladákat *nem* történet-elbeszélésük alapján kellene értelmeznünk, hanem kifejezés-módjuk állandóan fel-felbukkanó szövegszerű ambiguitására kellene figyelnünk (hátha ezekben rejlik a nagy titok).

De persze nem hallgatható el, hogy Milbacher néha – újszerű interpretációt keresván és javasolván – erős túlzásokba is esik: mintha afelé vonzódna, hogy az általa felvázolt irodalmi folyamatokban elsősorban a feszültségeket, az írók közötti konfliktusokat preferálja (túlzásnak látom azt a feltételezést, miszerint Arany „megtagadta” volna a *Toldit* – hiszen 1848-ban rögtön megírta a folytatást, a *Toldi estéjét*, ha persze más szemlélettel is). Teljesen igaza van akkor, amikor a Petőfi–Vörösmarty viszályt részletesen leírja, s Petőfi politikai gesztusában az irodalmi vezérszerep-váltás igényét is felcsillantja; de szerintem túlfeszíti a Petőfi–Arany közötti viszony (elemeiben persze elfogadhatóan rögzített) kontroverziáját, s elsősorban a kettejük közötti ellentétet vagy különbséget hangsúlyozza – említés nélkül hagyván, hogy Arany élete végéig a leghűségesebben őrizte Petőfi emlékét, s levelezésüket (amelyben valóban vannak összeütközések is – az elragadtatott bajtársiaság és pajkos testvériség mellett!) a maga életében nem hozta nyilvánosságra (holott a kiegyezés után erre már lett volna kereslet); helyesen és érzékenyen tárgyalja Milbacher a nagyon érzékeny Petőfi–Jókai viszonyt és konfliktust is, de szerintem megengedhetetlen túlzással él, mikor Jókai „bosszúját” emlegeti – hiszen Jókai is megőrizte élete végéig szakitásuknak titkát, s számtalan értékelő emlékezésében kizárólag a pozitívumokat emelte ki, s oroszlánrészt vállalt a Petőfi-kultusz korai kiépítésében. Az pedig, hogy Jókai a koltói nyaralás közben megesett kis erotikus félrelépést a fiatal cigánylánnyal nyilvánosságra hozta, a korabeli megítélés szerint semmi dehonesztálót nem tartalmazott, tehát „bosszúnak” sehogy sem tekinthető – sokkal inkább a Jókai által az ötvenes években már nagyon nem szeretett Szendrey Júlia felé intézett, kicsit ízléstelen, csapás volt (az esetnek egyébként máig tartó továbbélése is megfigyelhető: született már dráma is Pila Anikóról – s Koltón máig él annak legendája, mennyire rajongott is a hölgy a zseniális költő iránt). Stb.

Mindez azonban befér Milbacher kedélyes és friss irányába – az ismeretterjesztés és legenda-hántás szándéka szinte magától értetődő módon hozza magával a könnyed hangütést (amely azonban nem adja fel az ellenőrizhető állítások szigorú igényét), s a frivol kiszólásokat – amelyek nemcsak arra utalnak, hogy akkor is működik Milbacher pompás humora, ha a magasztos irodalomtörténeteket olvassa, hanem arra is buzdítanak, hogy mai olvasóként olvassuk úgy a régi szövegeket (szépirodalmat, költészetet – és irodalomtudományt), hogy feltételezzük: az írói és tudósi nagyság és komolyan vehetőség nem zárja ki annak megengedését, hogy ők, az írók és tudósok is, nagyság ide vagy oda, ugyanolyan „normális” emberek voltak, mint mi, s működésükben a nagyság és jelentőségtelenség nem mindig választható el a magánemberi, irodalmi szerepből következő, sőt a művekben is fellelhető és felmutatható gyarlóságtól. Talán nem mindenkinek fog tetszeni Milbacher nyers kitétele, miszerint Greguss Ágost esztétika-professzor máig sokszor

felidézett ballada-meghatározása („a ballada = tragédia dalban elbeszélve”) „tisztá hülyeség” – de ha belegondolunk, szaktudományunk magas ormairól, ha más nyelvezettel is, a mai irodalomtudósok többsége ezt gondolja, s ezt mondja ki.

Milbacher irodalomszemléletének legizgalmasabb (s egyben legproblematisabb) mozzanata alighanem abban ragadható meg, hogy igen nagy mértékben vonzódik az alternatív irodalomtörténet-írás iránt – rendre arra kérdez rá: mi történhetett volna, ha az irodalom története mozgása nem abban az irányban halad (fejlődik?), amint ténylegesen megtörtént, hanem valamely más, felmerülő vagy éppen már adott lehetőség irányában mozdul el. Milbacher több esetben is választási alternatívát vázol fel (például: ha *A nagyidai cigányok* vállalkozása nem fullad kudarcba, akkor nem a *Toldi* képezne a nemzeti klasszicizmus centrumát, ha Czákó Zsigmond nem pusztítja el magát, „más irányt szabhatott volna irodalmunk fejlődésének”, ha Arany nem hagyja abba fiatalkori prózaírói kezdeményeit, akkor nem került volna a korabeli elvárások központjába a már kicsit anakronisztikus eposz műfaja, stb.), amivel impozánsan érzékelteti, hogy szerinte az irodalom fejlődéstörténete (Horváth János műszava) nem előre meghatározott irányt követő valami, hanem állandóan választások és véletlenszerűségek nem tervezhető s nem kikövetkeztethető összjátéka. Az ilyen alternativitás megengedése természetesen beleillik az irodalom történeti leírásába (magam is próbálkoztam egyszer ilyenekkel: szerintem ha *Az apostol* még Petőfi életében megjelenik, egészen másként kellett volna alakulnia Petőfi kanonizációjának, s sokkal nehezebben lehetett volna a nép-nemzeti irodalom teóriáját kidolgozni és megkövetelni), ám Milbacher néhány esetben az alternativitás felvázolása során olyan értékpreferenciákkal is él, amelyek megítélésem szerint már nem igazolhatók. Mikor egy nyilatkozatában (nem ebben a könyvben) azt mondja Petőfiről, hogy fellépésével „a legnagyobb krízisbe taszította a magyar irodalmat”, s „nekiállt saját képére formálni az irodalmi mezőt. Ezzel majdnem két teljes generáció munkáját tette tönkre”, akkor igazságtalanul és történetitlenül ítél. Természetesen szíve joga, hogy Vörösmarty költészetét magasabbra értékeli, mint Petőfiét – de tönkretételről, válságba taszításról nyilván nem lehet beszélni. Az irodalmi generációváltások mindig krízisekkel és nagy konfliktusokkal járnak – de vajon milyen mérce alapján lenne az megítélhető, hogy mit is termett volna a továbbiakban Vörösmartyék „munkája”, s vajon „jobb” lett volna-e (s kinek a szempontjából) amaz eredmény, amit aztán Petőfiék, Aranyék nemcsak tovább, hanem felül is írtak. Az én meglátásom szerint az irodalom „fejlődése” sokkal inkább amőboid mozgások rendszertelenségében zajlik – s csak a későbbi kanonizációs mechanizmusok húzzák be e konfúz térbe a kívánatos egyeneseket (amelyek aztán egypár generáció feltűnése és eltűnése után állandóan újra s újra meghúzandók).

No de, Esterházyval szólván, mindez csak mellékszál. Milbacher könyve igen jeles legenda-hántást végzett el – s mind a szakma, mind a nagyközönség kíváncsian várhatja el tőle az irodalomtörténet „talált tárgyainak” további „megtisztításait”.

TRAGIKUS REALIZMUS

Karina Sainz Borgo: Megy le a nap Caracasban

Bár a latin-amerikai irodalmak elsősorban a modernséget a nemzeti jelleggel kombináló történeti avantgárd jegyében nyerték el végleges önállóságukat és alakították ki sajátos karakterüket, arra, hogy ennek a meglehetősen kiterjedt és egészen sajátos térségnek az irodalmi termelése a nemzetközi kontextusba is beíródjon, és globális elismerésre tegyen szert, egészen a hatvanas évek második feléig kellett várni. A nagy latin-amerikai boomnak köszönhetően a spanyol és portugál nyelvű irodalmaknak sikerült leszámolniuk az évszázadok óta kísértő kulturális lemaradottság (*atraso*) és elmaradottság (*subdesarollo*) koloniális szellemeivel, és Octavio Paz kifejezésével élve végre kortársai lettek a világnak. A hatvanas évek kulturális fordulatának logikájába illeszkedő boomnak köszönhetően nemcsak egy kulturálisan, nyelvíleg, társadalmilag és gazdaságilag marginális térség irodalma került a nyugati világ érdeklődésének középpontjába, és újította meg az Ortega y Gasset és Walter Benjamin óta haldoklónak vagy éppen halottnak nyilvánított regényt, de megindult a világirodalom eurocentrikus fogalmának és kánonjának nagyléptékű átalakulása is. A latin-amerikai irodalmat Márquez, Cortázar, Fuentes és Vargas Llosa zajos világsikere és gyors nemzetközi beágyazódása óta felfokozott figyelem kíséri mind kiadói, mind olvasói, mind akadémiai szinteken. Scholz László mindazonáltal felhívja a figyelmet a boom koncepciójának veszélyeire és kommercializációjára, melynek köszönhetően azóta minden latin-amerikai író automatikusan a márquezi hullám meghatározó poétikájaként azonosított mágikus realizmussal hoz összefüggésbe a globális irodalmi tudat.¹ Egyfelől maga a boom sem korlátozható egykönnyen a kiadói szempontból jól marketingelhető mágikus realizmusra, hiszen eleve számos olyan szerző tartozott bele, akiknek a szövegvilága szinte köszönőviszonyban sem volt a mágikus realizmus és a csodás való irodalmával, elég, ha csak Guillermo Cabrera Infante és a nemrégiben Kutasy Mercédesz elsőrangú fordításában magyarul is megjelent *Trükkös tigristrióra* gondolunk. Másfelől pedig a boom nagy narratívájának kifulladására, valamint egy új tematikákat és poétikákat mozgató generáció felbukkanása már a nyolcvanas évek végén jól érzékelhető volt. Mindennek ellenére a köztudatban és az olvasói elvárások szintjén továbbra is tartja magát az a leegyszerűsítő képlet, melynek értelmében a latin-amerikai irodalom egyenlő a mágikus realizmussal. Az, hogy a Márquezék után és a boom örökségével szembe forduló új írónemzedékre a *postboom*, illetve a *boom junior* kifejezést ag-

¹ Scholz László: *A spanyol-amerikai irodalom rövid története*, Gondolat Kiadó, Budapest, 2005, 241.

Fordította Dornbach Mária
Jelenkor Kiadó
Budapest, 2021
256 oldal, 3499 Ft

gatták, szintén azt az elképzelést erősíti meg, mintha még mindig a hatvanas években meginduló és elsősorban kiadói megfontolásoknak köszönhetően egységesnek beállított hullám határozná meg a latin-amerikai irodalmat. Zelei Dávid találóan jelzi ezzel kapcsolatban, hogy a fiatal írókra „alkalmazott (erőszakolt?) *postboom/boom junior* kifejezés az utánérzés kétes finomságú ízet hagyja a szájban”.² Az ezredforduló és a 21. század szerzői azonban távol állnak attól, hogy a nagy üstökösök (Márquez, Cortázar, Fuentes, Vargas Llosa) utóragyogását jelenítsék meg, és a mágikus realizmus örökségétől is meglehetősen messzire kerültek. Diego Trelles Paz, a 2008-ban kiadott *A jövő nem a miénk* című korszakalkotó elbeszélésantológia szerkesztője szerint az ezredforduló tájékán feltűnő új generációt (melynek nemzetközileg legnagyobb elismertségnek örvendő szerzői Juan Gabriel Vásquez és Samanta Schweblin) többek között az egyesíti, hogy „átléptük a totális regény korlátait, végső búcsút vettünk a *boom* latin-amerikai íróiból táplálkozó, bennünk gyökerező alapeszmétől, megszűnt számunkra a regényműfaj, mely egy korszak egészét akarta feltárni, megragadni, lojálisan viszonyulva országaink tragikomikus történelméhez. Természetesen nem arról van szó, hogy megtagadtuk a történelmi múlt irodalmi témaként való fölhasználását. Egyáltalán nem. Ami változott, az a forma”.³ A 21. századi latin-amerikai írók a perui irodalmár szerint már korántsem a *boom* nagymestereire tekintenek inspirációként, sokkal inkább az olyan szerzőket tartják mérvadónak, mint Roberto Bolaño, Manuel Puig, Ricardo Piglia, illetve komoly hatásként jelölnek meg számos női író is, mint például Clarice Lispector és Diamela Eltitet.

A hatvanas években induló, világhírnévre szert tevő latin-amerikai írógenerációt a világirodalmi tudatban szinte kizárólag férfiak reprezentálták, pedig a *boom*nak Isabel Allende életművén túl volt egy komoly, viszont nemzetközi szinten félig-meddig láthatatlan női oldala is. A hivatkozott Lispector és Eltit mellett megemlíthetjük még a teljesség igénye nélkül Elena Garrót, María Luisa Bombal, Silvina Ocampót, Cristina Peri Rossit, Rosario Ferrét, Luisa Valenzuelát, Rosario Castellanos, Nélida Piñont és Elena Poniatowskát. Mindazonáltal, ahogy arra a spanyol nyelvű és a nemzetközi kritika egyre inkább felhívja a figyelmet, az utóbbi évtizedek legérdekesebb és leginnovatívabb latin-amerikai szerzői nők, ami egy új, immáron női *boomot* körvonalaz. Karina Sainz Borgo regénye minden kétséget kizáróan a latin-amerikai irodalom e kortárs női hullámba illeszkedik, melyet olyan világirodalmilag egyre inkább elismert nevek fémjeleznek, mint a Kertes Gábor magyar fordításában is olvasható argentin Samanta Schweblin (*A madárevő*, 2010; *Reményvesztett nők*, 2016), a 2020-as Nemzetközi Booker-díj shortlistjére felkerülő, mexikói Fernanda Merchor vagy a szintén argentin Pola Olixarac. Venezuelai szerzőként Sainz Borgo mindemellett egy a latin-amerikai irodalmak kapcsán világirodalmi kontextusban keveset emlegetett, és az olyan nagy irodalomtermelő központokhoz képest, mint Argentína, Kolumbia, Mexikó vagy Brazília, marginálisnak számító országot is képvisel és bekapcsol a nemzetközi irodalmi körforgásba. A *Megy le a nap Caracasban* példátlanul gyors nemzetközi sikertörténete – az eredetileg 2019-ben megjelent művet ez ideig húsz nyelvre fordították le és huszonnyolc országban adták ki – tehát nemcsak a latin-amerikai női irodalom, de egyúttal a venezuelai irodalom elismerését is előmozdítja.

A közös pontot, mely az említett, jellemzően a hetvenes és a nyolcvanas évek fordulóján született női írók széttartó életműveit összeköti, meglátásom szerint az erőszak diszkurzusa és tematizálása jelenti. Míg Schweblin elhallgatásokkal teli, szürrealisztikus és abszurd világában az erőszak allegorikus, Olixarac *Teorías Selvajes* (Vad teóriák) című könyvének egyetemista főszereplője pedig ironikus módon az erőszak kultúrában be-

² Zelei Dávid: *(Post)boom. Kritikák és esszék a 20–21. századi spanyol-amerikai irodalomról*, Műút Könyvek, Miskolc, 2021, 153.

³ Diego Trelles Paz: *A jövő nem a miénk. Fiatal latin-amerikai elbeszélők*. Fordította Kertes Gábor, JAK–L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2011, 19.

töltött szerepéről ír szakdolgozatot, Merchor és Sainz Borgo esetében az erőszak történetileg és politikailag meghatározott: előbbi *Temporada de Huracanes* (A hurrikánok évszaka) című regényében a Mexikó déli részén található Veracruz állam drogkereskedelemmel, válogatott kegyetlenkedésekkel és nyomorral átítatott hétköznapijait mutatja be, utóbbi pedig Caracas, a „haldokló város” (10.) szívébe vezet el minket, ahol „élni annyit jelentett, mint vadászatra indulni” (19.), ahol „órákra nyúltak az áramkimaradások, és örök sötétség váltotta a naplementét” (22.), és bármelyik pillanatban váratlanul lecsaphat a halál. Sainz Borgo regénye bár óvakodik attól, hogy az általánossá váló erőszakért és az ország pusztulásáért felelőssé tett politikusokat, mozgalmakat, politikai folyamatokat megnevezze, elválaszthatatlan Venezuela történeti valóságától, a venezuelai politika, társadalom és gazdaság elmúlt évtizedekben végbemenő átalakulásától.

A könyv végén egy paratextus arra figyelmeztet, hogy „ez kitalált történet. A regény némely epizódját és alakját valós tények ihlették, de nem azok hű másolatai. Irodalmi igényvel elrugaszkodnak a valóságtól” (249.). Erre a szerzői felhívásra meglátásom szerint azért volt szükség, mivel Sainz Borgo elismert újságíróként folyamatosan közöl cikkeket és riportokat a venezuelai valóságról különböző, elsősorban spanyol sajtóorgánumban, emellett pedig korábban két tényirodalmi művet is megjelentetett. Az idézett paratextussal, mely a szöveg fikcionális/irodalmi jellegét hangsúlyozza, a szerző igyekszik eltávolítani első regényét eddigi újságírói munkásságától, és egyértelműen jelzi, hogy ezúttal nem informatív tudósítást ír, hanem regényt. A szövegen mindazonáltal érződik a szerző újságírói háttere, a mondatok sokszor rövidek, lényegre törőek, és bár a regény sokszor él költői képekkel, tartózkodik a *boom* szerzőire gyakran jellemző túlfokozott költőiségtől és a barokkosan kavargó, összetett mondatszerkezetektől.

Kutasy Mercedesz egy a szerzővel készített interjújában találoan különös realizmusként (*realismo raro*) határozza meg a regény poétikáját. Olvasatában Sainz Borgo realizmusa azért minősül rendhagyónak, mert, ahogy arra korábban már utaltam, sok esetben lemond a történelmi szereplők és jelenségek egyértelmű referenciális beazonosításáról, így teret nyit egy általánosabb, Venezuela konkrét történelmi horizontjától eltávolodó allegorikus olvasatnak. A kérdéses interjúban maga a szerző is megerősíti ezt a feltevést, és az egyes megnevezések hiányát ugyanarra vezet vissza, amit a paratextuális megjegyzés is aláhúz: nem szeretné, ha a regényt újságírói-oknyomozói beszámolóként, egyszerű történelmi regényként vagy a latin-amerikai irodalomban kiemelt jelentőségű műfajnak számító *testimonio* (dokumentumirodalom) keretei között értelmeznék.⁴ Meglátásom szerint attól, hogy a regény lemond néhány konkrét referencia megnevezéséről, nem válik sem a civilizáció összeomlása utáni állapotokat leíró univerzális disztópiaregénnyé (mint például a teljesen areferenciális és történelmen túli valóságokban játszódó Cormac McCarthy-regény, *Az út* vagy Saramago *Vakság* című könyve), sem függetleníthetővé a venezuelai történelem sajátos horizontjától. A *Megy le a nap Caracasban*, ahogy arra a Dornbach Mária kiváló fordítói munkájának köszönhetően megszületett magyar és a számtalan külföldi kiadás címe is utal,⁵ korántsem egy az emberi civilizáció és a modern társadalmak önfel-számolását felmutató allegorikus mű, sokkal inkább Venezuela és a venezuelai társadalom széthullásának folyamatát, a diktatúra perverz működésmódját és a tarthatatlan polgárháborús állapotok között eltöltött mindennapok világát feltáró könyv. Az, hogy Chávez vagy utódja, Maduro Parancsnokként van csak hivatkozva, a bolívarizmus pedig Forradalomként íródik bele a szövegbe, nem teszi általános érvényűvé a könyvet, hiszen egyfelől a szöveg a legtöbb esetben a barthes-i valóság effektus logikájának értelmében nem mond le a konkrét térbeli (Caracas, Ocumare de la Costa), társadalmi (a középosztály

⁴ Zúrzavar Venezuelában – Karina Sainz Borgóval Kutasy Mercedesz beszélget. https://www.youtube.com/watch?v=7nAq1E2RnSE&ab_channel=PesTextFestival

⁵ A könyv eredeti címe *La hija de la española*, azaz a spanyol nő lánya.

ellehetlenedése, a modern infrastruktúrák összeomlása, polgárháborús állapotok), politikai (a totalitárius rendszer kiépülése és ideológiájának működtetése) és gazdasági (a hiánygazdaság és a bolívar szélsőséges inflációja) referenciák használatáról, ahogy például McCarthy és Saramago említett regényei. Bár a szöveg leegyszerűsíti és összesűríti Venezuela történelmének alakulását a kőolajgazdaság kiemelkedésétől és az annak következtében meginduló urbanizációs, migrációs és bevándorlási folyamatoktól kezdve a neoliberais korszakon keresztül a chavismo kiépüléséig és a Maduro-kormányzás alatt kialakuló polgárháborús állapotokig, és mindezt a női narrátor családtörténetén, középosztálybeli státuszán és tapasztalatain átszűrve prezentálja, a kép, amelyet az „öngyilkos nemzetről” (131.) közvetít, alapvetően megfelel az ország valóságának. Éppen ezért a különös realizmus mellett, ahogy arra maga a szerző is utal, a tragikus realizmus fogalma jelenthet újabb értelmezési tartományt.⁶ Sainz Borgo tragikus realizmusa egy olyan Venezuelát mutat be, ahol „a napok inkább a háborúra, mint az életre emlékeztetnek: vatta, géz, gyógyszer, mocskos ágy, csorba szike, vécpapír. Enni, vagy meggyógyulni, ennyi. A sorban a mögöttünk álló mindig potenciális ellenfél volt, valaki, akinek többje van. Az élők foggal-körömmel harcoltak a maradékért. Abban a kilátástalan városban verkedtünk egy talpalatnyi helyért, ahol meghalhatunk” (71.).

A regényben a főszereplő perspektívájából bemutatott veszteségekkel, pusztulással, küzdelemmel, halállal és erőszakkal teli világ a „kegyetlen modernitás” tragikus világa. Ahogy azt a találó szókapcsolat és értelmezési keret kidolgozója, Jean Franco kifejti, a gyarmatosítás történelmi tapasztalatából megszületett Latin-Amerikában a felvilágosodás-alapú modernitás politikai és társadalmi projektje a koloniális örökség miatt meglehetősen problematikus módon lett érvényesítve, és a modernitásnak egy sajátosan kegyetlen változata (*cruel modernity*) alakult ki, melyben a tulajdonképpeni és a szimbolikus erőszak ugyanúgy átjárja az állam és az állampolgár közötti viszonyokat, mint az infrastruktúrákat és a társadalmi érintkezés mindennapjait.⁷ Bár az erőszak az indiánpopulációk megtizedelésének, az afrikai rabszolga munkaerő alkalmazásának és az elnyomottak mesterséges akkulturációs folyamatának köszönhetően a kolonizáció egyik alapkövét képezte, és ezzel a latin-amerikai társadalmak tragikus és eltagadhatatlan konstitutív elemévé vált, a 20. századi erőltetett és elvétett gyors modernizációs folyamatok következményeképpen nemhogy felülíródott volna, hanem épp ellenkezőleg, csak elmélyült, és egyre szervezettebb részévé vált a mindennapi valóságnak. Ennek tükrében a *Megy le a nap Caracasban* a latin-amerikai kegyetlen modernitás egyik legszélsőségesebb esetével, Venezuelával szembesít.

A regény elbeszélője, a harmincas éveinek végén járó Adelaida Falcón kiadói korrekorként és szerkesztőként dolgozik az éppen mély humanitárius katasztrófába süllyedő, véráztatta Caracasban. A könyv a narrátor rákban elhunyt anyjának temetésével kezdődik. Az anyafigura elnyúló és a kezelések ellenére visszafordíthatatlan betegsége, valamint halála nem csak a személyes veszteségtapasztalatot jeleníti meg a szövegben, hiszen a Kutasy által javasolt különös realizmus értelmében olvasható ez a nemzet megbetegedéseként, összeomlásaként és elvesztéseként is. „Mindenként elvesztettük abban a haldokló városban, beleértve a jelenidejű szavakat is. [...] Akár a kenyér, hiánycikk lett az alprazolám is, s a kétségbeesetteken kezdett elhatalmasodni a csüggedés, mert minden eltűnődedzett, amire szükségük volt: az emberek, a helyek, a barátok, az emlékek, az enniláló, a nyugalom, a

⁶ „Desconfío de la literatura con buenas intenciones, no me gusta nada.” <https://www.diariosur.es/culturales/libros/desconfio-literatura-buenas-20210314204039-ntrc.html?ref=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F> Az interjúban Sainz Borgo kijelenti, hogy önmagát nem mágikus realista, hanem tragikus realista szerzőnek tartja. A *realismo mágico* és a *realismo trágico* közötti retorikai játék magyar fordításban elvész.

⁷ Jean Franco: *Cruel Modernity*. Duke University Press, Durham – London, 2013.

béke, a higgadtság” (10.). A regény fő tapasztalata tehát a veszteség, a pusztulás és a hiány: az anya elvesztése, a nemzet elvesztése, a társadalmi és gazdasági rend elvesztése, a háborús övezetté váló Caracas elvesztése, a közbiztonság, a közgyógyellátás, valamint az élelmszer általános hiánya. Adelaidának ebben a brutális és kiszámíthatatlan környezetben kell megbirkóznia a gyásszal, ezért úgy dönt, hogy megpróbál elzárkózni a kegyetlen külvilágtól, és a temetés utáni időszakok lakásának félig-meddig biztonságos magányában tölti el.⁸ Tervét azonban keresztülhúzzák a városban uralkodó kaotikus állapotok: míg egy délután kimerészkedik az utcára immáron hiánycikknek számító lisztet szerezni, egy női forradalmárkülönítmény megszállja a lakását, így arra kényszerül, hogy szomszédasszonyánál keressen menedéket, aki azonban már holtan fekszik saját konyhájának padlóján. Miután kalandos módon sikerül megszabadulnia Aurora Peralta holttestétől, elkezd nemcsak felfedezni, de belakni is a szomszéd lakását, fényképek, levelek és különböző hivatalos iratok segítségével rekonstruálja Aurora és spanyol származású anyja, Julia Peralta történetét. Anya és lánya a hetvenes évek közepén emigrált Venezuelába a jobb élet reményében. A Peralták élettörténetében Adelaida megtalálja az egykori, mára már elveszett és identitásától megfosztott Venezuelát, az országot, mely egykor több százezer emigránsnak jelentette az ígért földjét, az új lehetőségekkel teli világot, ahol még van remény. „Olyan országban születtem és nőttem fel, ahol idegen földről jöttek emberek. Szabók, pékek, kőművesek, vízvezeték-szerelők, utcai árusok, kereskedők. Spanyolok, portugálok, olaszok és jó néhány német, akik mind olyan helyet kerestek a világ végén, ahol megint feltalálhatják a spanyolviaszt” (66.). Az olajkonjunktúra által előidézett bevándorlási folyamatból kiemelkedő modern mesztic nemzet utópiáját a 21. századra egy kudarcot vallott politikai projekt disztópiája váltotta fel. Az ígért földje, a trópusi édenkert, amely a világ számtalan részéről vonzotta az emigránsokat, pokollá vált, ahonnan a korábbi bevándorlók leszármazottai már csak menekülni tudnak. „Azoknak a bevándorlóknak a gyerekei, akik alig hasonlítottak a nevükre, elindultak visszafelé, hogy mások országában keressék meg a gyökereiket, amiből az övék sarjadt. Nekem viszont nem volt ilyenem” (66.). Az idézet két, a regény cselekményének szempontjából fontos kérdést vet fel: egyfelől azt, hogy hogyan vált a világ legnagyobb kőolajkészletével és kiváló természeti adottságokkal rendelkező Venezuela pár évtized alatt a világ legerőszakosabb és legélhetlenebb országává, másfelől pedig hogy mivel magyarázható és mire vezet a narrátort a gyökerek hiánya?

A legtöbb latin-amerikai országgal összehasonlítva Venezuela egészen sajátos történelmi pályát járt be a 20. század második felében. Egyfelől sikerült elkerülnie a döntően jobb oldali ihletésű katonai diktatúrák és totalitárius rendszerek kiépülését, és demokratikus politikai berendezkedést alakított ki. Másfelől a harmincas években felfedezett kőolajkészleteknek köszönhetően az ország a globális gazdasági rendszer egyik legnagyobb olajexportőrévé vált, aminek következtében egészen a nyolcvanas évekig egy gazdaságilag és társadalmilag relatíve prosperáló időszak következett. A nyolcvanas évek végén bevezetett „neoliberális gazdasági reformok, privatizáció, deregulációs folyamatok és a benzinár növekedésének hatására tüntetések kezdődtek. Az 1990-es évekre a kétpárti struktúrát uraló politikai elit a súlyos korrupciós vádak miatt elvesztette a középosztály támogatását, a pártok nem tudtak megújulni, és nem tudták visszaszerezni a társadalom bizalmát, a munkásréteg úgy érezte, hogy nem részesült az olajbevételekből, szociális programokat és gazdasági lehetőséget követeltek a városokban”.⁹ Ebben a kiábrándult és a neoliberális moder-

⁸ Ebből a szempontból a cselekmény párhuzamba állítható José Eduardo Agualusa *A Teoria Geral do Esquecimento* (A felejtés általános elmélete) című regényével, melynek főszereplőnője szintén egy lakásba zárkózva próbálja hosszú évekre elbarikádozni és függetleníteni önmagát a polgárháborús állapotokba merülő Luanda brutális világától.

⁹ Hegedűs Barbara: Venezuela. In: Szenté-Varga Mónika – Bács Zoltán György (szerk.): *Dél-Amerika a 21. században – társadalmi, gazdasági és politikai konfliktusok*. Dialóg Campus, Budapest, 2019, 164.

nizálásban csaldott kritikus periódusban nyerte el a lakosság támogatását Hugo Chávez. Az 1998-ban demokratikus választásokkal hatalomra kerülő Chávez erőteljes populista retorikát folytatva egy sajátos 21. századi szocializmus, a bolívari forradalom eszméjét hirdette és ültette át a gyakorlatba. A mai napig ellentmondásos megítélésű Chávez baloldali populista rendszere Soltész Béla szavaival élve a kétezres években bekövetkező latin-amerikai baloldali fordulat, a *pink tide* „egyik, globális szinten is jelentős társadalmi kísérlete volt”.¹⁰ A korruptnak, elitistának, globalistának és kapitalistának bélyegzett középosztállyal szemben a baloldali populizmus logikáját követve az önmaga körül erőteljes személyi kultuszt kialakító Chávez a népakarat hatalmára és masszív, antiimperialista, neoliberalizmus-ellenes ideológiára támaszkodott. Az alsóbb osztályok emancipációját elősegítő szociális reformokat az egyre inkább autokratikussá váló rendszer azonban kizárólag az olajbevételekből finanszírozta. A kőolaj exportjára és a termékek importjára alapozott gazdasági modell ennek következtében egy idő után értelemszerűen válságba került, a karizmatikus vezető Chávez halála után pedig mind társadalmilag, mind gazdaságilag, mind infrastrukturálisan egyre kritikusabb állapotba sodródott az ország, mindennaposá váltak a bolívari forradalom eszmeiségét védelmező kormányerők és az ellenzékiek közötti összecsapások.

Sainz Borgo regénye Adelaida történetén keresztül ezt a történelmi pályát rajzolja fel. A főhősnő nemcsak a Caracasban uralkodó szükségállapotot írja le, a folyamatos háborút a rendszer védelmezői és ellenzői között, az egészségügyi rendszer és az élelmiszerellátás összeomlását, az indoktrinációt és a karhatalom kegyetlenkedéseit, a bolívar szélsőséges inflálódásának folyamatát és az annak következtében kiépülő dollár- és euróalapú párhuzamos feketegazdaság működését, hanem az ország múltjába is vissza-visszatekint egyfelől a Peralta család történetének rekonstruálásával, másfelől pedig saját emlékein keresztül. Az emlékezés poétikáját működésbe hozó részek a jelenben kibomló cselekménnyel párhuzamosan megismertetnek Adelaida családjával és gyermekkorával, felmutatják a forradalom előtti prosperáló, utópikus Venezuelát, valamint végigkövetik a diktatórikus rendszer kiépülését, a hanyatlás folyamatát. A spanyol származású Julia és Aurora Peralta kettőse így az azonos nevet viselő narrátor és anyjának kettősével kerül párhuzamba. A négy nő sorsa különböző, mégis összeköti őket a férjek és az apák hiánya. „Ebben az országban a nők mindig egyedül születtek és nevelték a férfiak gyerekeit, akik még azt a szívességet sem tették meg, hogy lemenjenek cigarettáért, és ne jöjjenek vissza” (49.). Ebből a szempontból Sainz Borgo szövege erőteljes latin-amerikai női regény, melynek középpontjában a patriarchális és koloniális társadalom, valamint a polgárháború körülményei között egyedül boldoguló, független, erős és emancipált nőfigurákat találunk. Erre vezethető vissza a férfiszereplők minimális jelenléte a regényben. Az apák eltűntek, a hatalmat képviselő Parancsnok szimbolikus módon láthatatlan, a kormányerők által megkínzott és kollaborációra kényszerített Santiago, Adelaida legjobb barátnőjének egyetemista öccse pedig végül elhagyja a narrátor menedékéül szolgáló Peralta lakást.

Végezetül néhány gondolat Adelaida menekülésének történetéről, mely elválaszthatatlan az esetében hiányzó, pontosabban szólva visszakövethetetlen európai gyökerek problémájától. A főszereplőnek nemrégiben elhunyt anyján és a vidéken élő két nagynénjén kívül nincsenek rokonai. „Sosem tartottam magunkat nagycsaládnak. Anyám és én alkottuk a családot. A mi családfánk velünk kezdődött és velünk is ért véget. Mi egyazon rattanpálma voltunk, az a fajta ágavé, amelyik bárhol megél. Kicsik és mérgezők, kevés bordázattal, talán hogy ne fájjon, ha letörik az egyik águnkat, vagy gyökerestül kitépnek bennünket. Ellenállónak születünk” (15–16.). A Caracasban magára maradó Adelaidának így kapóra jön a saját lakásában elhunyt Aurora. A spanyol nő halott lánya (erre utal a könyv eredeti címe is) jelenti számára az egyetlen menekülési útvonalat az országos ká-

¹⁰ Soltész Béla: A venezuelai szocializmus végnapjai. https://index.hu/kulfold/2017/08/26/a_venezuelai_szocializmus_vegnapjai/?token=fcc9ac5bd61469796aab82ab63fcbf6a

oszból. A lakásban talált levelek, dokumentumok, hivatalos iratok és e-mailek segítségével a narrátor szisztematikusan elkezdí átsajátítani Aurora identitását.¹¹ „A négy fal közé bezárva tanulni kezdtem és feltárni annak a nőnek az életét, akivé válnom kellett” (197.). Felveszi a kapcsolatot a Madridban élő spanyol rokonokkal, átveszi a nő fogalmazásmódját és stílusát, elkezdí hordani a ruháit, bankkártyájának segítségével pedig sikerül repülőjegyet vennie Spanyolországba. Ahhoz, hogy ki tudjon jutni az anarchiába süllyedt, öngyilkos nemzetből, Adelaidának le kell mondania saját identitásáról, és fel kell vennie egy másik nő identitását. Az identitását elvesztett országot csak úgy tudja elhagyni, ha ő maga is szándékosan elhagyja identitását, és olyan emberré válik, aki „noha az országban serdült fel, nem sikerült magába szívnia környezete kötetlenségét és vidámságát, hiányzott belőle a kellem és a derű, mintha saját jelentéktelenségének szögesdróttja tartaná fogva” (202.). A mimikri azonban nem megy olyan egyszerűen a két nő közötti fizikai („csúnya lány volt” – 201.), stílus-, műveltség- és osztálybeli különbségek miatt. A narrátor új identitását egyfajta egzisztenciális lefokozásként éli meg. „Belebújni a bőrébe eleve veszített csata volt. Innentől kezdve nem harmincnyolc, hanem negyvenhét éves voltam, életemnek hasonlítania kellett egy – esküdni mertem rá, hogy középszerű – titkárnői és felsőfokú turizmus-szakemberi képesítéssel rendelkező szakácsnőre, és nem egy irodalmi szerkesztő filológuséra. Ez felért egyfajta leminősítéssel” (202.). Itt érhető tetten a regény egyik legproblematisabb eleme, a narrátor szövegében megnyilvánuló és a szereplők nagy részével szemben tanúsított kulturális, esztétikai és ízlésbeli felsőbbrendűség. A harmincas éveinek végén járó Adelaida a bölcsészkaron szerzett diplomát, és korrektorként, szerkesztőként dolgozik jó hírű nemzetközi újságoknak. Tanárnőként dolgozó anyja volt az első a Falcón családban, aki egyetemi végzettséget szerzett, így nemcsak ténylegesen, de kulturálisan is el tudott szakadni a provincialitást és a lemaradottságot jelképező Ocumare de la Costa-i udvarháztól, valamint harsány stílusú nővéreitől, akiknek az élete a konyhára és a birtok gondozására korlátozódott. „Adelaida Falcón, az anyám művelt asszony volt” (25.) – jelenti ki a regény elején a narrátor. Eminens módon művelt asszony, aki vidékről felköltözött a fővárosba, akinek a polcain ott sorakoztak a világirodalom klasszikusainak és kortársainak kötetei, és értékes porcelán étkészlettel terített meg az ebédhez. Mielőtt Aurora Peralta bőrébe bújva a narrátor elhagyná az országot, felkeresi a temetőt, hogy elbúcsúzzon nemrégiben elhunyt anyjától. A megszólításalakzatra épülő hosszú monológban az alábbi jellemzést olvashatjuk: „Kiskorom óta büszkeség töltött el, amiért úgy döntöttem, nem maradsz a faludban [...]. Hogy mást választottál a szerencsejárték és a fahéjas rum helyett, ami enyhét ad az Ocumare de la Costában lakók lelkének. Szerettem, hogy nem hasonlítottál a nővéreidre. Hogy tapintatos és óvatos voltál. Hogy megvetted a babonáságot és a neveletlenséget. Hogy olvastál és másokat is megtanítottál rá. Mama, olyan voltál, mint az az ország, amelyben bízam. A múzeumoké és színházaké, ahová elvittél. Ahol adtak a megjelenésre és a viselkedésre. Nem szeretted azokat, akik túl sokat esznek vagy isznak. Sem az ordítókat vagy az ordítva sírókat. Gyűlölted a túlzást. De változtak a dolgok. Most minden túlcsoordul” (207.). Az anyáról adott jellemzésben, mely tökéletesen illik a szimbolikus módon az anyai nevet viselő narrátorra is, olyan felvilágosult, modern szubjektum képe rajzolódik ki, mely saját identitását a babonás, analfabéta, hangoskodó és az ösztöneinek parancsolni képtelen tömeggel szemben határozza meg, és tökéletesen tudatában van saját kulturális-gazdasági felsőbbrendűségének. Civilizáció és barbárság, avagy a kolonialis/posztkolonialis retorikában Prospero és Caliban szembenállása a gyarmatosítás hajnala óta kísérti a meglehetősen megosztott latin-amerikai társadalmakat. Adelaida perspektívája a modernitást képviselő kolonialis elit perspektívája, amely az adekvát módon működő modern nemzet létezésének feltéte-

¹¹ Nem véletlen a névválasztás, hiszen az Aurora hajnalt jelent. A spanyol nő identitásának átsajátításával és az Európába való szökéssel új szakasz kezdődik Adelaida életében.

lét a provincializmus, a neveletlenség, a mértéktelenség, a vad, premodern szubjektivitásra jellemző tobzódás és túlcsoordulás elfojtásában látja. A chávezi politika folytán civilizáció és barbárság koloniális alapú egymásnak feszülése új keretezést kapott a 21. századi Venezuelában. A populizmus logikáját követve a társadalom döntő többségét képező alsó rétegek támogatottságára apelláló *caudillo* igyekezett minél inkább kompromittálni a forradalmi időkig kulturálisan, gazdaságilag és politikailag domináns középosztályt. A népakarat illúziójára épülő bolívari forradalom szerint az ország irányításáért ez idáig felelős művelt középosztály elitista, elnyomja és lenézi a népet, neoliberális, kapitalista, és a nemzeti érdekek védelme helyett az Egyesült Államok gazdasági és kulturális befolyásának erősítésében érdekelt. Sainz Borgo regényének művelt és kifinomult főhőse saját műveltségét és kifinomultságát folyamatosan performálva tulajdonképpen újratermeli annak az ideológiának a bináris logikáját, amelyet messzemenően elítél, és amely az ország elhagyására kényszeríti. Adelaida nemcsak a szakácsnőként dolgozó szomszédnőt és lányát látja és látatja csúnyának és műveletlennek, de a forradalmi erőkhöz tartozó nőkről adott leírásaiban a civilizálatlanság és a barbárság gyakran az állatiassággal párosul. Míg Adelaida elegáns, művelt, kifinomult, szép, vékony és feltételezhetően fehérbőrű, addig a forradalom lányai otrombák, ápolatlanok, bűdösek, kövérek, hangosak, civilizálatlanok, primitívek, artikulálatlanul és hibásan beszélnek a nyelvet, sötétebb bőrűek, és az egyetlen kulturális forma, amit fogyasztanak, a bömbölő reggaeton. Ez az állatias banda nemcsak elfoglalja, de szimbolikus módon ürülékkel is bepiszkítja és szétveri Adelaida könyvekkel és étkezészekkel teli gyönyörű, polgári lakását.

Mindent egybevetve Karina Sainz Borgo regénye néhány melodramatikus túlzás ellenére fontos szöveg, mivel egy fikcionalizált világ keretei között és egy fiatal, független nő perspektívájából mutatja be azt a Venezuelát, amelyet döntően csak a hírekből ismer anynyira-amennyire a nemzetközi közönség. Mindez azonban nem menti fel az alól, hogy reprodukálja és megerősíti a koloniális logika és a bolívari forradalom társadalmi sztereotípiáit, melyeknek leépítését épp az értelmiségnek kellene véghezvinnie.

MESÉS HEDONIZMUS

Vlagyimir Szorokin: *Garin doktor*

„A világ visszafordíthatatlanul groteszkké vált, és groteszk irodalmi alakok irányítják”¹ – hangoztatta több alkalommal az orosz irodalom élő klasszikusa, Vlagyimir Szorokin a 2017-es *Manaraga* című regénye megjelenése után. Az azóta eltelt négy-öt, járvánnyal is súlyosított év alatt Szorokin véleménye regényben is testet öltött. Az Oroszországban 2021 tavaszán, M. Nagy Miklós ismét briliáns fordításának köszönhetően pedig a múlt év végén nálunk is megjelent *Garin doktor*ból arról is értesülhetünk, hogy a jövőben mi lesz ezeknek a világot irányító groteszk alakoknak a sorsa.

A sorsuk megismeréséhez ezúttal is támpontot nyújtanak a szorokini szépprózából már ismert, vissza-visszatérő motívumok és szereplők, illetve szüzséidő és világállapot. Hiszen, ahogyan *Az opricsnyik egy napja* vagy a *Manaraga* esetében, most is futurologia tárul elénk a *Garin doktor* lapjain. A 21. század közepén járunk, amikor a „permanens háború megszokott jelenség” (164.), Oroszország számtalan kis részre szakadt, a kazahok épp az altajikat támadják újabb területszerzés reményében, folyamatosak a zavargások, és atombombák hullanak. A korábbi művekből is ismert korszak mellett az olvasók Platon Iljics Garin doktor alakjával sem most találkoznak először. Szorokin tíz évvel ezelőtt – a mi valóságunkban is pontosan tíz éve, és a jövőt felvázoló regényidőben is épp egy évtizede – hagyta függőben Garin sorsának bemutatását a *Hóvihar* című kisregényben. A doktor akkor nem tudta bevégezni a küldetését: nem volt képes elszállítani a bolíviai fekete-kór nevű járvány elleni vakcinát a rendeltetési helyére, Dogojéba, mivel szánja megrekedt a hóviharban, és a doktor lába is súlyosan megsérült.

A sebesült Garin doktort küldi vissza most Szorokin a 2017-es kijelentésének megfelelően igencsak groteszk formában az olvasójához: a belgyógyászból azóta pszichiáterré avansált orvos a korábbi sérülése miatt titánlábakon „tipeg” a maga irányította kis világában, az Altaji Cédrusok szanatórium folyosóin, ahol a legmodernebb lélektani módszerekkel kezeli az ide súlyos idegrendszeri problémákkal bekerült egykori politikai vezetőket, a *political beingeket*. Az egykori G8-ak, a szanatóriumba keresztnevükön bejegyzett Angela, Vlagyimir, Silvio, Emmanuel, Donald stb. azonban még a titánlábú orvosnál is jóval groteszkebb jelenségek. „A Donald nevű beteg egyetlen nagy, fehér fenékből állt, melyet helyenként apró, vörös szeplők pettyeztek. A fenék felső részén hatalmas száj volt nagy ajkakkal, valami lapos orrszerűség cimpákkal és egymástól távol ülő, egészen szép sze-

¹ Lásd ezzel kapcsolatban például a *Kommersant* Szorokinnal készített interjúját: <https://www.kommersant.ru/doc/3236871>.

Fordította M. Nagy Miklós
Gondolat Kiadó
Budapest, 2021
496 oldal, 5000 Ft

mek, ötször nagyobbak, mint egy normál emberi szem. A fenék gömbölyded oldalából két vékony, ruganyos, négyujjú kéz állt ki. Lent, középén, ahol a nemi szervnek kellett volna lennie, csak sima bőr volt. A szanatórium többi hét elitbetege fiziológiailag pontosan ugyanígy festett. A fenekek csak formájukban és a bőr színárnyalatában különböztek, a szemek a szempillák hosszában és a szaruhártya színében” (17.). A *political beingek* fenékformájának is megkapjuk a magyarázatát a doktor és Angela beszélgetéséből. Angela azt állítja, egy politikus úgy hoz döntést, hogy azt „ki kell költeni, mint a tojást” (38.), ily módon az egykori vezetőket gyerekkoruktól fogva a „költés” tudományára tanították, amihez most tökéletesen alkalmazkodott a testfelépítésük. Csakhogy – és ezzel világít rá Szorokin arra, hogy a groteszk, világot irányító személyiségekkel mi is történik a jövőben – ezek a *political beingek* az „uralmuk” után épp azért kerülnek be a pszichiátriára, mert belebetegsznek, hogy az újrafelosztott világban rájuk már nincsen szükség. Talán jó ideig el is lennének a még mindig altruista, jólelkű Garin és a kollégái gondozása alatt, ha ebben a permanens háborús helyzetben nem érné az Altaji Cédrusok szanatóriumot is bombatámadás. Ami miatt Garin doktornak a teljes kompániájával – orvosostul, betegestül – menekülőre kell fognia.

A regény szanatóriumi történéseit voltaképp tekinthetjük bevezetőnek is a II. fejezettel megvalósuló műfaj- és stílusbravúrhoz, amellyel a mindig megújulni képes Szorokin most is előrukkol. Miközben Garin és kis csapata útnak indul észak felé, Habarovszk városát megcélozva, a szerző olyan műfajban csillogtatja meg nagyszerűségét, amelyet eddig nem ismerhettünk tőle. Egy pikareszk regénybe bújtatott varázsmese tárul elénk Garinéknak – majd pedig az egyedül maradt Garin – útját követve. A klasszikus varázsmese attribútumaival rendelkező történetről van szó, ahol ugyan a hős útját kegyetlen akadályok keresztezik, de ő varázslatos alakok és varázsszerek segítségével felülemelkedik rajtuk. Ugyanakkor e varázsmese törvényei teljesen mások, mint az előző Garin-történet, a *Hóvíhar* Csehov és Tolsztoj világát idéző, realista hagyományokon nyugvó szüzséjének szabályai voltak. S ha a róla szóló szüzsé törvényei megváltoznak, akkor Garin tulajdonságainak, személyiségjegyeinek is változniuk kell, a varázsmese kritériumaihoz kell igazodniuk. Éppen ezért több orosz irodalomtudós, összevetvén a *Hóvíhar* és *Garin doktor* orvosát, arra a következtetésre jut, hogy nem is ugyanarról a személyről, hanem Garin 1-ről és Garin 2-ről beszélhetünk.² Garin 2-nek a varázsmese világába csöppenve le kell vetkőznie Garin 1 korábbi altruista, a betegek érdekét szem előtt tartó magatartását – csak így élheti túl roppant veszedelmes utazását. Hiszen olyan úton kénytelen végigmenni, amely egymástól hermetikusan elzárt, saját szabályokkal rendelkező világokból áll, amelyekben egyfelől feudális jellegű hierarchikus berendezkedés, másfelől a vak véletlen uralkodik. Garinnak a *Hóvíharban* a balsorssal kellett megküzdenie, most pedig mesei szereplők, óriások és törpék, grófok és élőhalottak keresztezik az útját.

A kis világokban mindenki a saját boldogságát keresi, amelynek elérése már korántsem a politikusokon múlik – jól láttuk Angeláék sorsát –, de a világok hermetikus zártsága miatt még csak nem is a permanens háború végkimenetelén, hanem, ahogyan az egyik *political being* megfogalmazza: a testi szükségletek kielégítésének lehetőségén. „Az emberek emberek maradnak – sóhajtott fel hangosan Angela. De már nemcsak értékelni fogják a személyes kényelmüket, hanem azt teszik az első helyre. És a mai ember minden tette, minden hétköznapi, társadalmi vagy akár kulturális megmozdulása teljes egészében a fiziológiai kényelmétől függ. Manapság a test kormányozza az embert” (225.). S valóban: Szorokin új regényének minden egyes szereplője rengeteget eszik, iszik, tehát egyrészt a testi jólétre, másrészt, ezzel összefüggésben, a kellő és kielégítő szexualitásra helyezi a hangsúlyt. Ez alól Garin doktor sem kivétel, aki a szanatóriumbeli kollégájával és szerel-

² Lásd erről például Liza Birger cikkét: <https://gorky.media/reviews/kak-vladimir-sorokin-razocharovalsya-v-postmodernizme-i-polyubuil-volshebnyuyu-skazku/>

mével, Másával minden alkalmat megragad az együttlétre. De Garin szexuális étvágya semmi ahhoz képest, amit az útja állomásain tapasztal. A szanatóriumból először egy Bakunyin és Kropotkin szobra előtt tisztelgő anarchokommunista lágerlakó csoporthoz jut el, akiket egy csöppnyi, Barbie baba méretű, Anarchia nevű „anya” irányít. A láger lakói még csak nem is hallottak a háborúról, ugyanis épp azért zárják magukat szögesdrót mögé, hogy megvédjék „az anarchista eszmék tisztaságát a külső mocsktól” (126.). Csakhogy Garinék az ott-tartózkodásuk során azt tapasztalják, hogy ezeknek az állítólag bakunyini és kropotkini elvekkel felvértezett lágerlakóknak a legfontosabb elfoglaltsága a csoportos orgiáik megélése.

Az altruista magatartását levetkőzni kénytelen Garin doktornak az életben maradása érdekében szintén alkalmazkodnia kell a varázsmesei hedonizmushoz. Egy következő állomása, Barnaul után, ahol a *political beingek* lecsatlakoznak róla – jellemző, hogy közülük hárman, Vlagyimir, Silvio és Donald cirkuszi „mutatványoknak” állnak –, és ahol egy akvaparkban a szerelme, Mása is elsodródik mellőle, Garin kénytelen egyedül folytatni az útját. Ezt követően többször is belefut egy olyan világba, ahonnan egyfelől a testi jólét érdekében végzett gyógyító tevékenysége, másfelől az ugyane cél érdekében végzett szexuális tevékenysége lesz a menekülése záloga. Sőt, a kettő egybe is kapcsolódik, amikor Garin például az óriásnő, a több falun uralkodó Matrjona Szavvisna hatalmas altestének baját orvosolja: „Ujjai behatoltak a méhnyakba, majd besiklott a keze is. Matrjoska teste megemelkedett és visszaomlott. Garin hallotta a sóhajokat” (310.). Míg a *Hóvíharban* csupán egyetlen, rendhagyó epizódban jelent meg Garin testi vonzalma – nem tudott ellenállni a molnárné csáberegének –, tehát a szexualitás inkább kivételt jelentett, addig most a megváltozott Garin Mása elvesztése után szinte az útja összes állomásán bizarr szexuális ügyekbe keveredik az adott világot irányító mesebeli szereplőkkel. Így ebben a test kormányozta világban a gyógyítás és a szexualitás válik a Garint megmentő varázsmesei véletlenné. A doktornak például a „kátrányok” lágerében raboskodva a fekete emberek között egy „fehér hollóval”, egy albínó lánnyal kell szeretkeznie ahhoz, hogy a lány – tényleg az utolsó pillanatban – kimenekítse a gonosz fekete emberek karmai közül, és így végül – Szorokintól szokatlan módon – célba érhesen, eljuthasson Habarovszk városába.

A számtalan különálló, a testi vágyakra nagy hangsúlyt fektető világ mellett azonban Szorokin gondoskodik róla, hogy Garin szellemileg is kielégülhessen. Az útja során a doktor folyamatosan irodalmi művek részleteire, oldalaira bukkan. Ezek között ott van az egykori páciense levele a készülőfélben lévő regényével, ott szerepelnek – mintegy szerzői öniróniaként – a Szorokin korai műveiből, például a *Normából* vagy a *Marina harmíncadik szerelme* című művéből vett citátumok, de egy norvég népmese is a faolajról vagy egy középkori album a Varázshollóról. Az irodalmi részletek azonban nemcsak az értelmiségi Garin szellemi jólétéhez járulnak hozzá, hanem egy újabb alternatív világot is láttatnak, amelybe egyfelől a kint tapasztalt borzalmak elől el lehet menekülni: „csak a könyvek nyugtatnak meg” (201.) – hangoztatja a doktor. Másfelől – mivel mindig Garin dönti el, hogy meddig és mennyit olvas ezekből a művekből – ez lesz az a világ, amelyet a számtalan furcsa lényvel és még furcsább vágyakkal tarkított területeket járva kizárólag a groteszk orvos irányít. Az irányítás ilyesfajta képessége, birtoklása pedig szintén óriási támaszt, vigaszt nyújt a hosszú ideig sodródó Garinnak, aki végül Habarovszkban – nem várt módon – imádott Másáját is visszakapja. S mivel ebben a városban ismét gyógyítani kezd, az sem kizárt, hogy Szorokin esetleg pár év múlva megint visszatér a doktor sorsának bemutatásához. Aki akkor már valószínűleg Garin 3 lesz.

Kodály

KÖZPONT / CENTRE

máj
09
19⁰⁰

ZSOLNAY SZÍNHÁZ*
PINTÉR BÉLA ÉS TÁRSULATA

MARSHAL FIFTY-SIX

nka

PÉCSI SZÍNHÁZ
MEMORIAL CENTER

AutóCity

000
PENTHE
AUTÓHÁZ

ZSOLNAY
ÖRÖKSÉGKEZELŐ
NONPROFIT KFT.

PÉCS
A KULTÚRA
VÁROSA

MAGIC
GROUP

nyomdai
ötletek

SZERETÜNK NYOMTATNI!

Teljeskörű nyomdai, reklámpari tervezés és kivitelezés

Új szolgáltatásaink:

- > Síkágyas tábla (3x2 m-ig) és tekerces UV-nyomatás
- > Digitális vágás, stancolás, marás és gravírozás (3x2 m-ig)
  - > Óriásformátumú nyomatás és konfekcionálás
  - > Belsőépítészeti és dekorációs nyomatás

nyomdaiotletek@t-online.hu

PRINT

ELŐFIZETÉSI AKCIÓ – TAVALYI ÁRAKON

A Jelenkor folyóirat a 2022-es évre is az előző évi áron fizethető elő. A lap így félévre 5940, egész évre 10 890 forintba kerül.

WEB

JELENKOR.PDF HAVI 500 FORINT AZ IRODALOMÉRT

A Jelenkor folyóirat PDF-formátumban is megvásárolható, lapszámonként mindössze 500 forintért. Sőt, aki a teljes 2022-es évre előfizet, kedvezményes áron, 5000 forintért hozzájut a folyóirat egész évfolyamához.